

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

**ROZVODOVÝ PROCES A JEHO VLIV NA
SOCIOEMOCIONÁLNÍ VÝVOJ DĚTÍ**

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Karolina Diallo, Ph.D.

Autor práce: Bc. Jitka Tolarová, DiS.

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: 2.

2019

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejňováním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31.03.2019

.....

Děkuji vedoucí práce Mgr. et Mgr. Karolíně Diallo, PhD. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

ÚVOD.....	6
1. RODINA, SUBJEKT VÝZNAMNÝ PRO SOCIOEMOCIONÁLNÍ VÝVOJ DĚTÍ.....	9
1.1 Rodiče, nositelé socializačního působení.....	9
1.1.1 Sociální učení jako hybná síla socializace.....	11
1.1.2 Rodinná výchova	13
1.2 Rodiče a jejich odpovědnost vůči potřebám dětí	14
1.2.1 Rodičovská odpovědnost	15
1.2.2 Potřeby dětí.....	17
1.3 Specifika rolí v rodině podstatných ve vývoji dítěte	19
1.3.1 Mateřská a otcovská role	19
1.3.2 Sourozenecká role.....	22
1.3.3 Role prarodičů.....	23
1.4 Trendy rodiny v současné společnosti	25
1.4.1 Rysy současné rodiny	25
1.4.2 Rysy současného rodičovství.....	27
1.5 Shrnutí.....	29
2. RODINA V ROZVODOVÉM PROCESU	31
2.1 Kauzalita zvýšené rozvodovosti v naší společnosti	31
2.1.1 Individualizace společnosti.....	32
2.1.2 Rozvod jako norma.....	33
2.2 Právní ochrana dítěte v rozvodovém procesu	34
2.2.1 Všeobecná deklarace lidských práv.....	34
2.2.2 Úmluva o právech dítěte.....	35
2.2.3 Občanský zákoník	36
2.2.4 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.....	37
2.2.5 Zákon o zvláštních řízeních soudních, Občanský soudní řád	38
2.3 Uspořádání péče o děti po rozvodu	39
2.3.1 Střídavá péče.....	42
2.3.2 Výlučná péče	45
2.4 Patologické jevy v rozvodovém procesu.....	45
2.4.1 Nežádoucí postavení dítěte v rozvodové situaci.....	46
2.4.2 Dlouhodobé soudní spory o děti.....	47

2.4.3	Obvinění otce ze zneužívání dítěte	48
2.5	Sociální práce OSPOD s rodinou v rozvodovém procesu	49
2.5.1	OSPOD jako kolizní opatrovník.....	51
2.5.2	Cochemská praxe – interdisciplinární spolupráce	53
2.5.3	Rodinná mediace.....	55
2.5.4	Asistovaný kontakt.....	56
2.6	Shrnutí.....	58
3.	VLIV ROZVODU NA SOCIOEMOCIONÁLNÍ VÝVOJ DĚTÍ.....	59
3.1	Socioemocionální vývoj dětí a reakce na rozvodový proces.....	59
3.1.1	Novorozenec a kojeneček.....	60
3.1.2	Období batolecí.....	63
3.1.3	Předškolní věk	66
3.1.4	Mladší školní věk	68
3.1.5	Období puberty a dospívání.....	70
3.2	Nežádoucí socioemocionální fenomény jako důsledek patologického chování rodičů v rozvodovém procesu.....	73
3.2.1	Syndrom zavrženého rodiče.....	73
3.2.2	Separační úzkostná porucha	76
3.2.3	Problém identity.....	78
3.2.4	Parentifikace a spousifikace.....	80
3.3	Shrnutí.....	83
	ZÁVĚR	84
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	88
	ABSTRAKT	94
	ABSTRACT	95

ÚVOD

Jako impuls pro napsání diplomové práce na zvolené téma vnímáme rostoucí hodnotu komplikovaných případů nezletilých dětí ocitajících se v centru vztahových sporů mezi jejich rodiči. Problematika byla zvolená v kontextu aktuálnosti tématu se zaměřením se na vlastní zkušenosti získané v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Zejména zkušeností týkajících se rozvodových situací.

Je třeba zmínit, že předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem dítěte, podpora pomoci rodině a ochrana rodičovských práv na výchovu a péči svých dětí. Ne zřídka rodiče v rozvodovém procesu mezi sebou vedou nerozumné boje negativně ovlivňující zdravý vývoj jejich dětí. Čím dál více se stává, že se rodiče nedokážou přes své spory, které mezi sebou mají, přenést, a mnohdy zapomínají na nejdůležitější fakt. A to, jak jejich patologické chování děti prožívají, jak se kvůli tomu trápí. Možná bychom chování rodičů v rozvodu mohli srovnat s armádou, kdy rodiče jsou vojáky, kteří o děti někdy bojují, jindy bojují s nimi, ale velmi často proti nim. Nežádá se však „poražená“ strana nehodlá smířit s výsledkem a nastává mnohdy dlouholetý boj, který bývá hodně nepříjemný pro všechny zúčastněné.

Pro děti je přitom tak důležité, aby viděly své rodiče spolu bez větších problémů komunikovat a měly jistotu, že se rodiče dokážou ohledně svých dětí domluvit a nebudou chtít po dětech rozhodování, které náleží pouze světu dospělých. V práci se krátce zastavíme u zainteresovaných subjektů, které se snaží tento fakt rodičům připomínat. I přesto, že někdy rodiče pociťují nenávist mezi sebou, je nezbytné se v zájmu svých dětí řídit dle své rodičovské odpovědnosti a do svých sporů děti nezatahovat.

Jak již bylo řečeno, rozvody v rodině jsou aktuálním a častým tématem. Tomuto tématu se věnují jak psychologové, sociální pracovníci, soudci, tak i neziskové organizace a mnohdy jsou při konfliktních rozvodových situacích účastníky řízení. Práce zmíněných odborníků je podmíněna jednak povinností respektovat platnou legislativu, i potřebou respektovat etické hodnoty, řídit se etickým kodexem a pracovat s vědomím nejlepšího zájmu dítěte.

Cílem diplomové práce je objasnit, zda rozvodový proces ovlivňuje socioemocionální vývoj dětí. Popíšeme problematiku rozvodu v současné společnosti a budeme se zabývat vznikem nežádoucích fenoménů, které s sebou přináší dlouhodobé

konfliktní stavy mezi rodiči. Zjistíme, jak se může sociální práce podílet na zmírnění negativních dopadů rozvodu na děti.

Diplomová práce je rozdělena do tří kapitol, z nichž každá má své podkapitoly. V první kapitole se věnujeme vnitřnímu uspořádání rodiny. Poukazujeme na důležitost přítomnosti rodičů jakožto nositelů socializačního působení. Rodiče připravují díky rodinné výchově a sociálnímu učení své děti na osamostatnění se a zdravého zapojení do společnosti. Konkrétně se zabýváme i odpovědností rodičů za péči a ochranu svých dětí a uspokojování jejich základních potřeb. Neopomíjíme zmínit vyskytující se role v rodině, které jsou podstatné ve vývoji dítěte. Představíme roli rodičovskou, sourozeneckou a roli prarodičů a jejich význam k vazbě dítěte. Součástí této kapitoly je téma týkající se trendů současné české rodiny a rodičovství.

Ve druhé kapitole se zaměřujeme na samotný rozvodový proces. V první části se zabýváme příčinami častých rozvodů v naší společnosti, kde hlavní roli hraje individualizace společnosti a také to, že rozvod je v současnosti brán jako norma. Dále popisujeme legislativní stránku týkající se rozvodové problematiky, práva dětí i rodičů, upozorníme na konkrétní zákony a paragrafy týkající se dané problematiky. Nezbytnou část této kapitoly tvoří uspořádání poměrů rodičů k dětem po rozvodu, kde se zaměřujeme hlavně na střídavou a výlučnou péči. Také se věnujeme konfliktům, které mohou v rozvodovém procesu nastat. Zde soustředíme pozornost na postavení dítěte v rozvodovém procesu, na dlouhodobé spory rodičů o děti, či stále přibývajícím obvinění otců ze zneužívání dětí, které matky používají jako zdroj pomsty. Druhou kapitolu uzavřeme sociální prací s rodinou v rozvodovém procesu, kde popíšeme metody zaměřené na zmírnění negativního vlivu rozvodového procesu na děti. Významné postavení tu hraje role kolizního opatrovníka, tzv. Cochemská praxe a také rodinná mediace či asistované kontakty.

Ve třetí kapitole se zabýváme samotným socioemocionálním vývojem dětí, soustředíme se na konkrétní období vývoje dítěte, co je pro daný vývoj typické a jak v nich může dítě na rozvodový proces reagovat. Ve vztahu rodič-dítě vycházíme z toho, že je pro zdravý vývoj dítěte, zejména v jeho raném věku, nejdůležitější stabilní péče primární pečující osoby. V běžné rodině to je právě matka, která o dítě v raném věku celodenně pečuje a otec je ten, kdo zajišťuje materiální zabezpečení rodiny. Dále se zaměříme na nežádoucí socioemocionální fenomény, které mohou nastat na základě patologického chování rodičů v rozvodovém procesu. Věnujeme pozornost syndromu zavrženého rodiče, kdy je dítě využíváno jako nástroj pomsty jednoho rodiče proti

druhému a je proti druhému rodiči neustále popouzeno. Vymezujeme pojmy separační úzkost a separační úzkostná porucha, dále popisujeme význam identity dítěte pro začlenění do společnosti a fungování v ní. Také poukazujeme na důsledky parentifikace, kdy dítě v rodině přejímá kompetence chybějícího rodiče a spousifikace, kdy se dítě dostává na pozici chybějícího partnera.

Při vytváření diplomové práce jsme čerpali z odborné literatury, ze které předně vyzdvihujeme autory Lenku Šulovou, Zdeňka Matějčka, Oldřicha Matouška, Milana Nakonečného, Ilonu Špaňhelovou, Richarda A. Warshaka, Andreje Mátela či Zdeňka Heluse. Dále vycházíme z odborných časopisů, z internetových zdrojů týkajících se uvedené tematiky, platné legislativy a tematických přednášek. Čerpáme také z praktických zkušeností z pozice sociálního pracovníka v oblasti sociálně-právní ochrany dětí.

1. RODINA, SUBJEKT VÝZNAMNÝ PRO SOCIOEMOCIONÁLNÍ VÝVOJ DĚTÍ

Málokomu z nás je neznámé slovní vyjádření, že je rodina základ státu. Na tuto frázi si vzpomínáme ze školních lavic a je třeba říci, že jsme si plně vědomi, že rodina hraje v každé společnosti nepostradatelnou úlohu. Rodiny po generace předávají svým dětem kulturní hodnoty celé společnosti, děti jsou tak budoucností lidské existence a jejich společenských hodnot. V rodině se odehrávají nejdůležitější situace, které ovlivňují vývoj všech jejích členů.

V této kapitole zaměřujeme pozornost na rodiče jako nositele socializačního působení, věnujeme se sociálnímu učení a rodinné výchově, kdy si děti osvojují vzorce chování, získávají zde první návyky. Zabýváme se rodičovskou odpovědností. Rodiče mají povinnost o dítě co nejlépe pečovat, nesou odpovědnost za zdravý vývoj jejich dětí. Ten je ovlivněn uspokojováním základních potřeb dětí. V dané kapitole popisujeme specifikaci rolí v rodině, oba rodiče mají ke svému dítěti specifickou roli, otec je otec, matka je matka. Jejich chování je vůči dítěti nezastupitelné a pro dítě životně potřebné. Důležitou roli v rodině hrají také sourozenci a vztahy mezi nimi. Nepostradatelná pro rodinu je také role prarodičů. Nastíníme také vliv kulturních změn na naši společnost, jejichž důsledkem je rychle se měnící vnitřní uspořádání rodiny a nově vzniklé trendy současné rodiny a rodičovství.

1.1 Rodiče, nositelé socializačního působení

V úvodu zmiňujeme frázi o rodině, jak o ní píše Mátel. Ten uvádí, že v současnosti se rodina vnímá jako bio-psycho-spirituálně-kulturně-sociální systém. Rodina je spojovacím článkem mezi dítětem a společností. Je základní sociální skupinou, kde se dítě zapojuje do sociálních vztahů, a stává se tak sociální bytostí. V rámci rodiny se učíme vzájemné důvěře, vytváří se spolehlivé vztahy, jsme jeden k druhému otevření a současně se učíme také vzájemné toleranci.¹

¹ Srov. MÁTEL, A. *Vybrané kapitoly z metod sociální práce II.* s. 97.

Tohle vše můžeme shrnout pod pojem socializace, která zaujímá důležité postavení ve vývoji dítěte. Socializace je proces založený na schopnosti učení, které je řízené výchovou, a to v rámci různých společenských institucí.²

Socializační historii dítěte vytváří jeho rodinné prostředí. Z pohledu Heluse je rodinné prostředí tvořené lidmi, kteří jsou dítěti neustále na blízku. Dítě je tak zapojováno do skupiny konkrétních lidí, kteří mají společné určité činnosti, na nichž se také podílí dítě. Zažívají společné situace, které dítě zásadně ovlivňují.³

Rodina má velký význam na zdravý vývoj dítěte a ve velmi raném dětství je zde položen základ lidské osobnosti. Členové rodiny, hlavně rodiče, předávají svým dětem vzorce chování, snaží se je vychovávat tak, aby ve společnosti dokázaly uspět a žily plnohodnotný život. Děti přejímají modely chování svých rodičů, učí se akceptovat chování typické pro mužskou a ženskou roli. Rodiče ovlivňují dítě ve vytváření si postojů jak ke společnosti jako celku, tak nejbližšímu osobnímu prostředí, tak i k sobě samému. Rodiče usměrňují chování dítěte a poskytují mu normy vhodné pro život ve společnosti.⁴

Záměrem zdravého sociálního vývoje je rozumět společnosti, být jí užitečný, obohacovat ji, rozvíjet ji a posilovat. K tomu je nezbytné dospět do fáze, kdy jsme schopni být sami sebou, kdy dokážeme vnímat svůj život i život v okolí. K tomu, abychom dospěli do této fáze, je důležité se nejdříve vymanit z plné závislosti na matce, poté ze závislosti širší rodiny, a dokonce i silné vázanosti na své vrstevníky.⁵

Jestliže má dítě štěstí, že je pevně vázáno jak na matku, tak na otce, je pak připravené se od nich postupně odloučit. Pokud se dítě naučilo neutíkat před problémy, ale naučilo se je zvládat, umí potom tuto podstatnou sociální kompetenci přenášet na vlastního partnera a do výchovy svých vlastních dětí. Veškerý pozdější rozvoj osobnosti dítěte a jeho „lidskosti“ závisí na dobrém citovém základě, které bylo dítěti vnuknuto v raném dětství.⁶

² Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. s. 22.

³ Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. s. 172.

⁴ Srov. ŠŮLOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 119-122.

⁵ Srov. ŠŮLOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 119-122.

⁶ Srov. PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. s. 20.

1.1.1 Sociální učení jako hybná síla socializace

Již jsme zaznamenali, že pro socializaci je důležitý proces založený na schopnosti se učit. Rodiče své děti seznamují s normami chování ve společnosti a děti se učí tyto normy respektovat.⁷ Je to z toho důvodu, že ve společnosti lze žít pouze s pravidly soužití a stanovenými zákony.⁸ Proto tak rodiče po svých dětech většinou vyžadují dodržování těchto norem. Rodiče jsou si totiž vědomi, že při nerespektování daných norem by se jejich děti setkaly s negativně sankciovanými reakcemi společnosti. Takovou reakcí může být projev odporu, nesouhlasu, posměchu, také ale i pokutami a tresty ze strany úřadů a soudů.⁹

Děti díky sociálnímu učení nabývají sociální schopnosti, dovednosti. Učí se, jak vycházet s lidmi a jak být součástí společnosti. Osvojují si, jak zabránit konfliktům, a pokud nějaké problémy nastanou, učí se, jak je co nejlépe řešit.¹⁰ K tomu je důležité učit se umět zvládat konkrétní sociální role, uplatňovat se a spolupracovat s ostatními.¹¹

Dle Heluse funguje sociální učení na bázi určitých typů mechanismů. O nejtypičtějším mechanismu sociálního učení zcela jistě většina z nás slyšela. Jde o učení nápodobou a ztotožňováním. Děti napodobují chování druhých a osvojují si komplexní formy chování, vlastnosti a postoje hlavně těch osob, na kterých jsou závislé, které milují a které na něj dělají dojem. Mezi prvními nejbližšími osobami, které jdou dětem příkladem, jsou jejich rodiče. Mechanismu nápodoby může mít pro vývoj dětí jak pozitivní, tak i negativní důsledky. Dítě si je ale převážně neuvědomuje. V pozitivním smyslu může napodobování povzbuzovat samostatnost dětí a v negativním smyslu také může být příčinou vývojové regrese, díky níž se upevňuje jeho závislost na rodičích či jiných osobách. Je třeba zmínit, že se dítě může ztotožnit s osobou, která je pro něj po určitou dobu významná, je jeho hrdinou, a chce se jí podobat.¹²

Informování a poučování je dalším mechanismem sociálního učení, díky kterému si děti aktivizují své poznávání. Dítěti je něco sdělováno a toto sdělení si dítě uvědomuje, případně promýšlí. Dítě je tak přesvědčováno o tom, co je společensky správné a žádoucí. Také je varováno před tím, co je společensky nesprávné a nežádoucí.

⁷ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. s. 28.

⁸ Srov. SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva*, s. 21.

⁹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. s. 28-29.

¹⁰ Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. s. 172.

¹¹ Srov. Tamtéž. s. 172.

¹² Srov. Tamtéž. s. 173-174.

Dítě by si mělo uvědomit, co je žádané chování a také by se pro toto chování mělo rozhodnout a usilovat o něj. Aby byl tento mechanismus silnější, je zapotřebí jej provázet příkladem a zapojit do něj odměny a sankce.¹³

Pokud chceme dítě přimět k žádoucímu chování, je zapotřebí, aby se dítě s tímto chováním ztotožnilo, vnitřně přijalo žádoucí normy a správnost tohoto chování si zcela uvědomovalo. Tomuto mechanismu říkáme interiorizace. S ní je spojen mechanismus exteriorizace, který je výsledkem interiorizace a projevuje se vnějším jednáním.¹⁴

Velkou roli v sociálním učení hraje očekávání, kdy rodiče do svého chování vůči dítěti bezmyšlenkovitě vkládají svá vlastní očekávání toho, jak by se dítě mělo chovat.¹⁵

Poslední mechanismus sociálního učení popsany Helusem je získávání zkušeností a nabývání vlastností. Tímto lze říci, že všechny zkušenosti a vlastnosti, které dítě nabude v průběhu celého jeho dětství, komplexně utváří jeho osobnost, jeho životní postoje, které ho mohou ovlivňovat během celého života.¹⁶

Spaemann říká, že učit se znamená učit se ze zkušeností. Uvědoměle pak k dosažení cíle zvolíme takový způsob jednání, který je vhodnější než jiný způsob jednání. Můžeme se poučit o tom, že pro sebezáchovu je něco potřebnější, že pro komunikaci je něco výhodnější, lepší apod.¹⁷

Díky zkušenostem má dítě možnost osvojit si žádoucí modely chování. V sociálním učení, ať už v osvojování si určitých vědomostí, dovedností nebo návyků mají své uplatnění emoce.¹⁸

Každá zkušenost je také propojená s emocemi dítěte. Emoce jsou stavěné na jistotě a nejistotě, jejichž zdrojem jsou hodnoty pozitivních citových vztahů. Nedostatek pozitivních citových vztahů u dítěte utváří negativní emoce, např. úzkost. Pozitivní vztahy dítěti rodiče projevují formou rodinné výchovy, odměnami a tresty, mírou sociální izolace dítěte apod. Odměny a tresty jsou podstatným činitelem ve vztahu učení a emocí. Děti tak zažívají příjemné i nepříjemné zážitky, s kterými je spojená motivace chování směřovaného k dosažení určitého uspokojení.¹⁹

Prekopová vnímá jako výhodu, že pro děti existuje více modelů chování mimo rodiče, což je pro rozvoj osobnosti a pro zapojení dítěte do společnosti naprosto nutné.

¹³ Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. s. 176-177.

¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 177.

¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 178.

¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 179.

¹⁷ Srov. SPAEMANN, R. *Zkladní mravní pojmy a postoje*, s. 42.

¹⁸ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*. s. 70.

¹⁹ Srov. Tamtéž. s. 25-27.

Pro vývoj vlastního já je pro dítě důležité poznat nejen své rodiče, ale také další lidi, přátele, učitele, historické postavy apod. Nejde o to, aby se dítě stalo přesnou kopií někoho jiného, ale je zapotřebí, aby čerpalo i z jiných vzorů, podle nichž se jeho vlastní osobnost může postupně rozvinout.²⁰

1.1.2 Rodinná výchova

Nezbytnou roli v socializaci dítěte hraje rodinná výchova. Rodiče svým dětem zprostředkovávají výchovou znalosti, dovednosti a postoje typické pro určitou společnost. Tyto získané znalosti a dovednosti jsou nepostradatelné pro předání dalším generacím. Rodinná výchova cílevědomě, systematicky dítě připravuje k samostatnému osobnímu životu a úspěšnosti ve společnosti.²¹

Nakonečný popisuje rodinnou výchovu jako vztah rodičů k dítěti, ať už láskyplný nebo odmítavý. Rodinná výchova je i kontrola dítěte, jejíž součástí jsou způsoby a míra trestání i odměňování dítěte. Do výchovy patří výchovné pozice, jakými jsou intelektuální a emocionální povzbuzení, vedení k samostatnosti dítěte apod. Dle Nakonečného existují dvě základní složky rodinné výchovy. Těmito složkami jsou míra projevů láskyplného zájmu o dítě a míra a způsob kontroly dítěte. Touto kombinací vznikají podstatné typy rodinné výchovy.²²

Prekopová má za samozřejmé poznání, že rodinnou výchovou se do mladého člověka vštípí to, co je dovolené, ale také to, co je zakázané. Pokud dítě překročí rodičovský zákaz, mělo by to poznat z rozhněvané reakce rodičů. Dítě vnímá negativní emoce, z tváře rodičů může poznat, co rodiče cítí, jak situaci vnímají. Tím může dítě správně posoudit svou chybu, což vede k předpokladu, že se svou chybou bude snažit napravit.²³

To, jak rodiče na dítě působí, jak jej vychovávají, ovlivňuje především osobnost rodiče. Tato výchova může mít různé formy. V rodinách se vyskytuje výchova demokratická, která se vyznačuje prvky demokracie a pochopení. Ve vztahu rodiče a dětí jsou jasně daná pravidla, která jsou rodiči přiměřeně kontrolována. Výchova vyznačující se přísným dodržováním příkazů rodičů je nazývána autoritářskou. Cílem

²⁰ Srov. PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. s. 29.

²¹ Srov. Kde jsi táto. *Výchova v rodině* [online]. [cit.2018-10-25]. Dostupné na: <http://www.kdejsitato.cz/rodina/vychova-v-rodine.html>

²² Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. s. 34.

²³ Srov. PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. s. 16.

této výchovy je, že rodiče hlavně prosazují svou moc, aniž by se ohlíželi na názor dítěte. Opakem autoritářské výchovy je potom výchova liberální, která se vyznačuje benevolentním přístupem rodičů k dětem, rodiče na děti kladou malé požadavky a je také charakterizována nízkým stupněm kontroly a sociální zodpovědnosti. Pokud však rodiče upřednostňují spíše svoje aktivity před zájmem o dítě, hovoříme o výchově zanedbané a naopak výchovu vyznačující se nadměrnou starostlivostí a péčí o dítě nazýváme nadměrně ochránářskou, neboli „opičí láska“²⁴

Lze se domnívat, že rodiče mají přirozeně vrozené předpoklady k výchově svých dětí. Je nezbytné, aby se role obou rodičů ve výchově dětí nezastupovaly, ale vzájemně se doplňovaly. Jak působení výchovy matky, tak výchovy otce je důležité pro úplný a kvalitní výchovný celek.²⁵

Nevyhnutelná je proto jednotnost rodičů ve výchově dítěte. Pokud jeden rodič řekne na jednu věc ano a druhý ne, dítě se může cítit zmateně. Především v raném věku je tato jednotnost ve výchově důležitá, jelikož přináší dítěti jistotu. Špaňhelová uvádí, že se odhaduje, že cca do pěti let je dítě plně závislé na názorech rodičů, na tom, jakým způsobem povedou rodiče život jejich dětí.²⁶

To, čeho by se rodiče měli ve výchově svých dětí vyvarovat, shrnuje ve své knize Prekopová. Zdůrazňuje zde hlavně význam prvních tří let dětského života, ve kterém se mohou vyskytnout nesnáze mající velký vliv na vývoj dítěte. Rodiče by se proto měli vyvarovat těmto věcem. Neklást na malé dítě neúměrné nároky, ale nechat dítěti dostatek volného prostoru pro vlastní zvědavost. Také není dobré nadměrně dítě chránit, aby se nemuselo samo příliš namáhat. Není dobré být na dítě příliš přísní a ani dát dítěti příliš volnosti, kdy nemá vůbec žádné hranice. Ohrožující se jeví také nejednoznačné chování rodičů, kdy rodiče neumí a nejsou schopni vyslovit jasné „ne“, a tím dítě znejišťují a mohou způsobit, že dítě je nervózní až našťvané.²⁷

1.2 Rodiče a jejich odpovědnost vůči potřebám dětí

Děti jsou nezbytným prvkem rodiny a vztahy mezi rodiči a dětmi jsou nedílnou součástí našich životů. Děti vnímáme jako naši budoucnost, proto má být rodina místem,

²⁴ Srov. Kde jsi táto. *Výchova v rodině* [online]. [cit.2018-10-25]. Dostupné na: <http://www.kdejsitato.cz/rodina/vychova-v-rodine.html>

²⁵ Srov. Tamtéž

²⁶ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 23.

²⁷ Srov. PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*. s. 19.

kteře dítěti poskytne pocit lásky, pohody, zázemí a bezpečí. Má být místem, které mu umožní se všestranně rozvíjet a zapojit do celé naší společnosti. Rodiče tak mají povinnost o dítě co nejlépe pečovat, nesou odpovědnost za jeho zdravý vývoj, který je důsledkem uspokojování potřeb dítěte.

V současné době mají milující rodiče plnou hlavu toho, co všechno svým dětem chtějí zajistit, co pro ně musí udělat, aby byly dostatečně zaopatřené. Tímto se rodiče mohou cítit být přetíženi a ze soužití s dětmi se jim čím dál více vytrácí radost a spontánnost. Vztahy rodičů a dětí by se však měly odvíjet od kvalitně stráveného společného času. Právě radost a spontánnost jsou pro úspěšnou výchovu mimořádně důležité. Charaktery dětí se právě utvářejí především osobním příkladem a naplňujícím každodenním soužitím, a tedy i společně prožívaným časem.²⁸

1.2.1 Rodičovská odpovědnost

Rodičovská odpovědnost, nebo odpovědnost za dítě, je právem a zároveň povinností rodičů. Rodiče ji vykonávají společně. Rodičovská odpovědnost spočívá v povinnosti pečovat o dítě, a to zejména o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, povinnost chránit dítě, udržovat s ním osobní kontakt, zajistit jeho výchovu a vzdělání. Odpovědnost rodičů se týká také určením místa bydliště dítěte, v zastupování a spravování jeho majetku. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a končí nabytím plné svéprávnosti dítěte. Pro vznik rodičovské odpovědnosti nehraje roli, zda jsou rodiče manželé, nebo sdílejí společnou domácnost.²⁹

Tato právní norma klade speciální důraz na skutečnost, že děti potřebují speciální péči i ochranu, za kterou je odpovědná hlavně rodina, ve které žijí. Jde o závazek státu respektovat odpovědnost, práva a povinnosti rodičů, které směřují k vedení odpovídajícím vývojovým schopnostem dítěte.³⁰

Jak jsme již řekli, rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům stejně. Má ji každý rodič, pokud jí nebyl zbaven. O zbavení rodičovské odpovědnosti rozhoduje soud.³¹ Rodič může být zbaven rodičovské odpovědnosti v případě, že svoji rodičovskou odpovědnost nebo její výkon závažným způsobem zanedbává,

²⁸ Srov. LABUSOVÁ, E. *Kolik času svých rodičů potřebují současné děti?* Šance dětem. [online]. [cit.2018-11-06]. Dostupné na: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/kolik-casu-svych-rodicu-potrebuji-soucasne-deti-103.html>

²⁹ Srov. Občanský zákoník. §858.

³⁰ Srov. HOLUB, M. – NOVÁ, H. *Zákon o rodině, komentář a předpisy souvisící*. s. 68.

³¹ Srov. Občanský zákoník. §865.

nebo spáchal-li rodič proti svému dítěti úmyslný trestný čin, nebo své dítě použije ke spáchání trestného činu, nebo rodič svou rodičovskou odpovědnost řádně nevykonává, anebo vyžaduje-li to zájem dítěte.³²

Z praxe orgánu sociálně-právní ochrany dětí můžeme uvést příklady, které vedly soud ke zbavení rodiče rodičovské odpovědnosti. Jednalo se například o rodiče, který opustil své děti, dlouhodobě se s nimi nestýkal, nijak je nekontaktoval, nezajímal se, neplatil na ně výživné. Také vedl život slučitelný s bezdomovectvím a byl dlouhodobě drogově závislý. Dále můžeme zmínit případ matky, která podala návrh na zbavení rodičovské odpovědnosti otce svých dětí, a to z důvodu častých fyzických útoků na matku, vyhrožování matce likvidací, ublížení na zdraví, a to většinou vždy za přítomnosti dětí. Takových případů, se kterými se pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí dostávají do kontaktu, se však vyskytuje mnohem a mnohem více.

Než soud rozhodne o omezení rodičovské odpovědnosti, vždy posoudí, zda je v zájmu dítěte nebytné omezit právo rodiče osobně se stýkat s dítětem. Pokud je rodič zbaven rodičovské odpovědnosti, právo osobně se stýkat s dítětem zůstává rodiči jen v případě, že o zachování tohoto práva rozhodne soud, a to s přihlédnutím k zájmu dítěte.³³

Rodičovskou odpovědnost musí rodiče vykonávat v souladu se zájmy dítěte, je zapotřebí ji vykonávat ve vzájemné shodě. V případě, že se rodiče nedohodnou ve významné záležitosti, zejména se zřetelem k zájmu dítěte, rozhodne o tomto na návrh rodiče soud. K takové významné záležitosti se považují ne běžné léčebné zákroky, určení místa bydliště nebo i volba vzdělání.³⁴

V případě rozvodu rodičů o otázce rodičovské odpovědnosti rozhodne soud. Ten pak může výkon rodičovské odpovědnosti rozdělit mezi oba rodiče. Ve svém rozhodnutí soud bere v potaz vztah dítěte k rodičům a sourozencům. V případě dohody rodičů o péči o dítě a správy jeho jmění, má soud také na zřeteli zájem dítěte, když dohodu rodičů schvaluje.³⁵

Rodičovská odpovědnost se týká také práva rodiče dítě usměrňovat výchovnými opatřeními odpovídající věku dítěte. Tato výchovná opatření mají chránit zdraví

³² Srov. Zákon 89/2012 Sb. §870-871.

³³ Srov. Tamtéž. §872.

³⁴ Srov. Tamtéž. §875-877.

³⁵ Srov. Tamtéž. §875-877.

a morálku dítěte, práva dítěte i práva jiných osob a veřejného pořádku. Dítě má povinnost se těmto opatřením podřídit.³⁶

Při využití přiměřených výchovných prostředků jsou rodiče omezeni povinnostmi neohrožit důstojnost dítěte. Výchova dítěte musí směřovat k rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání, rozumových a fyzických schopností, k přípravě na aktivní zdravý život v dospělosti. Výchova má být zaměřena na respekt k základním lidským právům a k posilování úcty ke svým rodičům.³⁷

1.2.2 Potřeby dětí

V naší společnosti není nikomu lhostejné to, jak se našim dětem daří a zda je jim poskytováno vše potřebné. Významně se problematikou potřeb zabýval Maslow, dle něhož se vývojové potřeby vyvíjejí od potřeb fyziologických k potřebám bezpečí, lásky a dále potom potřebám sebeúcty, seberozvoje, k potřebám poznávání až po potřeby estetické.³⁸

Dítěti zajišťuje uspokojování životně důležitých biologických potřeb hlavně rodina. Jde o zajištění odpovídající výživy odpovídající věku dítěte, zajištění čistoty, tepla apod. nezbytné pro zdravý vývoj dítěte je nejen uspokojování biologických potřeb, ale také existence základních životně důležitých psychických potřeb.³⁹ Matějček vyzdvihuje, že udržování citových vazeb je základní psychická potřeba, která je nezbytná k přežití dítěte. Dítě, když se narodí, je dlouhé roky bezmocné a nedokáže přežít bez blízkosti lidí, kterým na něm záleží a kteří mu poskytují ochranu a pomoc. Této základní citové vazbě od pradávna říkáme lidská mateřská a otcovská láska.⁴⁰ Dovolujeme si poznamenat, že Papež Jan Pavel II. v apoštolském listě uvádí, že prvním úkolem podstatným pro vytvoření rodinného společenství osob je láska, která musí být silným základem rodiny.⁴¹ Adler poukazuje na to, že pokud dítě necítí, že ho má někdo rád, rozvine se u něj velký pocit méněcennosti, což je důsledkem toho, že nebude dostatečně připraveno pro společnost.⁴²

³⁶ Srov. Zákon 89/2012 Sb. §857.

³⁷ Srov. HOLUB, M. – Nová, H. *Zákon o rodině, komentář a předpisy související*. s. 68-67.

³⁸ Srov. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. s. 118.

³⁹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. s. 37-38.

⁴⁰ Srov. Tamtéž. s. 9-10.

⁴¹ Srov. LEVICKÁ, J. a kol. *Sociální práce s rodinou I*. s. 29.

⁴² Srov. ADLER, A. *Psychologie dětí. Děti s výchovnými problémy*. S.55.

Langmeier na psychické potřeby dětí pohlížel jako na paralelu potřeb biologických. Pro zdravý psychický vývoj je zapotřebí, aby dítě mělo dostatečné množství podnětů, tak aby se nenudilo a také nebylo přetěžováno. Dítě potřebuje mít „smysluplný svět“, potřebuje stálost a určitý řád a smysl v podnětech. Jinak by mu v životě vznikl chaos a nemohlo by se ničemu naučit. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušenosti, osvojovat si společenské chování apod. Mezi další psychické potřeby Langmeiera zmiňujeme potřebu prvotních citových a sociálních vztahů a potřebu identity, tj. pozitivní přijetí sebe sama, potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty. To je podmínkou pro to, aby si dítě osvojilo užitečné společenské role a stanovilo hodnotné cíle. K Langmeierovi přidal Matějček potřebu otevřené budoucnosti, životní perspektivě. Otevřená budoucnost motivuje k aktivitě, uzavřená budoucnost k apatii, zoufalství, beznaději.⁴³

Pro srovnání, Albert Pessó rozlišuje pět základních vývojových potřeb. Mezi nimi má postavení potřeba místa, potřeba sycení, potřeba podpory, potřeba ochrany a bezpečí a potřeba hranic. Pro každé dítě je nezbytné mít domov, svůj prostor, ať už svou vlastní postel nebo prostor na ukládání hraček. Nelze opomenout, že pro každé dítě je důležité mít místo v srdci svých rodičů. Děti potřebují, aby jim rodiče dávali najevo svou lásku, projevovali radost, když jsou dětem na blízku, těšili se z jejich přítomnosti. Potřeba sycení je popisována jak na fyzické úrovni, která se týká potravy, nebo na symbolické úrovni, která se týká emocí či dostatečným množstvím podnětů. Děti potřebují být dostatečně syceni láskou, pozorností či učením. Potřeba podpory je realizována prostřednictvím důvěry, která rozvíjí v dítěti jeho sebedůvěru a samostatnost, v pozdějším věku je nahrazována projevem uznání, oceněním, pochvalou a povzbuzením. Velmi důležité je, aby děti zažívaly pocit bezpečí, jistoty a klidu. Potřeba hranic u dětí znamená sice určité omezení, ale také zajištění pocitu bezpečí a důvěry, dítě se učí, co smí a co nesmí dělat. Pokud dítěti chybí hranice, často mají problémy s dodržováním pravidel ve společnosti, působí nevladatelně, jsou zlobivé a mívají výchovné problémy⁴⁴

Pokud mají děti naplněny všechny jejich základní potřeby, je jim poskytnutý nejlepší základ pro jejich celkový zdravý vývoj.⁴⁵

⁴³ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. s. 37-38.

⁴⁴ Srov. JŮN, H.- VARGOVÁ MARVANOVÁ, B. *Metodika práce asistenta pedagoga, Prevence a zvládání problémového chování*. s.17-22.

⁴⁵ Srov. LANGMEIER, J. – MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. s. 25.

1.3 Specifika rolí v rodině podstatných ve vývoji dítěte

Nakonečný pojem role popisuje jako vzorec očekávaného chování. To znamená, že se od každého očekává, jak se v které situaci sluší chovat. Něco jiného se očekává od dítěte, něco jiného zas od dospělého.⁴⁶

Oba rodiče mají ke svému dítěti specifickou roli, otec je otec, matka je matka. Jejich chování je vůči dítěti nezastupitelné a pro dítě životně potřebné. Důležitou roli v rodině hrají také sourozenci a vztahy mezi nimi a prarodiče.

Podstatné pro zdravý vývoj dítěte je především stabilní a milující prostředí. V rodině, kde jsou silné emoční vazby, je dostatek klidu a jistoty pro všechny její členy. Milující rodiče a sourozenci si poskytují navzájem i potřebnou péči, což ovlivňuje jejich psychické i fyzické zdraví. Pokud v rodině nefungují dostatečně pevné vazby, dochází k narušení psychosociálního vývoje dítěte, který se projevuje citovou deprivací, frustrací, poruchami chování až delikvencí.⁴⁷

1.3.1 Mateřská a otcovská role

V současné společnosti se nejeví jako moudré posuzovat, které pohlaví je hodnotnější a lépe vybavenější pro hlavní roli v rodině. Každé pohlaví je vybaveno něčím jiným, ale ne méně významným. Žena je spíše vybavena na vnitřní řízení záležitostí rodiny, muž je zase vybavenější na ochranu rodiny proti vnějšímu ohrožení a také je vnímán jako živitel rodiny.⁴⁸

Současná doba je velmi liberální a umožňuje různé možnosti rodinného soužití. V souvislosti s tématem diplomové práce chceme vyzdvihnout nenahraditelnost rodičovské dvojice pro jejich dítě. Jak otec, tak matka poskytují svému dítěti nezastupitelný model chování obou pohlaví. Zcela významné je umožnit dítěti každodenní kontakt s oběma rodiči. Šulová uvádí, pokud má dítě možnost od počátku svých raných zkušeností vnímat, jak je tvář otce plná vousů, které píchají, matka vousy nemá a dítě si tím ve své mysli utváří rozdílnost obou pohlaví. Důležité je, aby denně dítě vnímalo své rodiče, jak si spolu povídají, slyšelo intonaci hlasu při hádání i usmírování. Učí se, že matka má jiné strategie usmírování než otec, dítě si postupně

⁴⁶ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. s. 18.

⁴⁷ Srov. LEVICKÁ, J. a kol. *Sociální práce s rodinou I*. s. 3.

⁴⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 17-18.

formuje představu, že určité chování je vázané na pohlavní specifika. Není nic lepšího, než dítěti v jeho raném vývoji vytvořit přirozené, normální životní podmínky, mezi které patří přirozený a spontánní kontakt s oběma svými rodiči.⁴⁹

Šulová se domnívá, že role otce se zcela doplňuje s rolí matky, oba rodiče přináší svému dítěti důležité aspekty chování v každém období vývoje dítěte. I když je pravdou, že pro raný vývoj dítěte je primární osobou matka, tak i otec, je-li nucen být prvopečovatelem, dokáže se mateřskému chování zcela přizpůsobit.⁵⁰ Šulová uvádí, že je prokázáno, že otec, stejně jako matka, naváže s dítětem ihned po porodu velmi silný citový vztah. Dětský pláč dokáže jak u matky, tak u otce způsobit zvýšený tep a krevní tlak. Prof. Michael Lamb ve svých pracích tvrdí, že s výjimkou kojení neexistuje nic, že jsou ženy předurčeny být lepším rodičem.⁵¹

V rané interakci s dítětem má dle Šulové chování otce a matky své charakteristické znaky. Matka zajišťuje komfort dítěti, snaží se být mu stále na blízku, udržovat tělesný i oční kontakt. Otec se zase snaží zjišťovat, co už dítě umí, nabádá dítě k aktivitě, někdy i pro dítě náročné. U otce převažuje experimentování s dítětem, u kterého dítě jen málokdy projevuje nespokojenost.⁵²

Dle Špaňhelové matka vnáší do vzájemného soužití dar přijetí dítěte. I když dítě bude úplně jiné, než si matka představuje, bude mít jiné zájmy, než si matka přeje, jen matka ho takto dokáže přijímat. S přijetím dítěte je spojená láska. Matka miluje dítě ve chvíli, kdy je nemocné, uhodilo se, spadlo apod. Miluje své dítě, i když přinese ze školy špatnou známku, zalže nebo něco provede. Není jí však jedno, co dítě provede a reaguje na to. Chce po dítěti třeba, aby se omluvilo. Je velmi důležité, aby ve vztahu dítěte s matkou byla jistota v tom, že to, co řekne, platí. Důležitým prvkem, který matka vnáší do vztahu, je ochrana. Chrání dítě před riziky, nebezpečím tak, že naviguje dítě v jeho životě, jak má zareagovat, co má dělat apod. Důležitý je prožitek vzájemné komunikace. Matka má hovořit s dítětem i o nepříjemných věcech, o věcech, kterých by se mělo dítě bát. Díky vysvětlování se snižuje u dítěte obava z toho, co je pro ně neznámé.⁵³

Dítě vnímá, jak matka vaří, uklízí, dělá si kávu, jde si zacvičit, jde ven s kamarádkou. Vnímá také, jestli si při loučení matka s otcem dají pusku, vnímá, jak

⁴⁹ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 136-137.

⁵⁰ Srov. Tamtéž. s. 137.

⁵¹ Srov. Kde jsi táto. *Výchova v rodině* [online]. [cit.2018-10-25]. Dostupné na:<http://www.kdejsitato.cz/rodina/vychova-v-rodine.html>

⁵² Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 137.

⁵³ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 18-19.

se dovedou usmířit, jak probíhá jejich hádka. To vše je pro dítě příkladem, ze kterého může těžit do budoucna. Nese si do života model ženské role. Pokud je dítě děvče, odnáší si ho v tom smyslu, že se podle něj do budoucna chová. Pokud je dítě chlapec, odnáší si tento model chování v tom smyslu, že si podle tohoto příkladu vybírá svou ženu.⁵⁴

Role otce je ve většině případů v rodině trochu odlišná. Otec je ten, který dítěti nevěnuje tolik času jako matka, to co tedy dítěti otec dává, je čas. Čas, aby dítě otce poznalo, aby si s ním hrálo. Dítě vnímá u otce jiný přístup k věcem, jinou rozhodnost, oporu a podporu. Důležitý je aktivně prožitý čas s dítětem. To, že otec opravdu s dítětem hovoří, hraje si, opravdu hledá s dítětem materiály do školy, vypráví, jaký byl on, když mu bylo tolik a tolik apod. Důležitý je i pasivně prožitý čas, kdy dítě pozoruje a vnímá otce, co otec dělá, jak se chová k matce, jak se směje, jak reaguje na souseda apod. Ze všeho chování si dítě stejně jako od matky také bere příklad pro své chování od otce. Také ochrana ze strany otce má širší rozsah. Dítě ji nevnímá jen ve vztahu přímo k němu, ale i k celé rodině. Tato ochrana spočívá v rozhodnosti otce, že se dovede postavit před překážku, kterou dokáže zdat. Tato rozhodnost dítěti přináší jistotu do jeho vnitřního prožívání. Stejně jako u matky je i u otce důležitá láska ve vztahu k dítěti. Ta se projevuje tak jako u matky objetím, úsměvem. Může se někdy projevit více energicky, nekompromisním nepřijetím nějakého projevu chování dítěte. Důležitá je i komunikace, kdy otec dítěti dovede vysvětlit jiné věci než matka, třeba jak funguje elektřina apod. I podle otce si dítě vytváří vzor pro svůj protějšek, pokud je dítě děvče. A to, jak se jednou bude chovat dítě samo, pokud je dítětem chlapec. Pro dítě je důležité vidět, že je otec v rodině podporou a oporou, že je ochotný a schopný a je rád, když se může podílet na rodičovském životě.⁵⁵

Částečně jsme podobní jako naši rodiče, protože jsme toho spoustu zdědili z hlediska genetiky, také jsme s nimi sdíleli společnou domácnost, odnesli jsme si tedy model toho, jací rodiče byli, jak se chovali, jak se chovali k sobě navzájem.⁵⁶

Chce-li dítě pomoc, nebo prozkoumávat, vyhledává kontakt s otcem. Pokud se cítí nejistě, hladově, nemocné nebo zraněné, vyhledává zase kontakt s matkou, která se s ním spíše mazlí a konejší.⁵⁷

⁵⁴ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 18-19.

⁵⁵ Srov. Tamtéž. s. 20-21.

⁵⁶ Srov. Tamtéž. s. 18-19.

⁵⁷ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 138.

1.3.2 Sourozenecká role

Je dobře, že se ve většině rodiny nevyskytuje pouze jedno dítě, ale minimálně dvě. Vztahy mezi sourozenci nesporně patří mezi nejbližší vztahy v rodině, které mají rozhodující význam pro aspekty normálního vývoje dětí. Ukazuje se, že interakce se sourozenci a vůbec vrstevníky je více povzbuzující než interakce s dospělým. Velkou roli však hraje věk mezi sourozenci. Můžeme uvést, že starší sourozenci mají sklony projevat se dominantněji, vůdcovsky. Mladší sourozenci se zase zajímají o chování starších sourozenců, vyhledávají jejich aktivity, snaží se těm starším vyrovnat. Určité průzkumy prokázaly, že starší sourozenci věnují svůj čas tomu, že učí své mladší sourozence určitým dovednostem.⁵⁸

To, jaký bude sourozenecký vztah, do značné míry ovlivňují rodiče svou výchovou. Děti sledují a prožívají chování rodičů, zajímají se o to, jak se rodiče chovají k jednotlivým dětem v rodině. Na sourozenecké vztahy mají vliv také okolnosti, na které nemají rodiče přímý vliv. Patří sem třeba pohlaví dítěte nebo jeho pořadí narození, kdy prvorozený syn má v některých rodinách zásadní význam, můžeme se setkat s preferencí mužského potomka, čili dědice, pokračovatele rodu.⁵⁹

V sourozenectví je citu na rozdávání, také však žárlivost, rivalita a hlídání si vlastních nároků, vztah předem nevypočitatelný. Sourozenectví může být tím jediným a nejsilnějším vztahem, který vydrží.⁶⁰

Komplikací může být, když dítě vyrůstá jako jedináček, což mu může ztěžovat adaptaci v dětských a později i dospělých kolektivech, hůře mohou navazovat a udržovat vrstevnické vztahy. Můžeme se setkávat s předsudky týkající se jedináčků, mezi nimiž můžeme najít například rozmazlování i obecně nezdravý vztah mezi dítětem a jeho rodiči. Pro prvorozené děti může být problémem narození mladšího sourozence. Z jedináčka, který má veškerou pozornost svých rodičů, se přes noc stává bratr nebo sestra, který se o všechno musí začít dělit. Pro prostředního sourozence je pak náročnou situací narození třetího dítěte. Ten prostřední se snaží dostihnout toho staršího a zároveň si udržet své postavení vůči nejmladšímu. Může závidět staršímu jeho výhody díky věku, a zároveň žárlit na nejmladšího, který si ještě dopřává pozorné péče

⁵⁸ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 155-156.

⁵⁹ Srov. SAKAŘ, P. *Sourozenecké vztahy, jak ovlivňují život dětí? Šance dětem*. [online]. [cit.2018-10-29]. Dostupné na: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/sourozenecke-vztahy-jak-ovlivnuji-zivot-deti-135.html>.

⁶⁰ Srov. NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. s. 10.

a výchovných úlev ze strany rodičů. Je však třeba mít na mysli, že rozhodující roli v životě dítěte disponují hlavně jeho rodiče, kteří působí na jeho celkovou psychickou pohodu a také ovlivňují vztahy mezi sourozenci.⁶¹

Pokud jde o vztah s matkou, tento vztah má význam jak u starších sourozenců, tak u mladších. Jestli má starší sourozenec vazbu s matkou jistou, je pro něj snazší přejímat odpovědnost za pohodlí svých mladších sourozenců. Pokud i mladší sourozenec má vazbu s matkou jistou, o to méně protestuje a také se nedožaduje příliš velké pozornosti u matky, když si hraje se starším sourozencem.⁶²

Povinností rodičů je připravovat své děti na fungování ve společnosti. Rodiče však mají více zásadních povinností a ne vždy staví své rodičovství na první místo svého hodnotového žebříčku. Sourozenecké vztahy tu potom nahrazují to, co dětem nedávají jejich rodiče. Vliv sourozenců je nenápadný, ale velmi snadno dosažitelný, je všestranně dobře přijatelný.⁶³

V kontaktu mezi sourozenci není žádné záměrné působení, ale je však jisté, že se děti v rodině ve svém vývoji vzájemně ovlivňují. Sourozenci si mohou vzájemně pomáhat a podporovat se v situacích, kdy se rodiče emocionálně dětem vzdalují, ať už v důsledku těžké traumatizace nebo díky vyostřenému rozvodu. Rodiče jsou potom zahleděni do svého trápení a nejsou schopni dětem věnovat odpovídající pozornost. V takových situacích se nejvíce ukazuje síla sourozenectví. Je pak velká vina rodičů, když si rozdělí děti během rozvodového procesu, což lze vnímat jako psychické týrání dětí a může dojít k narušení sourozeneckého vztahu.⁶⁴

1.3.3 Role prarodičů

Prarodiče mohou k rodinám svých dětí zaujímat různé pozice. Následně tyto pozice mohou zaujímat i k vnoučatům. Prarodiče rodinu navštěvují a rodiče je přijímají a respektují. Prarodiče poskytují dítěti jiné modely chování a mohou jim poskytnout důležitou jinou možnost v chápání dospělé autority. Do života dítěte vnášejí něco

⁶¹ Srov. SAKAŘ, P. *Sourozenecké vztahy, jak ovlivňují život dětí?* Šance dětem. [online]. [cit.2018-10-29]. Dostupné na: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/sourozenecke-vztahy-jak-ovlivnuji-zivot-deti-135.html>.

⁶² Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 156.

⁶³ Srov. NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. s. 21.

⁶⁴ Srov. SAKAŘ, P. *Sourozenecké vztahy, jak ovlivňují život dětí?* Šance dětem. [online]. [cit.2018-10-29]. Dostupné na: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/sourozenecke-vztahy-jak-ovlivnuji-zivot-deti-135.html>.

jiného, co život dítěte obohacuje. Životní tempo prarodičů je odlišné od rodičů, jsou tolerantnější a nejsou tak vázané na určité aktuální situace.⁶⁵ Prarodiče mají na vnoučata více času, neboť ve většině případů nepracují, předávají jim zkušenosti a seznamují je s historií rodiny, podnikají s nimi jiné věci než rodiče. Prarodiče vnoučata nemusí vychovávat, ale do určité míry je smí rozmazlovat.⁶⁶

Prarodiče jsou ti, co dítěti usnadňují pochopit minulost. Oni jsou ti, kdo znají rodiče dětí, když ještě byli dětmi. Oni vědí, že to nebyli ve všem vzorné děti, že také zlobili a užívali si s nimi legraci, zábavu a potěšení. Prarodiče jsou svědky historie rodiny a z psychologického hlediska jsou nesmírně důležitým činitelem v životě dítěte.⁶⁷

Šulová se domnívá, že role prarodičů je důležitá hlavně v některých vývojových obdobích dítěte. Zejména v období batolete a předškolního věku, jelikož prarodiče většinou trpělivě dlouhé hodiny odpovídají na opakující se otázku „proč“. Což má značný význam pro kvalitu řečového vývoje dítěte. V tomto období si většinou vnoučata a prarodiče velmi dobře rozumějí a vzájemně si poskytují naplňování důležitých životních potřeb.⁶⁸

Nesmírně důležité je mít dobré vztahy v rodině mezi generacemi, stojí za to na nich pracovat, snažit se předcházet případným sporům a nedorozumění. V případě jejich vzniku je co nejdříve je řešit. V žádném případě by nemělo docházet k podryvání autority rodičů prarodiči, rodiče jsou ti, kteří odpovídají za výchovu dítěte. Samozřejmě záleží na konkrétní rodině, na míře zapojení prarodičů do výchovy dítěte. Jiné je to, když se prarodiče vidí s vnoučetem každý den, jiné zase, když jej vidí jen příležitostně.⁶⁹

Pokud je rodina neúplná nebo dysfunkční, mohou někdy prarodiče sloužit jako náhradní identifikační vzor.⁷⁰ Můžou poskytovat zdroje, jichž se v rodině nedostává. Můžou fungovat jako prvek stability, jako pojistka ve změnách rodinných poměrů, jako zázemí například v případě rozvodu.

Nejen prarodiče jsou důležité pro děti, ale i děti jsou důležité pro prarodiče. Prarodiče ve společnosti vnoučat zažívají pocit sounáležitosti, životního kontinua, jsou jejich smyslem života. V přítomnosti vnoučat se mohou vracet ve vzpomínkách

⁶⁵ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 159.

⁶⁶ Srov. Já rodič. *Role prarodičů ve výchově vnoučat*. [online]. [cit.2018-10-30]. Dostupné na: <http://www.jarodic.cz/cz1/role-prarodicu-ve-vychove-vnoucat.php>.

⁶⁷ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. s. 43.

⁶⁸ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 159.

⁶⁹ Srov. Já rodič. *Role prarodičů ve výchově vnoučat*. [online]. [cit.2018-10-30]. Dostupné na: <http://www.jarodic.cz/cz1/role-prarodicu-ve-vychove-vnoucat.php>.

⁷⁰ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 159.

do svého vlastního dětství. Dětem vypráví historky ze svého dětství, dítě tyto historky rádo poslouchá, a to hlavně nefalšovaným zájmem. Dítě jim spontánně vyjadřuje své pocity k nim. Prarodiče zase přinášejí do rodiny pocit pospolitosti. Rodiče a děti zažívají pocit, že na některé věci nejsou sami, mohou prarodiče požádat o pomoc, mohou společně sdílet prožitky, podělit se o radosti i starosti. Často se říká, že sdělená starost je poloviční starost a sdělená radost je dvojnásobná radost. Kontakt dítěte s prarodiči je důležitý i proto, že si rodič může odpočinout, když je dítě u prarodičů, a věnovat se něčemu, na co nemá obvykle čas, nebo se rodiče mohou věnovat sobě navzájem. I přesto, že nejsou vztahy mezi rodiči a prarodiči příliš dobré, je zapotřebí, aby alespoň na omezený čas mohli prarodiče své vnouče vidět.⁷¹

Musíme však dodat, že prarodiče nebývají vždy ideálními vychovateli. Bývají povolnější a děti více rozmazlují, ale také bývají úzkostnější a více děti omezují. Pokud rodiny vlastního dítěte prožívají rozodovou krizi, bývají jednostranně zaměřeni na prospěch jenom svého dítěte a často velmi nekriticky zastávají jen jeho pravdu. Často v rozvodových případech bývá těžké domluvit se právě s prarodiči.⁷²

1.4 Trendy rodiny v současné společnosti

Vztahy v rodinách mezi rodiči, generacemi a dalšími členy rodiny se pod vlivem sociálních a ekonomických podmínek mění. Mění se i vlivem kulturních změn díky přílivu jiných kultur a zvyklostí do naší společnosti a také se mění pod vlivem demografických pochodů. V současné době se velmi rychle mění i vnitřní uspořádání rodiny, mění se vztahy, které se v průběhu stovek generací měnily jen zřídka.⁷³

1.4.1 Rysy současné rodiny

Prvním znakem současné rodiny je absence očekávání trvalosti vztahu, kdy jednotlivci kladou velký důraz na osobní svobodu. Možnost ukončit společné soužití je dnes velmi jednoduché, neuplatňují se vzájemné závazky ani zodpovědnost ke členům rodiny.⁷⁴ Rodina jako celek má velmi nízkou stabilitu, ani od jednoho z partnerů se neočekává naprostá oddanost rodině. Vysoká je tolerance k rozvodům a jen formálně se hledají

⁷¹ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 159.

⁷² Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. s. 44-45.

⁷³ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině*. s.51-52.

⁷⁴ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 124.

cesty k jejich eliminaci. Partneri mají větší volnost v uplatňování svých vlastních zájmů.⁷⁵ Pokud se rodiny dostanou do potíží, jednoduše to řeší rozvodem nebo soužitím s jiným partnerem a založením nové rodiny nebo se obrací na pomoc státu.⁷⁶

Vztah muže a ženy se dnes stává v plném slova smyslu rovnoprávným. Ženy jsou do značné míry nezávislé, a to důsledkem stejného vzdělání, vlivu společnosti a sociálního státu. Ženy jsou rovnoprávné s muži jak v ekonomické roli, tak roli rodičovské.⁷⁷ Krátce se zmiňujeme o tzv. sexuální revoluci, neboli odtabuizované sexuality, kdy i ženy mají možnost předmanželských sexuálních zkušeností a společnost toleruje i manželskou nevěru. Dříve se mimomanželské sexuální zkušenosti ženám netolerovaly. Sexuální svoboda s sebou přinesla výraznou změnu sexuálního chování. Opodstatněně se lze domnívat, že tato změna přispěla k legalizaci rozvodovosti. Společnost dnes akceptuje skutečnost, že matka má děti s různými otci. Tyto děti pochází jednak z manželství, které bylo rozvedeno, ale také z mimomanželských vztahů.⁷⁸

Prolínání mužské a ženské role v dnešní společnosti vede ke zvýšenému výskytu nároků, pro něž nemají muži a ženy zcela ideální předpoklady. Od muže se dnes očekává více zájmu o rodinu a schopnost podílet se na péči o děti a vyšší podíl na domácích pracích. Od žen se zase očekává schopnost sebeprosazení, výkonnost, odolnost vůči stresu, nezávislost.⁷⁹ Žena je dnes schopna se nejen sama živit, ale i sama vychovávat děti. Žena má dokonce možnost sama jen za pomoci asistence zdravotníků i otěhotnět.⁸⁰

Levická uvádí, že se v rodině snižuje význam muže jako živitele rodiny. Mnohé ženy mají v současnosti vyšší plat než jejich manželé. Tento fakt vyvolal i změnu v tradičním fungování rodiny, kdy i otcové nastupují na rodičovskou dovolenou, aby pečovali o dítě. Tato volba umožňuje, aby v pracovním poměru zůstal ten z rodičů, který má vyšší platové ohodnocení.⁸¹

Příznačné je odsouvání rodičovství na pozdější věkovou dobu a intimní vztahy jsou navazovány bez vazby na reprodukci, tendence zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku. Také je tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít

⁷⁵ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině*. s.91.

⁷⁶ Srov. MATOUŠEK O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 31.

⁷⁷ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině*. s.51-52.

⁷⁸ Srov. LEVICKÁ, J. a kol. *Sociální práce s rodinou I*. s. 37-38.

⁷⁹ Srov. MATOUŠEK O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 18.

⁸⁰ Srov. Tamtéž. s. 37.

⁸¹ Srov. LEVICKÁ, J. a kol. *Sociální práce s rodinou I*. s. 36.

děti vůbec.⁸² Rozhodnutí rodičů mít či nemít děti je jejich soukromou věcí, kterou společnost nijak neovlivňuje. Stejně tak rozhodnutí uzavřít sňatek je v dnešní době chápáno spíše jako projev citového pouta mezi snoubenci, a je tedy čistě soukromou událostí.⁸³

Dle Spaňhelové se současná rodina vyznačuje těmito znaky. Narůstá zaměstnanost žen i mužů. Rodiče stráví daleko více času v zaměstnání. Ženy jsou vzdělanější než dříve. Rodiče mají méně času na své děti. Mnohé jejich odpovědnosti zastávají prarodiče nebo někdo jiný. Činnosti, které dříve zastávala rodina, se posunují do společenských služeb – čistírna, prádelna, jídelny, školní družiny, mateřské školy apod. v dnešní době nežijí rodiny pospolu s prarodiči, děti nejsou přítomny tomu, jak se jejich rodiče starají o svoje rodiče, nemají s těmito vztahy příliš zkušeností. Mezilidské vztahy jsou omezeny používáním internetu, e-mailu, skype. Děti nekomunikují přímo, posílají zprávy na facebooku a čekají mnohdy dlouhou dobu, než jim přijde odpověď. Omezují se tak jeho komunikační schopnosti. Také snížením vlivu náboženství v dnešní společnosti upadá morálka.⁸⁴

Předpovídá se rozšíření nových typů rodiny, například rodina složená z jednoho dítěte a jednoho rodiče, což by mohl být častěji než dosud také otec, rodina složená ze dvou homosexuálních „rodičů“, přičemž biologickým rodičem je jen jeden z nich. Rodina s několika dětmi z různých manželství, dnes už ostatně dosti rozšířená. Rodina, v níž se o děti budou starat jen prarodiče a rodiče budou zcela pohlceni pracovní kariérou. Třigenerační rodina, v níž bude z každé generace jen jeden člen apod. Tyto nové formy rodiny nepochybně budou klást na dospělé i na děti nové nároky.⁸⁵

1.4.2 Rysy současného rodičovství

Významnou změnou je změna vztahu rodič – dítě. Akceptování autonomie osobnosti dítěte přineslo zásadní změnu paradigmatu výchovy, v níž se přesunulo těžiště socializace z oblasti adaptace na sociální řád do oblasti rozvoje individuálních schopností a jejich prostřednictvím k úspěchu v nezávislém životě. Cílem výchovy není pouze adaptovaný jedinec, ale úspěšný jedinec. Změna paradigmatu výchovy přinesla vyšší nároky na výchovnou angažovanost rodičů, což vyplývá v potřebu úspěšně řešit

⁸² Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 124.

⁸³ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině*. s. 24.

⁸⁴ Srov. SPANHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 11-12.

⁸⁵ Srov. MATOUŠEK O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 38.

problém slučitelnosti rodinných a profesních rolí. Vedle toho musí rodiče čelit řadě konkurenčních vlivů, zprostředkovaných hlavně médii, které se projevují nejvíce prudkým nárůstem síly vlivu vrstevnických skupin. Nezanedbatelný vliv mají vysoké finanční náklady na výchovu, která je zaměřena na všestranný rozvoj dítěte.⁸⁶

V současné společnosti lze pozorovat několik hlavních přístupů rodičů k dítěti. Jako první můžeme nazvat přístup tradiční, kde je dítě centrem veškerého zájmu. Rodiče maximálně věnují dítěti péči a zájem, preferují potřeby dítěte ve všech rovinách, jak materiálních, tak vztahových. Rodiče, kteří preferují tento přístup rodičovství, mají dlouhodobý zájem o cokoliv, co se týká dítěte, o nové poznatky směřující k ranému dětství. Jde o cestu ke kvalitnějšímu vývoji dítěte, k lepším základním životním podmínkám.⁸⁷

Právo jedince na realizaci vlastních očekávání preferují rodiče s moderním přístupem. Děti vnímají jako znak jejich úspěchu jak genetického, tak výchovného. Očekávají bezproblémový vývoj dítěte, dítě by mělo vzorně prosperovat, může částečně realizovat ambice rodičů a stává se tak jakousi hodnotou vyjadřující jejich úspěch. Tito rodiče se velmi pečlivě připravují na rodičovství, občas však ve svém plánování zapomínají na spontánnost, emoce a vzájemnost. Skutečnou cenou je pro ně čas. Často je pro ně interakce s dětmi vzhledem k nedostatku času omezená pouze na kontroly činnosti, na podávání zpráv. Převážejí děti na různé kroužky, snaží se co nejvíce zhodnotit i čas svých dětí od útlého věku. Rané dětství svých dětí vnímají tito rodiče jako velkou časovou investici na úkor své kariéry a vlastního volného času. I tato skupina rodičů sleduje průzkumy zaměřené na raný vývoj.⁸⁸

Třetí rodičovský přístup zaujímají mladí lidé, kteří se vracejí k přírodě. Inspiraci hledají u přírodních národů a nosí děti v šátkách jako indiánky, dlouhodobě kojí, rodí v domácnosti bez pomoci lékaře a bez medikace apod.⁸⁹

K změnám postavení dítěte ve společnosti přispěly nejen kulturně sociální změny, ale i legislativa v oblasti rodinného práva, sociálně právní ochrany dětí a zabezpečení práv dětí. V minulosti škola a další instituce natolik převzaly výchovné funkce, že rodina postupně ztrácela svou autonomii a částečně i schopnost vychovávat. Důvodem byly hlavně jiné aktivity rodičů, hlavně pracovní výdělečné. V posledních letech jsou vztahy rodičů a dětí komplikovány, nedostatečným zohledněním potřeb

⁸⁶ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině*. s.51-52.

⁸⁷ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychologický vývoj dítěte*. s. 134.

⁸⁸ Srov. Tamtéž. s. 135.

⁸⁹ Srov. Tamtéž. s. 135.

sladování práce a rodiny nebo nepřímo změnami společenské atmosféry a hodnotových preferencí. Důraz na individualismus a rostoucí skloubení zaměstnání a rodiny se projevuje v nedostatku času pro děti, které pak zákonitě tráví více času s vrstevníky. Děti jsou vychovávány více individualisticky, ale často také k hédonistickému a konzumentskému přístupu k životu, na druhé straně jsou vedeny více “výkonově“ a k větší samostatnosti. Tu jim z hlediska práv dítěte zajišťují příslušné právní normy.⁹⁰

Celkový životní způsob, tempo, měřítko hodnot omezuje bezprostřední kontakty mezi partnery i mezi dětmi a rodiči. Výchovné působení rodičů je nahrazováno institucemi a dalšími celospolečenskými socializačními vlivy.⁹¹

Nejcennějším statkem, který dnes rodina dětem předává, už není majetek, ale vzdělávání. Svou úlohu zprostředkovatele kulturních hodnot tím rodina vykonává jen nepřímo, volbou školy. V ostatních případech ji vykonává v konkurenci s masovými sdělovacími prostředky. V tzv. vyspělých státech tráví některé děti více času před televizní obrazovkou než přímou komunikací s rodiči. Také se prodlužuje doba, po kterou děti a rodiče žijí ve společné domácnosti.⁹²

Jiným zdrojem oprávněných obav je slábnoucí vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím, příznačná pro moderní společnosti. Děti vychovávané jen jedním z rodičů mají podle mezinárodních srovnávacích studií, jež jsou dnes k dispozici, horší výsledky ve škole, víc zdravotních a psychických problémů a také víc střetů se zákonem než děti ze srovnatelné socioekonomické vrstvy, které vyrůstají s oběma rodiči.

1.5 Shrnutí

- Rodina je pro dítě nejvýznamnějším místem, kde dochází k jeho socializaci, a to formou sociálního učení a rodinné výchovy.
- Pro zdravý vývoj dítěte je nezbytné uspokojit všechny jeho základní potřeby. Tuto povinnost mají vůči dítěti oba rodiče a týká se jejich rodičovské odpovědnosti.
- Pro dítě jsou stejně důležité role obou rodičů, jak otce, tak matky. Neméně významné jsou pro dítě i role sourozenecké a prarodičovské.

⁹⁰ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině*. s. 56.

⁹¹ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 124.

⁹² Srov. MATOUŠEK O. a kol. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 35.

- Rysy současné rodiny a současného rodičovství jsou jiné než v minulých dobách.

2. RODINA V ROZVODOVÉM PROCESU

V dřívější době, když se partneři chtěli rozvést, museli mít hodně pádný důvod, aby byli rozvedeni. Nyní je však doba jiná a i přes svatební slib, kdy se partneři zavazují k tomu, že se budou milovat a ctít po celý svůj život, se rozvody staly poněkud běžnou rodinnou událostí.

V této kapitole nabízíme celkový pohled na rozvodový proces. V krátkosti zmíníme příčiny rozvodu i popíšeme legislativu využívanou v rozvodovém procesu. Jelikož se rozvody týkají také dětí, které partneři ve společném vztahu zplodili, vyličíme, jak probíhá opatrovnické řízení, zaměříme se na uspořádání péče o děti po rozvodu a vzniklé komplikace týkající se dané tematiky.

Nemůžeme popřít, že mezi nejzávažnější rozvodové a porozvodové komplikace patří konflikty mezi rodiči a vůbec jejich vtahování do dětského světa. Tato tematika proto nezůstane upozaděna a budeme se věnovat tomu, jaké role rodiče dětem přisuzují, byť nevědomky, během jejich rozvodových konfliktů. Nezapomeneme uvést možnosti sociálního pracovníka, které mohou vést ke zmírnění dopadu těchto konfliktů na děti.

2.1 Kauzalita zvýšené rozvodovosti v naší společnosti

O současné rodině můžeme stále více hovořit jako o rodině nestabilní. Více než polovina manželství končí rozvodem a mnozí z nás jsou v průběhu svého života součástí více než jedné rodiny, kterou sami tvoří. Za nezbytnou podmínku pro setrvání partnerského vztahu dnes považujeme lásku mezi partnery. Jakmile se partneři přestanou milovat nebo se zamilují do někoho jiného, dá se jejich manželství považovat za ohrožené.⁹³

Dudová zmiňuje, že ke změně, kdy se prosazoval požadavek lásky mezi manželi jako podmínka k založení rodiny, se datuje do první poloviny dvacátého století. Manželství je založené na vzájemné lásce, lidé vstupují do manželství svobodně a děti se rodí z lásky. Láska je v současných společnostech hlavním vzorem sociálního pouta. Je založená na svobodné volbě partnera a právě tato svoboda vytváří nejistotu a křehkost vztahu, což si můžeme vyložit jako riziko a ohrožení.⁹⁴

⁹³ Srov. DUDOVÁ, R. – HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. s. 15.

⁹⁴ Srov. DUDOVÁ, R. – VOHLÍDALOVÁ, M. *Rodina a rodičovství v individualizované společnosti*. s. 1-2.

2.1.1 Individualizace společnosti

Již několik století nepřetržitě probíhá individualizace společnosti. Následkem toho se zvyšují rozdílnosti mezi jedinci, kteří více než společné zájmy prosazují zájmy individuální. Nyní máme větší prostor pro svobodná rozhodnutí a svobodné volby a právě tato svoboda vytváří nestabilitu partnerských vztahů. Jelikož je partnerský vztah založený na svobodné volbě partnera, je nestabilita partnerského života pravděpodobně nezbytnou daní za zmíněnou svobodu. A této svobody se chce dnes málokdo vzdát.⁹⁵

Nestabilita manželství je součástí pozdně moderních společností. Partnerský vztah je považován za hlavní původ vlastní individuality, proto jsou na něj kladeny stále větší nároky. To může přispívat k nárůstu rozchodu partnerství. Založení manželství je založené na vztazích, citech a emocích a skutečnost, že je vztah založen pouze na emocích, tento vztah ničí, činí ho zranitelným a snáze zrušitelným.⁹⁶

Výrazná individualizace je také součástí základních hodnot a principů fungování trhu práce. Rostoucí individualizace vyvíjí tlak na muže a ženy, aby se rozvíjeli a realizovali v pracovní sféře. Často tak partneři narážejí na bariéry společenského systému, kdy se předpokládá, že jeden z partnerů, většinou je to stále žena, je finančně závislý na partnerovi a pečuje o domácnost. Čím více individualizovaní a svobodní partneři jsou, zvyšuje se riziko, že nedospějí k dohodě a je velkou hrozbou, že se jejich vztah rozpadne.⁹⁷

Lidé se skutečně chtějí seberealizovat, ženou se za osobním úspěchem, osobním štěstím a mají problém se umět omezovat ve svých osobních potřebách. Neumí své vlastní potřeby obětovat pro potřeby jiných členů rodiny. Toto můžeme uvést jako jednu z hlavních příčin vysoké rozvodovosti v naší moderní společnosti.⁹⁸

Dalším důvodem zvýšené rozvodovosti ve vztahu k individualizaci je odlišnost v kompetencích výběru svého partnera. Někdo má tyto kompetence na velmi nízké úrovni a jejich partnerské vztahy se rychle rozpadají. Velký vliv má také společenské postavení žen, kdy došlo k formální rovnoprávnosti, a tím jejich velké účasti na trhu práce. Ženy dokážou žít bez podpory mužů i bez podpory širší rodiny. Rodinné soužití

⁹⁵ Srov. DUDOVÁ, R. – VOHLÍDALOVÁ, M. *Rodina a rodičovství v individualizované společnosti*. s. 1-2.

⁹⁶ Srov. VOHLÍDALOVÁ, M. – MAŘÍKOVÁ, H. 2011. *Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény*. s. 4-5.

⁹⁷ Srov. Tamtéž. s. 5.

⁹⁸ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 19.

ovlivňuje rovnováha přínosů vztahu. Pokud je rovnováha jednoho z nich negativní, stoupá pravděpodobnost rozvodu či rozpadu vztahu. Také elektronická komunikace nabízí širokou škálu zájemců o nový vztah a lidé tak mají velkou možnost využít nalezení vztahu „po internetu“. Co se týče osobních postojů k partnerovi, bývá příčinou rozvodu to, že přestal být partner přijatelný. A to proto, že je alkoholik, násilník nebo chorobný žárlivec. Nebo proto, že přišel o práci, nevydělává peníze nebo je nemocný, nebo i proto, že je s ním prostě nuda. Takový odchod od partnera je vnímán jako menší zlo, než zůstat v nefungujícím soužití s ním. Každý má tyto osobní postoje nastavené jinak, žádná autorita jim nemůže v naší společnosti určovat, koho mají jako manžela akceptovat a koho mají odmítnout.⁹⁹

2.1.2 Rozvod jako norma

V minulosti se rozvod považoval za společenské stigma, dnes je tomu ale jinak, a rozvod jako řešení manželských neshod, se ve společnosti čím dál víc toleruje. Dle Matouška se v současnosti tolerance rozvodu zvyšuje i v římskokatolické církvi.¹⁰⁰

MLČOCH uvádí, že se v České republice každoročně rozvádí asi polovina manželství. Manželství není pro mnoho lidí již posvátným svazkem, než je u nábožensky založených států. Jak jsme se již zmínili, naše společnost zaujímá k rozvodům velmi tolerantní postoj. Tento postoj se projevuje schovívanými zákony a snadno a rychle uskutečnitelným procesem, pokud jsou partneři v dané věci dohodnuti. Rozvod je v naší společnosti brán téměř jako norma.¹⁰¹

I Dudová s Hastrmanovou uvádí, že české veřejné mínění už rozvod a narození dítěte mimo manželství přijalo jako běžný jev. Zvláště ve velkých městech již nejsou děti z rozvedených rodin vnímány jako vyjímečné.¹⁰²

Dle národní zprávy o rodině je rozvod považován velkou částí populace za legitimní řešení manželských sporů. Vysoký počet rozvodovosti je úzce spojený se společenským přijetím rozvodu, což ohrožuje pojetí manželství jako celoživotní svazek.¹⁰³

⁹⁹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 20-21.

¹⁰⁰ Srov. Tamtéž. s. 20-21.

¹⁰¹ Srov. MLČOCH, Z. *Nejčastější příčiny a důvody rozvodu manželství, statistiky rozvodovosti v ČR*. [online]. [cit.2018-11-19]. Dostupné na: <http://www.zbynekmlcoch.cz/informace/vztahy/rozchod-rozvod-vyzivne/nejcastejsi-priciny-a-duvody-rozvodu-manzelstvi-statistiky-rozvodovosti-v-cr>.

¹⁰² Srov. DUDOVÁ, R. – HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. s. 19.

¹⁰³ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní zpráva o rodině*. s. 28.

2.2 Právní ochrana dítěte v rozvodovém procesu

Nemůžeme vyvrátit skutečnost, že děti mají základní neodnímatelná práva, mezi která patří právo jíst, pít, oblékat se, mít kde bydlet a také být chráněni. Paralelně s těmito tělesnými potřebami kráčí také právo duševního sycení, neboli respektování pocitů, podpora rozvoje. Dle Forwardové mají děti dále právo na to, aby jim rodiče určovali přiměřené hranice a vychovávali je bez tělesného či duševního týrání. V neposlední řadě mají hlavně práva na to být dětmi, tzn. hrát si, chovat se spontánně a také nezodpovědně.¹⁰⁴

Ve vztahu mezi rodiči mohou nastat nepříjemné situace, kdy se oba hádají, křičí na sebe, obviňují se a může to vést až k tomu, že jsou na sebe alergičtí, až od sebe odejdou a rozvedou se.¹⁰⁵

Při rozvodovém procesu se zvýšená pozornost věnuje ochraně práv dětí, jelikož se hlavně v situaci rozvodového procesu často stává, že zájmy dítěte přicházejí do střetu se zájmy rodičů či prarodičů. I když jsou rodiče rozvedeni, nežijí spolu, dítě by mělo mít právo na kontakt s oběma rodiči, prarodiči a dalšími blízkými lidmi, k nimž si vybuodovalo vztah, stýkat se s nimi, případně si telefonovat. Také má právo nebýt součástí sporů dospělých, neposlouchat špatná hodnocení druhého rodiče ani dalších členů rodiny. Dítě má právo mít u sebe hračky, fotografie, které mu druhého rodiče připomínají. Dítě má právo na to, aby mu oba rodiče vytvořili bezpečný domov. Při předávání druhému rodiči má dítě právo, aby oba rodiče spolupracovali, nebyli pod vlivem alkoholu či jiných drog.¹⁰⁶ Rodičům a dětem se proto věnují tyto dále uvedené důležité právní předpisy.

2.2.1 Všeobecná deklarace lidských práv

Touto deklarací došlo k uvědomění, že přirozená důstojnost a rovná a nezczitelná práva všech členů rodiny jsou základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě. Článek 12 sděluje, že nikdo nesmí být vystaven libovolnému zasahování do rodiny a každý má právo být proti takovým zásahům ochráněn. Článek 16 se věnuje právům muže a ženy,

¹⁰⁴ Srov. FORWARDOVÁ, S. – BUCK, C. *Když nám rodiče ničí život*. s. 39.

¹⁰⁵ Srov. SPANHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 29.

¹⁰⁶ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 28-29.

ti při dosažení plnoletosti mohou uzavřít sňatek a založit rodinu. Muž i žena mají stejná práva za trvání manželství i po rozvodu. Rodina je základní přirozenou jednotkou společnosti a má právo na ochranu ze strany společnosti a státu. Dle článku 25 má rodina právo na životní úroveň týkající se zdraví a blahobytu, mít dostatek potravy, oblečení, důstojné bydlení, lékařskou péči a nezbytné sociální služby. Matky a děti mají nárok na zvláštní péči a pomoc, všechny děti mají právo na sociální ochranu. Článek 26 se týká práva dětí na základní vzdělání, které je bezplatné a povinné. Odborné a vyšší vzdělání má být přístupné všem stejně podle schopností a má směřovat k plnému rozvoji dítěte a vést k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám, má pomáhat ke vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy, k rozvoji činnosti pro zachování míru. Rodiče mají právo volit druh vzdělání pro své děti.¹⁰⁷

2.2.2 Úmluva o právech dítěte

V roce 1989 OSN vydala úmluvu týkající se práv všech dětí na světě a cílem bylo, aby každé dítě mělo právo dostat co možná nejlepší start do života. Jde o nejrozšířenější smlouvu deklarující lidská práva v celých dějinách. Týká se všech dětí bez ohledu na to, kde žijí. Děti mají právo chodit do školy, žít v bezpečném prostředí, být v kontaktu se svou rodinou, mít co nejlepší péči během nemoci a také mít prostor pro své dětské hry a sny.¹⁰⁸

To znamená, že každé dítě má svou hodnotu, důstojnost a základní práva. Každé dítě potřebuje mimořádnou péči vzhledem k jeho tělesnému i duševnímu vývoji, bezbrannosti a zvýšené zranitelnosti. Proto je zapotřebí, aby dítěti byla zajištěna práva, která mu zabezpečující přežití, rozvoj a ochranu. Děti mohou využít právo na možnost účastnit se jednání a rozhodování o sobě. Práva garantující přežití jsou uspokojování základních potřeb dítěte týkající se výživy, bydlení, životní úrovně rodiny, zdravotnické péče, sociálního zabezpečení apod. Dítě má právo rozvíjet svou osobnost jak po stránce tělesné, duševní, mravní, tak po stránce společenské. Zde řadíme právo na vzdělání, navolný čas, přístup k informacím, svobodu myšlení apod. Práva na účast zaručují dítěti

¹⁰⁷ Srov. Lidská práva. *Všeobecná deklarace lidských práv*. [online]. [cit.2018-11-20]. Dostupné na: <http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/vseobecna-deklarace-lidskych-prav>

¹⁰⁸ Srov. Unicef. *Úmluva o právech dítěte*. [online]. [cit.2018-11-20]. Dostupné na: <https://www.unicef.cz/aktualne/82292-umluva-o-pravech-ditete>.

možnost vyjádřit své názory ve věcech, které s ním souvisí. Jde o účast při rozhodování o dalším životě dítěte, o ochranu jeho soukromí a dospělí by těmto názorům měli věnovat patřičnou pozornost.¹⁰⁹ Nelze si to ale vysvětlovat tím, že mají děti rodičům říkat, co mají dělat. Jde o to motivovat rodiče, aby se snažili dětem naslouchat a děti tak měly možnost účastnit se situací při rozhodování o nich samotných.

2.2.3 Občanský zákoník

Práva týkající se rodiny a dětí jsou upravena ve druhé části tohoto zákoníku. Jelikož se v práci věnujeme rozvodu, budeme se věnovat pátému dílu Občanského zákoníku týkajícího se právě zániku manželství.

Dle § 755 se uvádí, že manželství může být rozvedeno pouze v případech, že je soužití partnerů hluboce, trvale a nenapravitelně zničeno. Pokud se v manželství vyskytují společné děti, nemůže být manželství rozvedeno, pokud ještě nebylo rozhodnuto o úpravě výchovy a výživy dítěte v době po rozvodu.¹¹⁰

V § 857 – § 858 jsou uvedena práva a povinnosti rodičů a dětí, kdy dítě má povinnost dbát pokynů svých rodičů, rodiče mají právo své dítě usměrňovat výchovnými opatřeními a dítě má povinnost se těmto jednáním podřídit. Rodiče mají povinnost pečovat o dítě, zejména o jeho zdraví, jeho tělesný, duševní, rozumový a mravní vývoj, udržovat osobní kontakt s dítětem, zajišťovat jeho výchovu a vzdělání. Rodiče určují místo bydliště dítěte, zastupují ho a spravují jeho majetek. Tato rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a zaniká jeho zletilostí.¹¹¹

Rodičovské odpovědnosti se věnují § 865 - § 909. Zde je sděleno, že rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům stejně, pokud jí rodič nebyl zbaven. Pozastavení či zbavení rodičovské odpovědnosti nemá vliv na plnění vyživovací povinnosti k dítěti. Rodiče si někdy špatně vykládají a myslí si, že nemusí výživné platit, když byli zbaveni rodičovských práv. Zbavení rodičovské odpovědnosti může být rodič, který výkon rodičovské odpovědnosti závažným způsobem zanedbává, pokud proti svému dítěti spáchal úmyslný trestný čin nebo své dítě zneužil ke spáchání trestného činu. Před rozhodnutím o omezení rodičovské odpovědnosti soud vždy posuzuje, zda je vzhledem k zájmu dítěte nutné omezit právo rodiče se s dítětem stýkat. Před rozhodnutím, které

¹⁰⁹ Srov. BŮŽEK, A. *Století dítěte a práva dítěte* [online]. [cit.2018-11-20]. Dostupné na: <http://dcicz.org/userfiles/file/sdpc.pdf>.

¹¹⁰ Srov. Zákon 89/2012 Sb. § 755.

¹¹¹ Srov. Tamtéž. § 857-858.

se dotýká zájmu dítěte, rodiče svému dítěti sdělí vše důležité, aby si tak mohlo samo vytvořit svůj vlastní názor o dané věci, má právo rodičům tento názor sdělit.¹¹²

§ 880 - § 886 se týkají péče o dítě a jeho ochrany, kdy rodiče mají rozhodující roli týkající se výchovy dítěte, mají jít příkladem svým dětem, pokud jde o způsob života a chování v rodině. Výchovné prostředky nesmí ohrožovat zdraví dítěte, ani jeho rozvoj a nesmí se dotýkat lidské důstojnosti. § 887 - § 891 jsou věnovány osobnímu kontaktu rodiče s dítětem, kdy dítě, které je v péči pouze jednoho rodiče, má právo být v osobním kontaktu s druhým rodičem, a to v takové míře, která je hlavně v zájmu dítěte. Zároveň tak má i rodič právo stýkat se se svým dítětem, pokud není tento kontakt v zájmu dítěte soudem omezen. Rodič, který má v péči dítě, je povinen dítě na kontakt s druhým rodičem řádně připravit. Kontakt mu musí umožnit v potřebném rozsahu a také s druhým rodičem v zájmu dítěte spolupracovat. Rodiče jsou povinni si vzájemně vše nezbytné, co se týká dítěte, sdělit. Pokud se rodiče nedokážou dohodnout ohledně úpravy poměrů s dítětem, upraví tento styk rodiče s dítětem soud.¹¹³

Výkon rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství se věnují § 906 – § 923. Je zde uvedeno, že soud může dítě svěřit do výchovy jednoho z rodičů nebo může určit střídavou péči či společnou péči. Při rozhodování musí soud učinit rozhodnutí, které bude odpovídat zájmu dítěte. Bere přitom ohled na osobnost dítěte, na jeho vývojové schopnosti a možnosti, zaměřuje se i na životní podmínky rodičů. Bere ohled na citové pouto k rodičům, na zázemí dítěte. Přihlíží k výchovným schopnostem každého z rodičů, jaké jsou citové vazby dítěte k sourozencům, prarodičům, případně k dalším příbuzným či jiným blízkým osobám. Soud také dbá na právo dítěte na péči obou rodičů, aby s oběma rodiči udržovalo pravidelný osobní kontakt. V § 910 – § 914 se píše, že nezletilé dítě má právo na výživné, oba rodiče jsou povinni vyživovací povinnost vůči dítěti plnit.¹¹⁴

2.2.4 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Sociálně-právní ochranou rozumíme ochranu práva dítěte na jeho zdravý vývoj, práva na dobrou výchovu, na ochranu jeho zájmů i ochranu jeho majetku. Řadíme sem aktivity směřující k obnově funkcí rodiny, které byly narušeny. Pokud nastane situace,

¹¹² Srov. Zákon 89/2012 Sb. § 965-909.

¹¹³ Srov. Tamtéž. § 880-891.

¹¹⁴ Srov. Tamtéž. § 906-923.

kdy dítě nemůže být vychováváno v biologické rodině, je zapotřebí zajistit pro dítě náhradní rodinné prostředí.¹¹⁵

Dle § 5 je *předním hlediskem sociálně-právní ochrany zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.*¹¹⁶ Ve věci rozvodového procesu zaměříme pozornost na níže uvedené paragrafy.

Dítě má dle § 8 právo požádat orgán sociálně-právní ochrany a jiná odpovědná zařízení o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv. A to bez vědomí rodičů či jiných osob, které za výchovu dítěte odpovídají. Tyto orgány pak mají povinnost dítěti poskytnout odpovídající pomoc. V rozvodovém procesu, v němž se jedná o úpravě poměrů rodičů k dítěti, věnujeme pozornost hlavně odst. 2 daného paragrafu, kde je uvedeno, že dítě, které své vlastní názory umí vyjádřit, má právo tyto názory svobodně sdělit při všech projednávání záležitostí, které s ním souvisí. Vyjádření dítěte se věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumovým schopnostem. Orgán sociálně-právní ochrany bere v úvahu přání a pocity dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vývoji tak, aby nedošlo k narušení jeho citového a psychického vývoje.¹¹⁷

§ 11 - § 13 se věnuje možnostmi obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Úřad obce s rozšířenou působností pomáhá rodičům řešit výchovné či jiné problémy související s péčí o dítě, poskytuje pomoc při uplatňování výživného na dítě a pomáhá při plnění vyživovací povinnosti k dítěti. Obec s rozšířenou působností může uložit rodičům povinnost využít odbornou poradenskou pomoc. A to v případě, že rodiče dětem úřadem doporučenou pomoc nezajistili a pokud rodiče nejsou schopni problémy spojené s výchovou dítěte řešit bez odborné poradenské pomoci. Obec s rozšířenou působností také může uložit povinnost rodičům účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu tří hodin nebo terapie. Tohle se týká hlavně sporů o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku s dítětem.¹¹⁸

2.2.5 Zákon o zvláštních řízeních soudních, Občanský soudní řád

Nelze zde opomenout § 452, který se týká předběžného opatření, které zajišťuje ochranu práv dítěte a ochranu jeho bezpečí. Používá se jen ve výjimečných případech, je-li

¹¹⁵ Srov. Zákon 359/1999 Sb. § 1.

¹¹⁶ Tamtéž. § 5.

¹¹⁷ Srov. Zákon 359/1999 Sb. § 8.

¹¹⁸ Srov. Tamtéž. § 11-13.

u dítěte ohroženo jeho zdraví a život. Po vydání předběžného opatření následuje zahájení řízení v dané věci, a to u soudu, který je místně příslušný. Toto předběžné opatření podávají jen pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, a to pouze z již uvedeného důvodu, při reálném ohrožení zdraví a života dítěte. Jde zejména o děti týrané, zneužívané, bez domova apod. Soud o tomto předběžném opatření rozhoduje do 24 hodin od jeho podání a jedná se o tzv. „rychlé“ předběžné opatření.¹¹⁹ Orgán sociálně právní ochrany podává návrh na předběžné opatření na základě informací zjištěných vlastním sociálním šetřením, na základě podnětů od státních i soukromých institucí, případně fyzických osob.

Pro srovnání existuje ještě tzv. „pomalé“ předběžné opatření, které dle § 76 občanského soudního řádu může podat kdokoliv, kdo má k podání tohoto opatření skutečné důvody. O tomto předběžném opatření soud rozhoduje do sedmi dnů od jeho podání. Při pomalém předběžném opatření je nutné zároveň podat návrh na zahájení řízení v té samé věci.¹²⁰ Toto předběžné opatření často využívají, někdy až zneužívají rodiče na úpravu styku druhého rodiče s dítětem, kdy třeba matka brání kontaktu dítěte s otcem apod.

Při rychlém předběžném opatření zahajuje soud řízení ve věci samé bez podaného návrhu. Toto předběžné opatření soud případně po jednom měsíci prodlužuje, ale jeho trvání nesmí přesáhnout dobu šesti měsíců.¹²¹

Dle § 469 je v soudním řízení dítě zastoupeno opatrovníkem, kterého jmenuje soud. Zpravidla je tímto opatrovníkem orgán sociálně právní ochrany dětí.¹²²

Na základě § 462 mohou rodiče či orgán sociálně-právní ochrany dětí kdykoliv podat návrh na zrušení předběžného opatření. Soud v tomto případě bezodkladně rozhoduje nejpozději do sedmi dnů.¹²³

2.3 Uspořádání péče o děti po rozvodu

Nevylučujeme skutečnost, že rozvod pro rodinu znamená radikální změnu. Vzniklé vztahy s blízkými lidmi mohou být touto událostí velice poškozeny. Dle platné právní úpravy v ČR může návrh na rozvod podat jeden z manželů nebo oba manželé, pokud

¹¹⁹ Srov. Zákon 292/2013 Sb. § 452.

¹²⁰ Srov. Zákon 99/1963 Sb. § 76.

¹²¹ Srov. Zákon 292/2013 Sb. § 460.

¹²² Srov. Tamtéž. § 469.

¹²³ Srov. Tamtéž. § 462.

jsou na tomto dohodnutí. U tradičního rozvodu se obvykle i v několika stáních řeší záležitosti týkající se úpravy výchovy dětí, kontaktu rodiče s dětmi, výživné, majetek a bydlení. Právě rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí předchází samotnému rozhodnutí o rozvodu.¹²⁴

Dá se říci, že úprava poměrů ke svým dětem bývá v počátku rozvodového procesu konfliktem mezi rodiči. Většinou se rodiče opírají o názory psychologů, kteří tvrdí, že naprostá většina rodičů je schopná o své děti pečovat, proto není důvod, aby po rozvodu dítě ztrácelo jednoho rodiče nebo s ním bylo ve velmi omezeném kontaktu.

Názory na to, jak má být péče o děti po rozvodu uspořádána, se v čase mění. Poválečné období se ztotožňovalo s názorem, že odloučení dítěte od matky dítě poškozuje. Proto v tomto období platilo, že zejména malé děti mají být svěřovány do péče matky a naděje otců, že budou děti svěřené do jejich péče, byly mizivé. V sedmdesátých letech byl předpoklad, že je matka vhodnějším a lepším pečovatelem o dítě než otec považován za „sexistický“, proto bylo rozhodnutí o péči o děti vázáno na schopnosti pečovat, nikoli pohlavím rodiče. Po rozvodu se dítě svěřovalo tomu schopnějšímu rodiči. U nás od devadesátých let převažuje popularita společné péče, která má představovat spravedlivější rozdělení odpovědnosti za dítě i času s ním strávený, což je považováno za nejlepší zájem dítěte. Problém spojený s posouzením toho, co je v zájmu dítěte, je především v tom, že řada rodičů se snaží jevit jako lepší pečovatel na úkor toho druhého rodiče. Rodiče se snaží vyhrát péči o dítě a stává se, že používají prostředky, které dítě poškozují.¹²⁵

Když se rodiče rozhodnou pro rozvod, mají před sebou spousty rozhodnutí. Tím nejdůležitějším rozhodnutím, které je často to nejbolestivější, se týká jejich dětí. Rozhodují o tom, kde by děti měly žít, kdo za ně ponese odpovědnost nebo komu budou svěřeny do péče.¹²⁶ Při rozhodování o typu péče o dítě po rozvodu je důležité zvážit určité faktory. Za hlavní kritérium je považována osobnost rodiče týkající se hlavně jeho zralosti, tedy duševního zdraví. Důležitý je vztah rodiče k dítěti, přičemž musíme odlišit vztah k dítěti zaměřený na prospěch dítěte a vztah zaměřený na uspokojování

¹²⁴ Srov. MATOUŠEK, O – PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny*. s. 157.

¹²⁵ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 31-32.

¹²⁶ Srov. WARSHAK, R, A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s. 15.

potřeb dospělých. Zde platí, že je pro dítě důležitý rodič, který umí dítěti projevat city.¹²⁷

Při rozhodování o úpravě poměrů k dítěti je třeba vzít v úvahu, jaký mají rodiče zdravotní a psychický stav nebo zda nejsou uživateli návykových látek. Také mají velký význam zkušenosti rodiče a dovednosti péče o děti. Pod tímto si můžeme představit, zda neexistují nějaké překážky týkající se adekvátní péče, zda nehrozí zanedbání péče nebo jiný nepříznivý vliv rodiče na dítě. Také nelze opomenout naplnění základních materiálních předpokladů péče o dítě, stav domácnosti a finanční příjmy rodiče. Žádané je také, aby rodič, kterému je dítě svěřeno, měl i zázemí v širší rodině a aby u něj byla záruka, že nebude mařit kontakty s druhým rodičem a členy jeho rodiny, aby byl sociálně i pracovně adaptovaný. Pro dítě je vyhovující, když nebude nuceno měnit dosavadní školské zařízení, neztratí kontakt s vrstevníky, se kterými vyrůstalo.¹²⁸

Dalším předpokladem rodičovství je též mravní charakter a normy rodiče, jeho schopnost respektovat právo dítěte stýkat se s druhým rodičem. Významné je, jak se rodič chová a projevuje, jakým je pro dítě vzorem pro vytvoření sociální a sexuální identity.¹²⁹ Novák se ztotožňuje s Matějčkem v tom, že ne každý má talent na rodičovství. Není podstatné vytyčovat rozdíly rodičovského potenciálu muže a ženy, ne každý muž a ne každá žena mají stejný talent. Otce nelze vyloučit z role mateřského pečovatele, mnozí muži mohou konkurovat i těm nejzručnějším matkám.¹³⁰ I když pomalu, ale přeci jen roste počet mužů, kteří chtějí, aby jim byly děti svěřeny do péče.¹³¹

Zcela klíčová zůstává ochota rodiče spolupracovat s druhým rodičem ve všech důležitých záležitostech týkajících se právě dítěte. Všeobecně se nemůžeme shodnout v tom, do jaké míry a od kolika let bychom měli přikládat váhu přání dítěte. Dítě může preferovat toho rodiče, který je benevolentnější, může být jedním z rodičů ve svém přání manipulováno. Většinou přání starších dětí je přikládána větší váha, jelikož jsou schopny své přání lépe zdůvodnit.¹³²

¹²⁷ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 53.

¹²⁸ Srov. Tamtéž. s. 41.

¹²⁹ Srov. Tamtéž. s. 53.

¹³⁰ Srov. NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. s. 16.

¹³¹ Srov. Tamtéž. s. 29.

¹³² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 42.

Jak jsme se zmínili, rozhodující při rozhodování úpravy poměrů rodičů k dětem je především to, jak se rodič k dítěti, případně k dalším členům rodiny, chová. Pokud jsou předpoklady u obou rodičů zhruba vyrovnané, je doporučována střídavá výchova.¹³³

V některých případech se vyskytují důvody, proč kontakt rodiče s dítětem omezit nebo mu v kontaktu s dítětem zabránit. Tohle však připadá v úvahu jen tehdy, je-li podezření na duševní nemoc rodiče, zejména schizofrenii, nebo pokud jde na straně rodiče o poruchu osobnosti, především asociální poruchu osobnosti.¹³⁴ Dle Klimeše bohužel neexistuje korespondence mezi konkrétním druhem duševní poruchy a neschopností fungovat jako partner a rodič. Někdy nebývá od věci ani dočasné zabránění kontaktu jednoho rodiče s dětmi, například do doby, kdy štvě dítě proti druhému rodiči. Je zapotřebí tak právně oslabit a znevýhodnit manipulativního rodiče a dítě svěřit tomu rodiči, který je méně manipulativní a který méně tlačí vinu na druhého rodiče.¹³⁵

2.3.1 Střídavá péče

Jednou z možností, jak zajistit kontakty dítěte s druhým rodičem, je střídavá péče. Špaňhelová střídavou péči popisuje tak, že se rodiče střídají ve výchově svých dětí. Děti ve většině případů dochází k jednomu i druhému rodiči, střídají tak rodiče i prostředí, střídavě pobývají v péči otce i matky. Klade však důraz na to, aby ke střídavé péči nedocházelo u dítěte ve věku do tří let, s čímž se shoduje s většinou odborníků psychologů.¹³⁶ Klimeš doporučuje vůbec o střídavé péči neuvažovat, pokud je dítě mladší než tři roky, kdy by dítě mělo usínat se stejným rodičem, pokud možno ve stejném prostředí.¹³⁷ I když, jak zmiňuje Matoušek, i některé studie zjistily, že děti do tří let pobyt u otce přes noc snášejí dobře, dokonce jim prospívá. Podmínkou je však bezproblémově dodržovaný rozvrh péče mezi otcem a matkou.¹³⁸

Není třeba připomínat, že dítě v této době potřebuje stabilní zázemí, kde bude mít pocit jistoty a bezpečí. Pokud toho rodiče dosáhnou, může dítě potom prostředí měnit.

¹³³ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 53.

¹³⁴ Srov. Tamtéž. s. 54.

¹³⁵ Srov. KLIMEŠ, J. *Vymáhání styku s nezletilým dítětem v případě manipulace ze strany rodiče*. [online]. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prosazovani_styku.pdf.

¹³⁶ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 139.

¹³⁷ Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

¹³⁸ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 32.

Do doby tří let je rodičům doporučováno, aby se o dítě starali společně, pokud je to možné, otec by měl mít vyhraněné dny, kdy se o dítě bude starat, kdy s ním půjde na hřiště, nakoupit apod. Pro dítě je lepší, když ho otec vrací do domácího prostředí. Vždy je zapotřebí situaci řešit dle individuálních možností rodiny. V případech, kdy v rodině není možná střídavá péče, sociální pracovníci navrhnou rodičům tzv. rozšířený styk. To znamená, pokud má dítě v péči matka, otec jej má na prodloužený víkend a nějaký den v týdnu. Důležité je, aby jeden víkend bylo dítě s matkou a druhý víkend s otcem. V pozdějším věku, kdy už je dítě školou povinné, mohou být pobyty delší, střídají se po týdnu, někdy po čtrnácti dnech. Záleží na domluvě obou rodičů a vyzkoušení situace.¹³⁹

Na střídavé péči je pozitivní, že dítě žije u obou rodičů, vnímá jejich vlastnosti, dovednosti, není tak ochuzeno o jednu roli, buď tu mateřskou, nebo tu otcovskou. Určitě souhlasíme s tím, že začátky střídavé péče jsou náročné, většinou matky si nepřipouštějí, že by se otec mohl o jejich dítě dobře postarat. Mnohdy se dítě může cítit unavené při přejíždění z jednoho prostředí do druhého. Je proto zapotřebí střídavou péči zkusit a vnímat, jak dítě danou situaci prožívá a zvládá, zda pro něj není příliš náročná.¹⁴⁰ Některé studie dochází k závěru, že střídavá péče pro rodiče představuje menší zátěž než péče výlučná a vede u rodičů k větší spokojenosti.¹⁴¹

Ve své praxi shledávám poznatek, že roste počet dětí, které si samy řeknou, že by chtěly trávit s druhým rodičem mnohem více času, než bylo dáno soudním rozhodnutím. Ve většině případů to byly děti ve věku kolem deseti let svěřené do výhradní péče matky. Těmto rodičům bylo doporučeno bez soudního řízení vyzkoušet si střídavou péči. Střídavá péče byla těmito dětmi hodnocena pozitivně. Naopak zase mohu uvést poznatek, že střídavou péči zcela odmítaly děti rozvádějících se rodičů ve věku nad čtrnáct let.

Problémem střídavé péče je menší stabilita prostředí. Děti pobývají střídavě ve dvou prostředích lišících se často stylem výchovy, případně socioekonomickou úrovní a dalšími aspekty. U konfliktních rodičů mají jejich děti v tomto typu péče s větší pravděpodobností problémy s chováním a jsou emočně nevyrovnané. Pravidlem by mělo být, že v případě těžkých konfliktů mezi rodiči nemá být střídavá výchova

¹³⁹ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 139.

¹⁴⁰ Srov. Tamtéž. s. 140-142.

¹⁴¹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 34.

užívána. Děti ocitající se uprostřed rodičovských konfliktů velmi špatně prosperují a všechny možné výhody střídavé péče jsou rodičovským konfliktem zmařeny.¹⁴²

Podle Klimeše není možné předpokládat, že rozvádějící se rodiče se budou chovat zodpovědně a zrale. Pokud chtějí rodiče střídavou péči, je třeba soudu a úřadům prokázat svou osobní zralost pro střídavou výchovu. Soudy a úřady posuzují, do jaké míry jsou představy rodičů realistické a zda fakticky nepoškozují dítě, přičemž je zapotřebí přihlídnout k přání dítěte. Pro střídavou péči je nutné, aby rodiče zachovali výchovnou koalici. Jestliže nejsou rodiče schopni se domluvit na střídavé výchově, nebudou schopni udržet ani výchovnou koalici, proto se střídavá výchova nemá nařizovat proti vůli jednoho z rodičů. Chybou je vytvořit dítěti život s kufříkem, kdy místo domova tráví život na cestě od matky k otci a zpět. Dítě pak nemá skutečný domov, má jen provizorní bydlení. Velkým nebezpečím je, když si oba partneři pořídí novou rodinu a věnují se novým dětem a to starší ve střídavé péči má pocit, že je zapomenuto, protože patří všem, a nikomu. Cítí se všude hostem, nikde není členem domácnosti. V takových případech je střídavá výchova na úkor dítěte. Orgán sociálně-právní ochrany dětí či soud by měl v takových případech zakročit a střídavou výchovu zrušit.¹⁴³

Dne 20.06.2018 proběhl na ČT 24 rozhovor s psychologkou a soudní znalkyní PhDr. Janou Procházkovou na téma střídavé péče. Uvedla, že střídavá péče je velmi dobrý institut, když splňuje tři podmínky. První je blízkost bydliště, druhou podmínkou je umět se domlouvat a třetí podmínkou je, pokud to dítě unese. Za splnění těchto podmínek je tato péče pro děti optimální. Děti tak neztratí ani jednoho rodiče. Dříve se děti svěřovaly hlavně matkám, ale bylo to dáno tím, že si otcové většinou ani o děti nežádali. Nyní jde hodně o to, pomstít se tomu druhému. Přibývá případů, kdy otcové berou střídavou péči jako boj s matkou. Kde potom zůstaly vývojové potřeby dětí, co je důležitější – právo zdravého vývoje dětí, nebo práva rodičů? Jak se má dítě vyrovnat se svou identitou, když jeden rodič haní toho druhého, vždyť i ono je z obou rodičů.¹⁴⁴

¹⁴² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 33.

¹⁴³ Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

¹⁴⁴ Srov. PROCHÁZKOVÁ, J. v pořadu *Pro a proti*. ČT 24, dne 20.06.2018.

2.3.2 Výlučná péče

Tato forma péče znamená svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů. Neznamena to, že by druhý rodič přišel o rodičovská práva, i nadále zůstává jeho zákonným zástupcem a má plné právo podílet se na výchově dítěte. Spolurozhodovat o důležitých věcech týkajících se dítěte, jako je určení jeho bydliště, výběr školy nebo pracovního uplatnění, rozhodování o neběžných léčebných a podobných zákrocích. Při výlučné péči je možné soudně upravit rozsah kontaktu druhého rodiče s dítětem. To je vhodné tam, kde je obtížná komunikace mezi rodiči.¹⁴⁵

Pokud nejsou rodiče schopni dosáhnout jednotné výchovné koalice, a to ani s pomocí terapie či mediace, je pak zapotřebí dát dítě do péče jednoho rodiče. Jeden rodič je totiž schopen dát dítěti svou jednotnou důslednou výchovu, na rozdíl od rozhádaných rodičů. Dle Klimeše je zájmem dítěte zvolit toho rodiče, který bude dítě méně deformovat.¹⁴⁶

V České republice jsou po rozvodu děti většinou svěřovány do péče matek. V menším počtu jsou děti svěřovány otci. Běžné bývá, že kontakt s druhým rodičem probíhá jedenkrát za čtrnáct dní o víkendu, případně také den v týdnu, kdy neprobíhá víkendový kontakt. Nevýhodou této formy péče je, že dítě nemá možnost vnímat základní vztah mezi mužem a ženou, mezi rodiči, druhý rodič nemá příliš šanci do výchovy zasahovat, plně vnímá dítě jen jednu rodičovskou roli. Nepoznává, jak se chová druhý rodič v běžných situacích „všedního dne“. Mnohdy se také rodič, který má dítě v péči, potýká s finančními problémy a dítěti nemá možnost dopřát, co by chtěl.¹⁴⁷

2.4 Patologické jevy v rozvodovém procesu

Zcela můžeme souhlasit s tím, že rozvodové a porozvodové konflikty mezi rodiči mají negativní dopad na zdraví a prosperitu zúčastněných dětí a tyto dlouhotrvající konflikty patří mezi nejzávažnější porozvodové problémy. Rozvádějící se partneři k sobě často cítí odpor, nedokážou ovládat svůj vztek na toho druhého, chtějí se tomu druhému mstít,

¹⁴⁵ Srov. KOVAŘÍKOVÁ, M. *Péče o dítě po rozvodu*. [online]. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: <https://www.nahoda.com/stranka-pece-o-dite-po-rozvodu-568>

¹⁴⁶ Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozvodu*. [online]. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

¹⁴⁷ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 132-134.

touží po odplatě. Často je tato pomsta vykonávaná prostřednictvím těch nejsnadněji ovlivnitelných a nejvíce zranitelných členů rodiny, čímž jsou právě děti.¹⁴⁸

Vrabcová umisťuje rozvod na druhé místo (hned za úmrtím blízkého příbuzného) krizové situace v rodině. Prožívání rozvodu je pro rodiče složité a zasahuje i spoustu lidí rodině blízkých.¹⁴⁹

Nejzásadnějším problémem na straně rodičů je, že se prvotně zajímají hlavně o sebe, ne o své dítě. Zajímají se o svá práva na dítě, ne o své povinnosti vůči dítěti.¹⁵⁰

Vyhrocené případy sporů o děti jsou časté a děti bývají těmito spory nepřiměřeně stresovány. Právě kontakt s dětmi bývá častým problémem, kdy se rodiče ještě dlouhou dobu po rozvodu mohou vydírat a mstít. Typickými konflikty jsou nepředávání dítěte ve stanoveném termínu, nepřipravení dítěte na předání, kdy je důležité nejen sbalení zavazadla, ale důležitá je i psychická příprava. Dalším typickým příkladem konfliktu je neplacení výživného nebo obviňování druhého rodiče ze špatného zacházení s dítětem.

2.4.1 Nežádoucí postavení dítěte v rozvodové situaci

Téměř nikdy se nepodaří udržet děti mimo dosah konfliktů mezi rodiči. Dítě se ocitá v situaci konfliktu vůči nejdůležitějším osobám svého života a jakékoliv možnosti, před které je dítě rodiči postaveno, zahrnují určitou hrozbu ztráty či přímo samotnou ztrátu. Dítě si hlavně navíc nedokáže uvědomit, o co přišlo. Odchod jednoho z rodičů z domova je těžkou ztrátou pro každé dítě a ve sporech s rodiči hraje dítě různé varianty rolí. Nejlepší variantou je, když oba rodiče o rozvodu dítě informují a dítě je ujištěno, že bude stále v kontaktu s oběma rodiči a kontakty dle dohod budou i nadále pokračovat.¹⁵¹

V rozvodové situaci jsou však dětem připisovány role, které nenáleží do dětského světa. Dítě se stává prostředníkem nebo důvěrníkem jednoho nebo obou rodičů. Dále mu může být připisovaná role hendikepovaného, jehož hendikep má odešlého rodiče přivolat zpět do rodiny, případně má hendikep zveličovat utrpení opuštěného rodiče.¹⁵²

Tohoto se dopouští rodič, který se s rozvodem nesmířil, často kontaktuje druhého rodiče, kdykoliv je s dítětem něco v nepořádku, kdy dítě dostalo špatnou známku

¹⁴⁸ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 22.

¹⁴⁹ Srov. VRABCOVÁ, D. *Základy sociální práce ve sporech rodičů o děti*. (přednáška) 4.9.2018.

¹⁵⁰ Srov. NOVÁKOVÁ, M. *Manuál etablování interdisciplinární spolupráce*. s. 9.

¹⁵¹ Srov. MATOUŠEK, O – PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny*. s. 158-159.

¹⁵² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 27-28.

ve škole, kouří apod. Rodič se přivoláním druhého rodiče a společným řešením problémů snaží obnovit vztah s druhým rodičem.¹⁵³

Pod pojmem role dítěte jako prostředníka si můžeme představit, že rodiče spolu nekomunikují a posílají si zprávy přes dítě. Když se dítě vrací z kontaktu s druhým rodičem, rodič hodnotí proběhlý kontakt a před novým kontaktem dítě instruuje kam jít, co jíst, koho je možné vzít s sebou a koho ne apod. Nebo také dítě vyslýchají, co se u druhého rodiče děje.¹⁵⁴

Dítě postavené do role důvěrníka je rodičem využíváno ke svěřování, svěřuje dítěti všechny své problémy a sděluje mu všechna rozhodnutí. Rodiče také pod zápallem vyřizování si vzájemných „úctů“ mohou dítě zanedbávat tím, že se o ně přestávají zajímat.¹⁵⁵

Dítě je někdy stavěno také do role spolubojovníka, který tvoří jednotu s jedním rodičem a je v opozici s rodičem druhým. Dítě může fungovat i jako jakýsi zpravodaj, kdy informuje rodiče o novém partnerovi druhého rodiče. Někdy je dítě dáno do role viníka rozvodu, někdy může být obsazováno rodiči do více rolí najednou.¹⁵⁶

2.4.2 Dlouhodobé soudní spory o děti

Jsou rodiče, kteří se dokážou během své bolesti, kterou s sebou přináší rozvodový proces, krotit a chovat se odpovědně, ale některým rodičům se to nedaří, neovládají svou pomstychtivost a vedou dlouhé soudní spory týkající se dětí.¹⁵⁷ Takovéto spory jsou i samotnými soudy vnímány jako velmi složité. Soudní jednání a následné rozhodnutí někdy prostě k urovnání sporu mezi rodiči nevede. Rodiče se opakovaně soudí, nerespektují předcházející soudní rozhodnutí, odvolávají se a stále si stojí za svým rozhodnutím a neberou přitom ohledy na své děti.¹⁵⁸

Lze říci, že spory rodičů, které pokračují i po rozvodu, jsou pro dítě škodlivější než samotný rozvod rodičů. Skutečnost, že se rodiče nedokážou dohodnout na kontaktu s dítětem, považujeme za nejzávažnější negativní důsledek rozvodu. I když rozsudek o úpravě poměrů k dítěti nabyl právní moci, vykonatelností rozsudku bohužel někdy konflikty mezi rodiči nekončí. Spory tak pokračují při přebírání a vracení dětí,

¹⁵³ Srov. MATOUŠEK, O – PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny*. s. 159.

¹⁵⁴ Srov. Tamtéž. s. 159.

¹⁵⁵ Srov. Tamtéž. s. 159.

¹⁵⁶ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 27-28.

¹⁵⁷ Srov. Tamtéž. s. 22.

¹⁵⁸ Srov. Tamtéž. s. 42.

při nerealizovaných návštěvách z důvodu nemoci dítěte či oprávněného rodiče apod. Dítě se pak hůře vzpamatovává z psychického otřesu, který se protahuje měsíce, roky či neojediněle celé jejich dětství.¹⁵⁹

Z právních zkušeností advokáta Tomáše Sokola se spory o děti v posledních letech vyostřují a rozvádějící se rodiče na sebe vytažují jen samou špinu. V jeho praxi řešil případ, kdy se rozvádějící otec rozhodl usvědčit manželku ze spáchání „trestného činu“, aby skončila ve vězení. Nehleděl na to, že by dítě pak několik let nevidělo matku, chtěl se pouze pomstít. Sokol také podotkl: „*Kdybychom tady zkusili šalamounský princip, tak tu máme tolik rozpůlených dětí, že se nebudete stačit divit*“.¹⁶⁰

2.4.3 Obvinění otce ze zneužívání dítěte

Vzhledem k tomu, že je stále nejčastějším modelem po rozvodu rodičů svěřovat děti do péče matek než otců, jsou právě ženy ty, které se stávají jedinými pečujícími osobami. Otec se na péči dítěte podílí prostřednictvím pravidelných kontaktů.¹⁶¹

Novák upozorňuje na to, že v posledních letech stále přibývá matkami hlášená podezření ze zneužívání dítěte jejich otcem.¹⁶² Ztotožňuje se tak s informacemi kriminální policie, že přibývá případů, kdy se matky mstí svým bývalým partnerům tím, že je krivě obviní ze zneužívání svých dětí. Děti jsou v této pozici až na posledním místě a slouží jen matkám jako rukojmí. Děti nerozumí, co se kolem nich děje, nejenže trpí tím, že se rodiče rozešli, ale také najednou musí povídat něco ošklivého, naučeného o tátovi, kterého mají rádi. A když to neřeknou, ví, že se na ně bude máma zlobit. Často opakují naučená sexuálně zabarvená slova a situace, kterým vůbec nerozumí. Většinou přiznají, že jim tato slova řekla maminka nebo někdo jiný. Přestože policisté otce později z obvinění očistí, může jim toto obvinění matky často zničit osobní život i společenské postavení.¹⁶³

¹⁵⁹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 94.

¹⁶⁰ JANÁKOVÁ, B. *Dítě na prvním místě, snaží se soudci. Rodiče i advokáti jsou často proti*. [online]. [cit.2018-11-27]. Dostupné na: https://zpravy.idnes.cz/soud-civilni-rizeni-opatrovnictvi-cochemsky-model-rozvod-deti-majetek-socialka-dohoda-g50-/domaci.aspx?c=A180201_171023_domaci_bja

¹⁶¹ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice*. s.3.

¹⁶² Srov. NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. s. 48.

¹⁶³ Srov. KOZELKA, P. *Vyšetřovatelka: Proč jsou rozvádějící se otcové tak často obviňováni ze zneužívání dětí*. [online]. [cit.2019-01-19]. Dostupné na: <https://www.novinky.cz/domaci/469690-vysetrovatelka-proc-jsou-rozvadejici-se-otcove-tak-casto-obvinovani-ze-zneuzivani-deti.html>

Novák také zmiňuje, že počet obvinění otce ze zneužívání dítěte může souviset i s čistě patologickým vlivem Münchhausenova syndromu by proxy. Münchhausenův syndrom by proxy, tedy v zastoupení, je považován za určitou formu zneužívání dětí. Iniciátorem bývají zpravidla matky, které jsou nadměrně a zcela mimořádně vnímavé vůči potížím dítěte, vše zveličují a dramatizují. Matka tak dítě přesvědčuje, že trpí tím, čím trpět podle ní má. Jednodušší bývá poukazovat u dítěte na problémy psychické, které jsou méně prokazatelné. Matka dítěti namlouvá, co by mu mohlo být, tak dlouho, až dítě začne tyto příznaky na sobě pociťovat.¹⁶⁴

Dle Ďurkovského jde ale jednoznačně o přímý důsledek vymývání mozku v kombinaci s psychickou manipulací a dítě nemá šanci se proti tomu účinně bránit.¹⁶⁵ Pokud matky obviňují otce ze zneužívání dítěte, své sdělení obvykle nesdílí s pediatrem, ale obrací se hlavně na školu, nestátní zařízení a na policii. Nebojí se využít ani hromadné sdělovací prostředky, a to i v případě, že vyšetřování bylo zastaveno. Nedokážou se se zastavením vyšetřování smířit, což prezentují třeba jako neschopnost úřadů. Velmi těžko se potom v daných souvislostech odlišuje, zda se jedná o pomstu partnerovi, nebo čistě o patologický vliv Münchhausenova syndromu by proxy. Matky stále nabízejí jeden zdánlivý důkaz za druhým, jsou na všechno připravené.¹⁶⁶

Dle Nováka lze říci, že pro okolí tak plyne poučení, že ne vždy ta matka, která působí dojem osoby obětující se v boji o narušené zdraví svého dítěte, je taková, jak vypadá na první pohled. Může své dítě jen zneužívat.

2.5 Sociální práce OSPOD s rodinou v rozvodovém procesu

Sociální práce je soubor činností, které pomáhají rodinám s dětmi ocitajícími se v krizové či dlouhodobě nepříznivé situaci. Cílem sociální práce s rodinami je zamezit vlivu negativního působení na děti. Konkrétní formy pomoci by měly být voleny citlivě a předchází jim vyhodnocení aktuální situace v rodině. Sociální práci v rámci výkonu sociálně-právní ochrany dětí lze popsat jako souhrn činností, které vychází z vyhodnocení situace v rodině dítěte, a to buď z jeho vlastní iniciativy,

¹⁶⁴ Srov. NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. s. 48.

¹⁶⁵ Srov. ĎURKOVSKÝ, P. Münchhausenov syndróm v zastúpení v kontexte sociálnej práce s rodinou. In HARDY, M. – BRIŠŠÁKOVÁ, J. – PAVELOVÁ Ľ. – TOMKA M. *Metódy sociálnej práce s rodinou*. s. 161.

¹⁶⁶ Srov. NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. s. 48.

anebo z podnětu dítěte, rodičů či jiné osoby. Pomoc sociálního pracovníka se zaměřuje na situaci, kdy je dítě ponecháno v rodinném prostředí při řešení složité rodinné situace.¹⁶⁷

Sociální práce s rodinou je zakotvena především v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí a při sociální práci by měli pracovníci respektovat základní zásady, které se slučují s etickým kodexem sociálních pracovníků. V souladu s etickým kodexem by měli dbát na *dodržování lidských práv, respektovat každého bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.*¹⁶⁸

Rozvod rodičů patří k nejvíc stresující se události v životě rodiče i dítěte. Rozvod je, jak jsme již zmínili, z psychologického hlediska srovnatelný s úmrtím blízkého příbuzného. Rozvod a důsledkem toho i rozpad rodiny výrazně ovlivňuje kvalitu vztahů mezi rodiči samými a mezi rodiči a dětmi. Proto je mnohdy potřebná odborná pomoc a intervence ve prospěch všech členů rodiny. Významným prostředkem pomoci pro rozvádějící se a již rozvedené rodiny je sociální poradenství, což znamená, že sociální pracovník formou speciálních odborných postupů se vědomě snaží ovlivňovat uvažování a konání rodičů, aby využili vlastní zdroje a našli řešení své obtížné rodinné situace. Pro zvládnutí obtížné situace v rodině existuje více sociálních zdrojů, na které se mohou rodiče i děti obrátit. Pro rozvedenou rodinu je mimořádně důležité zachovat si kontakt s přáteli, se sociálně podpůrnými službami jakými jsou psychologické poradny, rodinná poradenská centra, rodinný mediátor či poradce. Toto může pomoci překonat stresující událost spojenou s rozvodem a najít tak východisko z nastalé krize.¹⁶⁹

V rámci sociální práce mohou rodiče vést své první kroky na příslušný úřad, kde sídlí orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Sociální pracovník OSPOD může rodičům poskytnout informace ohledně úpravy poměrů k dětem, jak má takový návrh vypadat, případně jim sociální pracovník, i když to není jeho povinností, pomůže návrh sepsat. Pokud rodiče přichází na OSPOD s tím, že se o poměrech k dětem

¹⁶⁷ Srov. MOTEJL, O. – ČERNÁ, I. – PANOVSKÁ, K. *Rodina a dítě*. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv.s. 11-18.

¹⁶⁸ Tamtéž. s. 19.

¹⁶⁹ Srov. FULA, M. *Rozvod a jeho dosledky ako výzva pre rodinné poradenstvo*. in HARDY, M. – BRIŠŠÁKOVÁ, J. – PAVELOVÁ L. – TOMKA M.. *Metódy sociálnej práce s rodinou*. s.172-179.

dohodli, může sociální pracovník s rodiči sepsat dohodu, kterou rodiče přiloží k jejich návrhu a tento návrh na schválení dohody zašlou pak rodiče k příslušnému soudu.

2.5.1 OSPOD jako kolizní opatrovník

V běžných záležitostech zastupují nezletilé děti zpravidla jejich rodiče, kteří se starají o výchovu a péči dítěte, také o správu jejich majetku. Pokud by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dětmi, je zapotřebí zajistit ochranu zájmů dítěte pomocí institutu opatrovníka.

V průběhu rozvodového řízení, kterému předchází soudní rozhodnutí o úpravě výchovy a výživy k nezletilým dětem, je třeba děti v souvislosti s rozvodem rodičů chránit. Dítě je proto zastupováno v řízení o úpravě poměrů k dítěti opatrovníkem. Dítěti je soudem určený kolizní opatrovník (dále jen opatrovník), kterým je obvykle sociální pracovník příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností a zpravidla jako opatrovníka soud ustanovuje OSPOD.¹⁷⁰

Stát tedy zasahuje do řešení rodičovských sporů v podobě soudu a OSPOD, a to z důvodu chránit zájem dítěte. Opatrovnické řízení ovlivňuje postup soudu a OSPOD a také hlavně jejich kvalitně odvedená práce. Chránit nejlepší zájem dítěte však nedokáže soud ani OSPOD bez pomoci rodičů.¹⁷¹

Soud většinou požaduje od opatrovníka prošetřit rodinnou situaci. Pod tímto si můžeme představit to, zda jsou rodiče schopni spolu komunikovat či se dohodnout ve věcech týkajících se dítěte. Opatrovník by měl provést rozhovor s rodiči, případně i s dítětem, a zjistit postoje rodičů k dítěti a jejich podíl na výchově. Zjišťuje, kdo z rodičů se stará o přípravu dítěte do školy, spolupracuje se školou, kdo z rodičů a jak tráví s dítětem víkendy a prázdniny, kdo dítě podporuje v jeho aktivitách, kdo zajišťuje péči o dítě, když je nemocné. Zjišťuje, jaká je pracovní doba rodičů, jaké výchovné prostředky každý z rodičů využívá, jak probíhají kontakty dítěte s prarodiči apod. Po celkovém zhodnocení je nezbytné zjistit, jak každý z rodičů dokáže respektovat práva druhého rodiče, jak o druhém z rodičů hovoří před dítětem, jak hovoří o dítěti, jeho potřebách, jak vnímá pocity dítěte, jaké nároky klade na dítě, jak pečuje o domácnost.¹⁷²

¹⁷⁰ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 103.

¹⁷¹ Srov. NOVÁKOVÁ, M. *Manuál etablování interdisciplinární spolupráce*. s. 3.

¹⁷² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 76-78.

Získané informace o poměrech dítěte opatrovník poskytne ve formě písemné zprávy soudu, případně je ústně sdělí do protokolu u soudního jednání. Opatrovník by se měl umět vypořádat se situacemi, do nichž ho přivádějí rozhádaní rodiče, a uměl oddělit, které informace má získané od rodičů a které získal vlastním šetřením. Při soudním jednání by měl být vybaven znalostmi poměrů dítěte, aby byl schopen reagovat na nové situace a stanoviska přenesená dalšími účastníky řízení při soudním jednání.¹⁷³

Při podání konečného stanoviska je vhodné pečlivě zdůvodnit okolnosti, které vedly opatrovníka k podanému návrhu na řešení úpravy výchovy a výživy zastupovaného dítěte či sourozenců. Opatrovník může podat návrh na svěření všech dětí do péče jednoho z rodičů, návrh na svěření dětí do střídavé či společné péče nebo návrh na svěření dětí do péče jiné osoby. Navrhovaná úprava poměrů k dětem musí hlavně zohledňovat zájem všech zastupovaných dětí.¹⁷⁴

Opatrovník by měl po vydání rozhodnutí soudu rodiče poučit o nutnosti dodržovat soudní rozhodnutí o úpravě kontaktu rodiče s dítětem, a aby se vzájemně o případných změnách informovali. Dále je důležité, aby apeloval na rodiče, aby byli ochotni v zájmu dítěte měnit termíny kontaktů mimo soudní rozhodnutí, v případě školního výletu, rodinných oslav apod.¹⁷⁵ Což je při vyostřené konfliktní komunikaci mezi rodiči velmi složité a tito rodiče striktně vyžadují dodržování rozsudku a o mimosoudní domluvě nechtějí ani slyšet, byť jsou mimosoudní domluvy v zájmu jejich dětí.

Činnost kolizního opatrovníka by proto měla hlavně směřovat k tomu, aby si rozhádaní rodiče uměli připustit, že druhý rodič je pro dítě také důležitý, aby se minimalizovalo napětí mezi rodiči, aby rodiče podporovali u dětí pozitivní obraz o druhém rodiči a aby rodiče byli schopni se domlouvat o věcech týkajících se dětí. Opatrovník by měl zajistit, že děti budou mít možnost vyjádřit se k podstatným věcem a budou informovány o podstatných věcech přiměřeně svému věku. Kolizní opatrovník by měl být koordinátorem poradenských služeb pro rodinu, aby mohl rodičům poskytnout kvalitní sociálně-právní poradenství.¹⁷⁶

¹⁷³ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 89-90.

¹⁷⁴ Srov. Tamtéž. s. 91.

¹⁷⁵ Srov. Tamtéž. s. 98.

¹⁷⁶ Srov. Tamtéž. s. 105.

2.5.2 Cochemská praxe – interdisciplinární spolupráce

V současné době se v České republice rozšiřuje působení tzv. Cochemské praxe. Vznik Cochemské praxe datujeme na počátek devadesátých let dvacátého století a místem vzniku je Německo. Hlavním podnětem Cochemské praxe byla myšlenka, jak řešit situaci dětí, které následkem rozvodu rodičů přišly o možnost prožít dětství s oběma svými rodiči a nepřicházely tak o kontakt s druhým rodičem. Ve městě Cochem proběhla v roce 1992 konference, kde se zástupci jednotlivých profesí, mezi nimiž byli advokáti, soudci a OSPOD, shodli na tom, že je zapotřebí vytvořit propojený systém spolupráce při řešení rodičovského konfliktu a orientovat se přitom hlavně na dítě.¹⁷⁷

Cochemská praxe vychází z předpokladu, že mají děti k oběma rodičům blízký vztah, nechtějí ztratit ani jednoho z nich, o to víc, když se rodiče rozvedli. Jestliže děti své rodiče nechtějí ztratit, je pro ně rozvodová situace velmi těžkou až traumatickou zkušeností, kterou svou vlastní silou nemohou zvládnout. Děti v určitém věku nedokážou pochopit, proč se rodiče rozcházejí, a mnohdy se stává, že hledají příčinu u sebe. Aby děti mohly tuto ztrátu zvládnout, potřebují pomoc obou rodičů, ne jen toho jednoho. Bohužel někdy ale pozice a chování rodičů zpravidla znemožňují najít komunikační soulad v zájmu dětí. Takoví rodiče proto potřebují odbornou pomoc, aby byli schopni oddělit svůj partnerský konflikt od rodičovské odpovědnosti. Aby bylo možné dosáhnout opět společné odpovědnosti rodičů, musí být na rodiče kladeny vysoké požadavky.¹⁷⁸

Z praxe můžeme uvést, že v České republice přibývají počty soudů, které již Cochemskou praxi praktikují. Pokud soud při řešení sporů mezi rodiči využívá Cochemskou praxi, znamená to, že se soudy spolupracují advokáti, OSPOD, případně mediátoři a odborní psychologové.

Dovolujeme si informace doplnit o praktické zkušenosti, jak taková Cochemská praxe v České republice funguje v realitě. Následně uvedené kroky byly dohodnuty na společné schůzce soudu, advokátů, pracovníků OSPOD, vybraných mediátorů a psychologů. Jakmile si rodiče podají k soudu návrh o úpravě poměrů k dítěti, první kroky, které jim určí pracovníci soudu, směřují na příslušný městský úřad k pracovníkovi OSPOD. Rodiče se buď do jednoho týdne společně na OSPOD dostaví

¹⁷⁷ Srov. ROGALEWICZOVÁ, R. – CIRBUSOVÁ, M. *Cochemská praxe v České republice*. s. 7-8.

¹⁷⁸ Srov. RUDOLF, J. *Ty jsi moje dítě, „Cochemská praxe“ – cesty k lidštějšímu rodinnému právu*. s. 11.

sami, nebo jsou OSPOD vyzváni k dostavení se. První schůzka na OSPOD spočívá v poradenství a seznámení rodičů se šetrným řešením jejich sporu tak, aby to mělo co nejmenší dopady na jejich děti. Rodiče jsou na schůzce vedeni k vzájemné dohodě. Pokud OSPOD shledá, že se rodiče nedokážou na půdě OSPOD dohodnout, doporučí rodičům schůzku u mediátora. Veškeré informace o průběhu situace rodičů OSPOD zašle písemnou zprávou k soudu. Soud potom na aktuální situaci reaguje a při soudním jednání buď schválí dohodu rodičů, nebo nařídí schůzky u mediátora či v nejkrajnějším případě psychologa. Pokud se i přesto rodiče nedokážou dohodnout, až potom rozhodne ve věci o úpravě poměrů k dětem sám soud na základě zjištěných informací od OSPOD.

Cochemská praxe je způsob řešení rozvodové situace, kdy je v popředí zájem dítěte a nutí rodiče, aby se co nejrychleji dohodli na způsobu další péče o dítě. Cílem je dosáhnout urovnání sporu jejich rodičů v zájmu dobra dětí a ve vzájemné shodě nalézt řešení. Jde o to, aby jejich rodiče opět přivedli ke vzájemné komunikaci a vytvořili základ k převzetí jejich společné rodičovské odpovědnosti.¹⁷⁹

Při rozvodových řízeních v rámci úpravy poměrů k dětem se využití Cochemské praxe upřednostňuje, ale existují výjimky, kdy se tato praxe využít nedá. Jedná se o rodiny, kde se vyskytuje domácí násilí.¹⁸⁰

Stále si klademe otázku, zda může být rozvod zcela šetrný k dětem, ale můžeme se tomu Cochemskou praxí přiblížit. Rodiče mají zodpovědnost rozhodovat o svých dětech, ne OSPOD, ne soudy. Děti potřebují mámu i tátu, chceme, aby se rodiče naučili domlouvat, ne jen podle papíru. Je zapotřebí pracovat s rodiči, aby se znovu naučili spolu komunikovat, dítě nesmí kvůli rozvodu přijít o jednoho rodiče. Je důležité respektovat rodiče, uznávat jejich hodnotu ve vztahu k dítěti. Když chceme pomoci dětem, musíme pomoci rodičům. Rodiče by měli spolu fungovat, sednout si spolu a domlouvat se – to je to, co si dítě přeje. Dítě je schopné se vyrovnat s jakoukoliv formou péče, ale musí spolu rodiče fungovat. Nejlepší „Cochem“ je ten, když to nedojde ani k soudu. Jelikož před rozvodem musí být úprava výchovy a výživy, je nejlepší, aby rodiče uzavřeli vzájemnou dohodu. Soud může vycházet z toho, jak rodiče nahlíží na rodičovství, jak se dokážou oprostít od sporů mezi sebou. Čím více selhávají rodiče, tím více musí zasahovat systém.¹⁸¹

¹⁷⁹ Srov. RUDOLF, J. *Ty jsi moje dítě, „Cochemská praxe“ – cesty k lidštějšímu rodinnému právu*. s. 17.

¹⁸⁰ Srov. NOVÁKOVÁ, M. *Manuál etablování interdisciplinární spolupráce*. s. 15.

¹⁸¹ Srov. NADACE SIRIUS. *Cochemská praxe* (přednáška). 20.3.2018.

2.5.3 Rodinná mediace

Co se týče sporů v rodinných věcech, měli by sociální pracovníci OSPOD doporučovat využít smírných prostředků, zejména rodinné mediace. Ta se uplatňuje především tehdy, pokud komunikace rodičů je konfliktní a selže možnost dohody rodičů před sociálním pracovníkem OSPOD.

Mediace se začala v České republice rozvíjet ve dvacátém století, více pak na sklonku devadesátých let. O jejím využití především v rozvodových konfliktech uvažuje stále více sociálních pracovníků pracujících s rodinami v rozvodu.¹⁸²

V roce 1998 přijala Rada Evropy doporučení o rodinné mediaci, a to z důvodu stále rostoucího počtu rozvodů. Institut mediace je legislativně zapracovaný i do našeho právního řádu. Občanský soudní řád umožňuje nařídít v rodinných sporech rodičů účast na mediačním jednání. Tuto možnost mají i orgány sociálně-právní ochrany dětí. Pokud rodiče na doporučení OSPOD nevyužijí mediaci v případě sporu o dítě, OSPOD jim účast na mediaci může ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí nařídít. Rodiče tak mají povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem.¹⁸³

Podstatou mediace v rozvodovém procesu je neformální způsob řešení konfliktů mezi rodiči za pomoci mediátora. Mediátor je tu pro to, aby rodičům pomohl najít společná praktická řešení a na konci setkání by rodiče měli dospět ke společné reálné dohodě.¹⁸⁴

Cílem rodinné mediace je vyřešit nebo zmírnit rodinné spory, kterými jsou úprava poměrů rodičů k dítěti v době po rozvodu. Díváme-li se na mediaci jako metodu sociální práce, můžeme konstatovat, že je mediace v podstatě speciálním druhem vedeného rozhovoru, který se uskutečňuje pod řízením mediátora. Mediaci používá vyškolený mediátor – sociální pracovník, při řešení rodinných sporů v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Úlohou sociálního pracovníka v roli mediátora je řídit komunikaci obou rodičů tak, aby směřovala ke vzájemné dohodě. Tuto dohodu potom pomáhá formulovat do písemné podoby.¹⁸⁵

¹⁸² Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 86.

¹⁸³ Srov. Tamtéž. s. 116-117.

¹⁸⁴ Srov. RODNÁ, K. *Rozvod: jak ven z bludného kruhu? Přizvěte mediátora!* [online]. [cit.2018-11-28]. Dostupné na: <http://www.rodina.cz/clanek9664.htm>

¹⁸⁵ Srov. MÁTEL, A. *Metódy a prístupy v sociálnej práci*. s. 170-172.

Ve skutečnosti je dohoda mezi rozvádějícími se rodiči často velmi obtížná, mezi rodiči panují silné emoce, vztek, ale i smutek a strach. Jakmile ještě do hry vstoupí advokáti obou stran, bývá někdy dohoda už opravdu řešením neuskutečnitelným. Mediace rodičům nabízí chráněné prostředí, ve kterém se oba mohou cítit natolik bezpečně, že mohou hledat způsob, jak se přece jen dohodnout. Můžeme poznamenat, že největší výhodou mediace oproti soudnímu řízení, je její důvěrnost, tedy neveřejnost. Dále to, že mediace je rychlá a není nutné na ni dlouho čekat. Mediace umožňuje oběma rodičům se svobodně rozhodnout, a to bez zásahů OSPOD a soudu.¹⁸⁶

Co se týče otázky účasti dětí u mediace, můžeme podotknout, že rodinné mediace se účastní pouze rodiče a mediátor, děti by se mediace účastnit neměly. I přesto, že se obvykle jedná o jejich zájmech. Účast dětí ale není úplně vyloučená za předpokladu, že jsou rodiče ve fázi konstruktivního hledání nějakého řešení.¹⁸⁷

2.5.4 Asistovaný kontakt

Kontakt s dítětem je právní opatření upravené většinou v soudních rozhodnutích. Pokud není v nejlepším zájmu dítěte stýkat se s jedním z rodičů bez dohledu, je třeba zajistit možnost kontaktu s dohledem. Důvodem pro asistovaný kontakt rodičů a dětí může být znovunavázání vztahu dítěte s rodičem v případě, že se dlouho neviděli nebo se předtím nikdy neviděli. Dále to může být z důvodu, že se v rodině vyskytují patologické jevy, jako je obvinění nebo usvědčení z domácího násilí, týrání či zneužívání dítěte, případně užívání návykových látek. Eventuálně pokud existují pochybnosti ohledně rodičovských schopností nebo duševního zdraví rodiče nebo zda hrozí možnost únosu dítěte.¹⁸⁸

Asistované kontakty jsou většinou nařizovány soudem a jsou určené pro zajištění bezpečí dítěte v situaci, kdy rozvádějící se rodiče jsou uprostřed silného konfliktu. Následně je důvodem asistovaného kontaktu konfliktní předávání dítěte zatěžující a ohrožující jeho vývoj nebo existuje obava, že jeden z rodičů manipuluje dítě proti druhému rodiči. Neojediněle se stává, že rodiče, OSPOD nebo soudy žádají o zajištění

¹⁸⁶ Srov. RODNÁ, K. *Rozvod: jak ven z bludného kruhu? Přizvěte mediátora!* [online]. [cit.2018-11-28]. Dostupné na: <http://www.rodina.cz/clanek9664.htm>

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž.

¹⁸⁸ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 203-205.

pouhé asistence u předání dítěte druhému rodiči. Tato asistence probíhá jen u předání dítěte a samotný kontakt rodiče s dítětem už nemusí být monitorován.¹⁸⁹

Přestože je asistovaný kontakt vnímán jako významná pomoc pro rodiny v rozvodu, nabízí tuto službu v České republice pouze několik neziskových organizací v rámci sociálních služeb. Tato služba však není upravena ani v zákoně o sociálních službách, ani v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí a ani v žádném jiném platném zákoně.¹⁹⁰

V zahraničí, a to hlavně v anglicky mluvících zemích, asistovaný kontakt funguje takto. Soudem je běžně pověřena jakákoli třetí osoba, na níž se shodnou oba rodiče. Po splnění náležitých formalit ji soud, včetně určení pravomocí, zapíše do soudního rozhodnutí a asistovaný kontakt probíhá za jeho přítomnosti.¹⁹¹

V rozsahu své profese jsem byla přítomna při několika kontaktech dětí s rodiči i při předávání dítěte do péče druhému rodiči. Asistence se týkala rozvodové problematiky a většinou se jednalo o děti předškolního nebo mladšího školního věku. Pro představu, asistovaný kontakt vypadá přibližně takto. Na domluvený termín a čas se do příslušné neziskové organizace nejdříve dostaví pečující rodič (převážně matka) společně s dítětem. Kontakt probíhá v útulné místnosti s prostorem, kde jsou k dispozici hračky na hraní i společenské hry. Dítě je matkou i asistentem pozitivně připravováno na příchod otce. Asi tak patnáct minut po příchodu matky přichází otec. Zpravidla je dítětem vítán. Matka posléze odchází a svůj odchod dítěti odůvodní sdělením, že jde nakoupit a něco dobrého mu přinese. Pro dítě si pak přichází v domluvený čas. Asistované předávání dítěte vypadá obdobně. Samozřejmě vše záleží na individuální situaci v rodině a ne vždy to probíhá bez komplikací.

Asistované kontakty mají svá pravidla, která jsou uvedena v dohodě organizace s rodiči. Oba rodiče jsou s pravidly seznámeni.

Dovolujeme si doplnit, že pokud by děti byly pečujícím rodičem pozitivně připravovány na kontakt s druhým rodičem, nemuselo by v mnoha případech k asistovaným kontaktům a předávání vůbec docházet.

¹⁸⁹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 205-206.

¹⁹⁰ Srov. Tamtéž. s. 202-203.

¹⁹¹ Srov. Tamtéž. s. 202.

2.6 Shrnutí

- V současnosti jsou rozvody čím dál více tolerovány, což je dáno společenským a kulturním vývojem, který se týká fenoménu individualizace společnosti.
- Rozvody se z větší části týkají dětí, nezapomíná se proto na jejich ochranu a jejich zájmy upravené v platné legislativě.
- V rámci rozvodového procesu není v dnešní době svěřeni dítěte do výlučné péče matky stoprocentní zárukou. Pomalu přibývají případy, kdy jsou děti svěřovány do střídavé péče oběma rodičům nebo do výlučné péče otce. Nezbytné je, aby dítě udržovalo častý kontakt s oběma svými rodiči.
- Uspořádání poměrů rodičů k dětem s sebou přináší značné konflikty mezi rodiči, které negativně ovlivňují postavení dítěte v rodině. Konflikty mezi rodiči jsou to, co dítě nejhůře snáší, je proto důležité pomoci rodičům vyřešit či zmírnit tyto rodinné spory.
- V rodinných sporech zajišťují pomoc sociální pracovníci OSPOD, ke kterým vedou první kroky rodičů v rámci rozvodového procesu. Ti rodičům zajistí odborné poradenství a následnou pomoc, která zohledňuje zjištěné problémy v rodině.

3. VLIV ROZVODU NA SOCIOEMOCIONÁLNÍ VÝVOJ DĚTÍ

Několikrát jsme zmínili, že rozvodový proces je krizovou událostí v rodině a jeho průběh ovlivňuje všechny členy rodiny. Rodiče se se svou situací vyrovnávají velmi složitě, ale děti ji vnímají mnohem složitěji. Nejde o to, zda se jedná o novorozence či starší dítě, vždy je rozvod dokáže nějakým způsobem poznamenat. Pro všechny zúčastněné rozvod znamená zásadní obrat, zásah do rodinného prostředí a všichni se s danou situací vyrovnávají dle svých možností a schopností. Dítě vlivem rozvodu ztrácí svou jistotu bezpečí a rodinné stability, kterou doposud zažívalo. Najednou se ocitá v nepoznané situaci, ve které se necítí dobře, spíše se dá říci, že se cítí zmateně. Klíčový je v této situaci přístup rodičů k dětem. Když dají dítěti pocítit, že jej mají stále rádi, i když už nebydlí spolu a své problémy řeší až v jeho nepřítomnosti, lépe se s rozpadem vztahu rodičů dítě vyrovnává.

V předešlých kapitolách jsme zaměřili pozornost na rodiny jako nositele socializačního působení, popsali jsme významnou úlohu matky, otce, sourozenců a prarodičů v životě dítěte. Také jsme uvedli legislativní úpravu týkající se rozvodového procesu, rodičovské odpovědnosti i práv dítěte, zaměřili jsme se na uspořádání poměrů rodičů k dítěti a vzniklé konfliktní situace týkající se dané tematiky. V této kapitole se v rámci tématu soustředíme hlavně na reakce a důsledky rozvodu týkající se socioemocionálního vývoje dětí. Zaměříme se na konkrétní vývojová období dítěte, na významné postavení primární pečující osoby, a to zejména matky, v raném stadiu vývoje. V této kapitole také popíšeme nežádoucí socioemocionální fenomény, které se mohou objevit, když rodiče spolu dlouhodobě bojují a dítě je středem těchto jejich bojů.

3.1 Socioemocionální vývoj dětí a reakce na rozvodový proces

V souvislosti s danou tematikou chceme vyzdvihnout význam a nezastupitelnost obou rodičů v raném věku dítěte. Ideální je dítěti umožnit každodenní dostatečný kontakt s oběma rodiči. Pokud má dítě možnost od raného dětství vnímat oba rodiče, zobrazuje si postupně jejich rozdíly. Pro příklad můžeme uvést, otec má vousy, „škrábe“, matka vousy nemá. Postupně si tak formuje představu svého vlastního pohlaví. Pochopitelné je proto vytvářet dítěti pokud možno přirozené normální podmínky, mezi které patří

přirozený a spontánní kontakt s oběma rodiči.¹⁹² Každé vývojové období dítěte má charakteristické znaky a jsme přesvědčeni, že v každém období dítě oba své rodiče potřebuje.

Když se rodiče rozvádějí, často projevují obavy, že rozvod ovlivní jejich vztah k dětem. Běžné mohou být projevy nepřátelství ze strany dětí, rodiče by měli být připraveni na častější výkyvy chování u dětí, a to hlavně v prvních týdnech po rozvodu. Warshak říká, že v tomto období děti potřebují nejvíce rodičovskou pozornost, trpělivost, citlivost a útěchu. Rodiče jsou však sami ve stresu a mnohdy nejsou schopni toto dětem poskytnout.¹⁹³

3.1.1 Novorozenec a kojeneček

Toto období se týká dítěte ve věku od narození do jednoho roku. Charakterizuje jej vývoj řeči, který začíná jednoduchými zvuky, výskotem, broukáním a postupuje na žvatlání a na konci období k prvním smysluplným slovům.¹⁹⁴ Na konci prvního roku je dítě schopné zahájit řečovou komunikaci a navázat specifické trvalé vztahy k osobám, které o ně pečují.¹⁹⁵

Budoucí sociální vztahy jsou v tomto období rozvíjeny na uspokojování základních biologických potřeb, pláčem dítě upozorňuje na to, že má hlad.¹⁹⁶ Ale nejen uspokojování základních potřeb zajišťujících přežití dítěte (potrava, spánek, teplo), ale i sociální komunikace a kontakt je pro dítě životně důležitý.¹⁹⁷

Počátky citového života a emočního prožívání charakterizují spíše celkové reakce, které jsou vázány většinou na uspokojování biologických potřeb, jakými jsou přijímání potravy, vylučování apod. Zda je něco dítěti příjemné, projevuje uvolněným rozpínáním těla, klidem, zvuky a zda je něco dítěti nepříjemné projevuje křečovitým sevřením končetin, zavíráním očí, pěstí, prudkými pohyby, zarudnutím nebo křikem.¹⁹⁸

¹⁹² Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 136-137.

¹⁹³ Srov. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. s. 96-97.

¹⁹⁴ Srov. LISÁ, L. – KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. s. 142.

¹⁹⁵ Srov. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s. 59.

¹⁹⁶ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 46-58.

¹⁹⁷ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 40.

¹⁹⁸ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 46-47.

Dítě má vrozené všechny základní mimické projevy emocí. Projevují radost, strach, odpor, smutek, překvapení. Od šestého měsíce dává dítě najevo spokojenost výskáním, broukáním nebo rozšířením kůže v obličejí, pohledem.¹⁹⁹

Z psychologického významu se právě v nejranějším věku formuje základ pro pozdější harmonický vývoj osobnosti jedince, kde důležitou roli hrají základní sociální kontakty, zejména primárně pečující osoby a dítěte. Jako primární pečující osobu považujeme matku, kterou zdůrazňujeme právě z toho důvodu, že pro zdárný průběh vývoje dítěte je neustálá péče jedné osoby a ve zdravé rodině se předpokládá, že touto osobou je matka.²⁰⁰ Vzájemná pozitivní interakce matka-dítě posiluje u dítěte pocit jistoty, sebedůvěry a celkově se formuje pozitivní prostor pro další vzájemnou komunikaci. Bowlby akcentuje, že navázání specifického pouta dítěte na matku tvoří základ pro všechny další sociální vztahy a pokud dojde k narušení tohoto pouta, dochází k závažným důsledkům ve vývoji dítěte.²⁰¹

Můžeme uvést, že dítě je na sociální interakci připraveno už v prvních dnech po jeho narození. Všemi svými smysly vnímá různé rozdíly podnětů. Reaguje na lidský hlas, vnímá obličejové rysy apod.²⁰² Dítě je tak citlivé, že při dotyku dovede z vůně svou matku rozpoznat. Aby se dítě co nejlépe začlenilo do společnosti, je velmi důležité sladění zapojení všech smyslů, zraku (dospělý se dítěti staví do pohledu), sluchu (dospělý na dítě hovoří), hmatu (dospělý se dítěte dotýká tváří), čichu (nechává dítě k sobě přivonět), chuti (dospělý se nechává dítětem „ochutnávat“). Touto interakcí mezi dospělým a dítětem se rozvíjí jeden z důležitých druhů učení, a tím je nápodoba.²⁰³

Sociální vztahy v prvním roce života dítěte procházejí výraznou změnou mezi šestým až osmým měsícem. Od šestého měsíce dítě začíná odlišovat cizí tváře a začíná dávat najevo úzkost, pokud se odloučí od známé osoby. Z cizích lidí má strach a drží si od nich odstup. Od této doby začne matka zaujímat v citovém životě dítěte jedinečné místo. Součástí sociální interakce je emoční vývoj dítěte. Dítě potřebuje mít uspokojeny psychické potřeby, zejm. lásky a bezpečí. Při odloučení od matky se dítě projevuje negativními emocemi, a to úzkostí a strachem. Stačí, aby se matka vzdálila

¹⁹⁹ Srov. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s. 66.

²⁰⁰ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 46-47.

²⁰¹ Srov. ŠULOVA, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s 40-41.

²⁰² Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 46-47.

²⁰³ Srov. ŠULOVA, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s 42-43.

jen do jiné místnosti, a dítě se rozpláče, nebo křičí.²⁰⁴ Tomuto jevu se říká separační úzkost, o které se zmíníme později.

V kojeneckém období je bezesporu významný vytvářející se vztah nejen s matkou, ale i s otcem. Hry otců s malými dětmi se od počátku liší od hry matek. Otec preferuje spíše fyzické hry, které jsou rychlejší a plné nečekaných zvrátů. To vyvolává u dětí více pozitivních emocí. Naproti tomu jsou matky ve hře spíše konzervativnější, více verbální, s pozvolnými přechody. Dítě samo reaguje jinak na matku a otce už od druhého měsíce, ještě před tím, než se vytvoří skutečný specifický vztah.²⁰⁵ Dítě si také vytváří vztahy mezi dětmi navzájem. V prvních dvou měsících jsou si děti lhostejné, v průběhu prvního půl roku dochází k občasnému zrakovému kontaktu, ale příliš se nesbližují. Od půl roka do desátého měsíce se dítě na jiné děti usmívá, brouká si směrem k nim, a pokud je blízko, sahá po nich. Vyvíjí se výměna hraček a dochází k rivalitě.²⁰⁶

Pokud dochází k rozvodu v tomto období dítěte, dítě je většinou svěřováno do výhradní péče matky, protože ona je ta, která doposud zajišťovala neustálou péči o dítě, a dítě i nadále tuto její péči potřebuje. Kontakt dítěte s otcem by měl probíhat hlavně s ohledem na potřeby dítěte, ne s ohledem na potřeby rodičů, a to tak, aby dítě nepociťovalo výrazné změny.

Klimes v tomto období nedoporučuje střídavou výchovu, pouze rozšířené kontakty s otcem (případně za účasti matky), protože dle jeho názoru má dítě v tomto období usínat vždy ve stejném prostředí.²⁰⁷

Děti v tomto období rozvodové situaci rodičů nerozumí, ale mohou reagovat na určité změny nálady rodičů.²⁰⁸ Dítě dokáže vnímat, jak se cítí ten, který o něj v danou chvíli pečuje. Vnímá, zda je neklidný, rozrušený, třese se nebo brečí. V mnoha případech se tento neklid projeví i na dítěti.²⁰⁹ Na změny nálad rodičů děti mohou reagovat zvýšenou plačtivostí, podrážděností, mohou mít potíže s přijímáním jídla,

²⁰⁴ Srov. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s. 40.

²⁰⁵ Srov. Tamtéž. s. 66.

²⁰⁶ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 60.

²⁰⁷ Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozvodu*. [online]. [cit.2018-12-09]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

²⁰⁸ Srov. KUNCOVÁ, M. *Rozvod je jako malá smrt, děti jsou pozůstalí na pohřbu*. [online]. [cit.2018-11-29]. Dostupné na: <https://zena.aktualne.cz/rodina/rozvod-je-jako-mala-smrt-deti-jsou-pozustali-na-pohrbu/r~i:article:754310/?redirected=1538918827>

²⁰⁹ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 85.

nadměrným ublinkáváním, mohou se objevit problémy se spánkem a také regrese ve vývoji.²¹⁰

Pro dítě je v tomto období nejdůležitější stálost a kvalita mateřské péče, protože právě matka mu každodenně poskytuje pomoc při řešení nepohodlí, hladu, bolesti, nudy apod. Pokud je matka pozitivně naladěná, přenáší na dítě stabilní, přátelské a příjemné pocity v prostředí, které ho obklopuje, a vytváří tak dítěti postupný pozitivní vztah k sobě samému, roste jeho sebedůvěra. Pokud matka v prostředí dítěte reaguje nepřátelsky s občasnými výbuchy vzteku či hrubosti, mohou se projevit i ve vztahu k tak malému dítěti a může v něm vytvářet negativní vztah k sobě samému či nízkou sebedůvěru.²¹¹

Pokud se stane, že bylo dítě přítomno hádky či křiku rodičů, může se bát rodiče, kterého křičet vidí. Formou kontaktu rodič-dítě je zapotřebí dítě zklidnit.²¹²

3.1.2 Období batolecí

Období batolecí spadá do věku od prvního do třetího roku. Je charakteristické tím, že si dítě osvojuje vhodné návyky při krmení, hygieně, postupně kontroluje vyměšování a různě navazuje sociální kontakty. Dítě se paralelně s rozvojem řeči začleňuje do primární sociální skupiny. Začíná si uvědomovat sebe samo, což se projevuje subjektivním prožíváním. Citlivě vnímá trestání, zákazy a omezování spontánního pohybu, to u něj vyvolává pocit pokoření.²¹³ Proces sebeuvědomování má souvislost s procesem osamostatňování se, dítě se snaží samo sebe prosazovat, užívá slovní vyjádření „já chci“, „já sám“.²¹⁴

Významnou roli v emočním vývoji hraje přítomnost rodiče a jeho emocionálně-sociální kontakt s ním. Vedle kladných emocí už u dítěte zaznamenáváme negativní afektivní projevy. Lítost, vzteklý pláč, vzdor a strach. Předmět strachu je však rozdílný od předešlého období. Můžeme u něj pozorovat „naučený strach“, při kterém se dítě bojí věcí a situací, které mu připomínají něco nepříjemného. Také s rozvojem

²¹⁰ Srov. DOUBRAVOVÁ, A. *Rozvod: jak ho snášejí děti* [online]. [cit.2018-11-30]. Dostupné na: <https://mojebetynka.maminka.cz/clanek/rozvod-jak-ho-snaseji-deti>

²¹¹ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s 55-56.

²¹² Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 86.

²¹³ Srov. LISÁ, L. – KNOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskali*. s. 158-159.

²¹⁴ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 66.

představivosti se objevuje strach z něčeho neskutečného, a naproti tomu si ale neuvědomuje reálná nebezpečí, z vypadnutí z okna, vběhnutí na silnici apod.²¹⁵

U dítěte v tomto období se projevuje soucit ve vztahu k ostatním dětem i v citlivém zacházení s hračkami a zvířaty. U příjemných zážitků můžeme pozorovat veselost, něžnost a spokojenost. U nepříjemných zážitků pozorujeme nespokojenost, žárlivost, stud, ostych a smutek. Svými emocionálními projevy dítě reaguje na sociální kontakty. Příznačná je vysoká potřeba kontaktu, v případě nedostatečného uspokojení způsobuje psychickou deprivaci.²¹⁶

V tomto období je dítě stále silně závislé na primárně pečující osobě, zejména matce, nebo na několika jemu blízkých členech rodiny. I krátkodobé odloučení od matky může u dítěte vyvolávat silné separační reakce, výraznější než u kojeneckého období. Tyto reakce jsou přirozené a jsou důkazem toho, že se dítě příznivě vyvíjí a má dobrý vztah k matce. Dítě se ve skutečnosti snaží aktivně od matky vzdalovat. Čím je dítě starší, tím se vzdálenost prodlužuje. Odloučení od matky lépe snáší v prostředí, na které je zvyklé, a s lidmi, na které si zvyklo. Pokud je matce dítě vzato násilím, v dítěti tako situace vzbuzuje úzkost.²¹⁷ Dle Mahlerové *nucená separace, i jen několikadenní, může vést ke stagnaci či vývojové regresi.*²¹⁸

I přesto, že je dítě značně závislé na matce, vytváří si odlišující vztahy k matce, otci, sourozencům, prarodičům. Díky tomu potom lépe snáší odchody matky.²¹⁹ Už tu není jen vztah dítě-matka, ale je tu třeba i někdo třetí, ke kterému má matka také vztah. Takto lze popsat klasickou nukleární rodinu. Jde o vztah s matkou, otcem a dítětem. Vztah mezi matkou a otcem se pro dítě stává vzorem pro další vztah mezi mužem a ženou. Dítě si vytváří představu o mužské a ženské roli a také si ujasňuje svou vlastní společenskou roli.²²⁰

Co se týče rozvodové situace, děti v batolecím období dokážou vnímat, že se jeden rodič odstěhoval, že o něj nyní méně pečuje, ale rozvodu nerozumí. Tyto děti potřebují vidět druhého rodiče častěji, ale po kratší časový úsek. Potřebují mít stabilní prostředí, potřebují zažívat co nejvíce věcí, na které byly zvyklé, a s tím spojené rituály (rituál

²¹⁵ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 64-65.

²¹⁶ Srov. Tamtéž. s. 66.

²¹⁷ Srv. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s. 80-81.

²¹⁸ ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 62.

²¹⁹ Srov. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s. 80-81.

²²⁰ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 64.

koupání, uspávání apod.)²²¹ Velkou důležitostí pro rozvoj osobnosti a budoucí komunikaci s okolím hraje v tomto období jasný a jednotný výchovný přístup rodičů.²²²

Pokud je dítě přítomno hádce či křiku rodičů, je důležité ho ukonejšit, nabídnout náruč a krátce mu to vysvětlit. V batolecím věku už dítě vnímá obsah slov, umí pochopit jednoduché souvislosti a rozumí jednoduchým souvětím.²²³

Pokud opět zmíníme Klimeše, ten nedoporučuje v tomto období střídavou výchovu. Vnímá ji spíše ke škodě dítěte. Zdůvodňuje to tím, že i v přirozené rodině má dítě asymetrický vztah k otci a k matce. Matka je od porodnice s dítětem v častějším kontaktu než otec, což je přirozený stav. Dítě frustruje situace, kdy se mu primární pečující osoba (matka) střídá v týdenním či jiném cyklu. Dítě je na tom psychicky hůře, než kdyby osiřelo. Dítě nechápe pojem času, když se mu řekne: „Neplač, za týden zase maminku uvidíš“ nerozumí slovu týden. Po praktické stránce to znamená, že dítě v týdenním režimu přichází o jednoho rodiče v jeho chápání navždy. Má-li se však střídavá výchova uskutečnit v budoucnu, je zapotřebí, aby byla mezi otcem a dítětem vytvořena citová vazba, kterou lze vytvořit pouze vzájemným kontaktem.²²⁴

Je tak zapotřebí, aby dítě vidělo druhého rodiče, tedy otce, co nejčastěji, ale potřebuje co nejméně změn a jednu stabilně pečující osobu. Děti na změnu v rodině mohou reagovat vývojovou regresí, nočními děsy, mohou zažívat strach z odloučení od pečující osoby, z opuštění, mohou se u dětí vyskytovat změny nálad, zlosti, plačtivostí, ale i projevy nepřátelství vůči rodičům.²²⁵ Pokud se objevují tyto reakce, je zapotřebí dítěti pomoci, vydat z něj jeho emoce, strach, pocit, že tomu nerozumí. Je důležité najít způsob, jak se o to může podělit, aby v něm tyto pocity nezůstávaly, aby mělo možnost je prožít, aby mu byly ze strany dospělého vysvětleny, okomentovány.²²⁶

U dítěte v tomto období roste fantazie, hraje si „jako“, dělá věci „jako“, chce zničit „někoho“ apod. V jeho hře se může odrazit vše to, co se v danou chvíli v rodině děje. Podle hry můžeme sledovat, co právě prožívá, co mu vrtá hlavou, na co myslí.

²²¹ Srov. KUNCOVÁ, M. *Rozvod je jako malá smrt, děti jsou pozůstalí na pohřbu*. [online]. [cit.2018-11-29]. Dostupné na: <https://zena.aktualne.cz/rodina/rozvod-je-jako-mala-smrt-deti-jsou-pozustali-na-pohrbu/r~i:article:754310/?redirected=1538918827>

²²² Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 66.

²²³ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 87.

²²⁴ Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit.2018-12-11]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

²²⁵ Srov. DOUBRAVOVÁ, A. *Rozvod: jak ho snášejí děti* [online]. [cit.2018-11-30]. Dostupné na: <https://mojebetynka.maminka.cz/clanek/rozvod-jak-ho-snaseji-deti>

²²⁶ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 88.

Špaňhelová popisuje, jak se chování rodičů a jejich hádky mohou odrazit ve hře dítěte. Pokud má dítě na tátů vztek, nebo se mu naopak stýská, může si hrát na to, že s tátou bojuje a chce ho zneškodnit.²²⁷

3.1.3 Předškolní věk

Předškolní období se týká věkového rozhraní mezi třetím až šestým rokem. Je vnímáno jako nejpozoruhodnější období vývoje dítěte. Spojuje vše, co bylo u dítěte vrozeno, s tím, co se výchovou a učením stane významnou spojkou k budoucí dospělé osobnosti. Je to doba, na kterou si v dospělosti vzpomínáme, ke které se vracíme a která v naší paměti zanechává mnohé stopy.²²⁸

Aktivita dítěte jsou zdrojem citových zážitků. Rozvíjí se smysl pro humor, dítě projevuje radost ze spontánní činnosti. Vztek a zlost se projevují spíše jen při neúspěšné činnosti. Kolem čtvrtého roku stále ještě převládá strach z cizího prostředí a cizích lidí. Tento strach ale pomalu ustupuje. Starší předškolák začíná mít obavy spíše z nereálných fantastických bytostí. Začíná si také uvědomovat strach ze smrti, z nemoci nebo z války. Začínají se rozvíjet city sociální (láska k rodičům, sympatie či nesympatie ke známým), intelektuální (získávání nových zkušeností), estetické (vnímání hudby, pohádky) a etické (co je správné, nesprávné, co smí a nesmí). Dítě si vytváří citový vztah i k sobě samému, který je motivovaný egocentrismem.²²⁹

V tomto období se mění vztahy k vrstevníkům, narůstá potřeba těchto kontaktů, také dítě potřebuje mít svého „partáka“ ke hře. Hra je považovaná za hlavní činnost, ve které probíhá proces socializace. To, na co si dítě hraje, nemusí být přesným odrazem skutečnosti, upravuje si souvislosti a vztahy dle svých vlastních představ. Koncem předškolního období dítě začíná také odlišovat práci od hry. Dítě začíná postupně chápat smysl práce a nestačí mu jen, že může „jako prát“, „jako uklízet“. Chce si to skutečně vyzkoušet. Do vstupu do školy se tak formují první pracovní návyky, „práce“ je pro dítě příjemnou činností. Proto je důležité ve výchově optimálně využít hravou motivaci k činnosti.“²³⁰

Předškolní období se může zdát jako kritické, hlavně pokud jde o osvojování si kontrol a sociálních rolí. Vývoj sociálních rolí posilují hlavně rodiče a ostatní členové

²²⁷ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 87-88.

²²⁸ Srov. LISÁ, L. – KNOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. s. 174.

²²⁹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 71-72.

²³⁰ Srov. Tamtéž. s. 71-72.

rodiny, také významnou roli tu začínají hrát i druhé děti. Co se týče kontrol, dítě se již řídí spíše myšlením než řečí, čímž rychle narůstá schopnost sebekontroly. Vývoj vnitřních sociálních kontrol, nazývaných svědomí, závisí hlavně na vztahu dítěte k rodičům. Dobrý vztah dítěte k rodičům je hlavním předpokladem pevného svědomí.²³¹

Předškolní období je charakteristické formováním základních citových projevů. Citové projevy jsou velmi intenzivní, ale i krátkodobé a proměnlivé. Dítě své citové projevy začíná ovládat, dokáže být samo k sobě kritické, hodnotí své chování, dokáže se litovat i se na sebe zlobit. Vytváří se sebecit související s pocitem vlastní identity a sebeuvědoměním. U zdravého dítěte převažuje veselá nálada, ustupuje strach z neznáma, významu nabývají sociální city, jakými jsou láska, nenávisť, sympatie apod. Pro základ citového chování, prožívání je důležité, v jakém prostředí dítě vyrůstá, jak jsou v jeho prostředí vnímány emocionální projevy, jaké vzorce chování dítě může každodenně pozorovat. S vývojem emocí a s rozvojem sociálních vztahů má souvislost morálně etický vývoj. Ve věku kolem tří let má dítě osvojené základní sociální normy, s čímž souvisí rozvoj jeho svědomí. Ví, co se smí a co ne.²³²

Dítě předškolního věku víc než kdy jindy potřebuje stabilní zázemí, jistoty a bezpečí, aby dostalo chuť na postupné odpoutávání se, osamostatňování se. Pokud jeho zázemí je nejisté, přestává se odpoutávat a zůstává v nejistém vztahu. Předškolní dítě velmi frustruje, když nemůže být v kontaktu s vrstevníky, a pokud je odtrženo od pravidelného a dostatečného kontaktu se svými rodiči. Dále je frustruje svěřením nepřiměřené zodpovědnosti, nejisté zázemí a neschopnost orientovat se ve vztazích nejbližších.²³³

Dítě v tomto období nerozumí tomu, co je rozvod, ale velmi dobře si uvědomuje, že jeden rodič je doma méně často, nebo dokonce zmizel. Může mít představu, že to zavinilo právě ono. S rodičem, se kterým nežije, se potřebuje vídat častěji, potřebuje důslednou výchovu obou rodičů a co nejmenší počet změn.²³⁴

Z náhlé nepřítomnosti jednoho rodiče dítě může prožívat pocit zoufalství, které se může projevit ve vývojové regresi a ve změně v chování. Dítě může mít zvýšené záchvaty zlosti, plačtivosti, výkyvy nálad, mohou se objevovat noční děsy, tendence k provokování, praní se s vrstevníky, náchylností k úrazům. Také může

²³¹ Srov. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s. 95-96.

²³² Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. s. 71-73.

²³³ Srov. Tamtéž. s. 71.

²³⁴ Srov. KUNCOVÁ, M. *Rozvod je jako malá smrt, děti jsou pozůstalí na pohřbu*. [online]. [cit.2018-12-11]. Dostupné na: <https://zena.aktualne.cz/rodina/rozvod-je-jako-mala-smrt-deti-jsou-pozustali-na-pohrbu/r~i:article:754310/?redirected=1538918827>

projevovat nepřátelství vůči rodičům.²³⁵ Kolem pátého roku může být jednou z reakcí na rozvod rodičů zvýšená lhavost, čímž chce ve většině případů dítě na sebe upozornit, nebo někoho zranit. Lež může být projevem toho, že dítě žije ve světě, kde mu není moc dobře, a utíká proto do lži – do situace, kterou si vysní, a chce, aby tomu ostatní uvěřili, aby na sebe upoutalo pozornost. Ostatní děti v kolektivu si však o něm mohou začít šeptat a určitým způsobem ho pomalu vyřazovat ze svého kolektivu.²³⁶

Dítě je hodně ovlivněné fantazií, představami a na základě toho si vyvozuje, co se děje, co bude apod. Dítě se v tomto období nechá snadno ovlivnit tím, co udělá a řekne rodič. Tomu věří a důvěřuje nejvíce. Jeho názor také může ovlivnit jiný dospělý člověk, ve školce. Pokud je dítě přítomno hádce rodičů, může se stát, že bude bránit jednoho rodiče a druhého odhánět. S vývojem fantazie a chápání toho, co je smrt, mohou děti projevit větší obavu o rodiče, kterého nemají na blízku. Přemýšlí, zda se s ním ještě někdy uvidí. Proto by dítě mělo být ujistěno rodiči, že se rodič po dobu, kdy nebude s dítětem, bude o sebe starat, jak to nejvíc jde, a bude se těšit, až se od otce zase vrátí.²³⁷

Klimesš uvádí, že děti v předškolním věku se cítí dobře v dětském kolektivu a také dobře snášejí, když jsou s rodičem měsíc někde jinde, třeba u prarodičů. Zde je střídavá výchova možná, ale je zapotřebí počítat s tím, že s nástupem dítěte do školy nastane jiný režim dne, a proto střídavou péči vymyslet tak, aby se mohla protáhnout i do pozdějšího školního věku. Jako důležité Klimesš vnímá společné setkání celé rodiny vždy uprostřed týdenního cyklu, aby u dítěte nevznikal pocit osiření. Pokud pozorujeme, že u dítěte nejsou znatelné poruchy přizpůsobení při přechodu z jednoho do druhého prostředí, znamená to, že cyklus je správně nastaven. Tzn., že se dítě cítí dobře v obou prostředích. Pokud vnímáme u dítěte poruchu přizpůsobení, je třeba délku cyklu zkrátit, nebo vložit setkávání uprostřed cyklu.²³⁸

3.1.4 Mladší školní věk

Období je charakteristické nástupem do školy a je spojené s věkem od šesti do dvanácti let. Jedná se o první stupeň základní školy. Školní docházka přináší dítěti řadu změn.

²³⁵ Srov. DOUBRAVOVÁ, A. *Rozvod: jak ho snášejí děti* [online]. [cit.2018-11-30]. Dostupné na: <https://mojebetynka.maminka.cz/clanek/rozvod-jak-ho-snaseji-deti>

²³⁶ Srov. SPANHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 46-47.

²³⁷ Srov. Tamtéž. s. 89-90.

²³⁸ Srov. KLIMESŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit.2018-12-11]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

Škola zasahuje do osobních vztahů dítěte, rozšiřují se mu sociální kontakty, také se mění poměr dítěte k rodičům i sourozencům. Dítě navazuje nové vztahy s vrstevníky, učí se spolupracovat a soutěžit, rozvíjí se mu kamarádské vztahy. Do života dítěte vstupuje nová autorita – učitel, který má na dítě nové nároky. Vztah dítěte k učiteli je zpočátku velmi nekritický, je plný obdivu a náklonnosti, dále je jeho vztah dle zkušeností s učiteli kritický.²³⁹

V tomto období dítě usiluje chovat se dle společenských norem, jelikož touží být chváleno. V těchto prvních školních letech rodiče i škola formují prostřednictvím citových vztahů základy morálního citění, „svědomí“. To je základem pro budoucí utváření vyspělé mravní stánky osobnosti dítěte.²⁴⁰ Dle Piagetovy teorie jde v počátku období o morálku heteronomní, která je určována druhými, příkazy a zákazy dospělých, zejména rodičů a učitelů, a kolem osmi let se stává morálka dítěte autonomní, kdy dítě uznává určité jednání za správné či nesprávné bez ohledu na autoritu dospělých. Dítě se ve svém morálním jednání stává nezávislejší a vůči dospělým je kritičtější.²⁴¹

V tomto věku ještě zcela nevymizel strach. Byť už dítě nepocituje strach z pohádkových bytostí, ale zůstává strach ze samoty, tmy a také bolesti. Dále má strach z neúspěšnosti ve škole.²⁴² Pokud neúspěch dítěte trvá delší dobu, je to pro dítě velmi nebezpečné, a to z důvodu, že může dojít k ohrožení hodnoty vlastního „já“.²⁴³

Na úspěšnost i spokojenost dítěte má rozhodující vliv emocionální stránka. Dítě pro svůj harmonický vývoj potřebuje prostředí, kde se cítí bezpečně, kde nedochází k silným krizovým situacím. To, jak dítě řeší své citové problémy, jak vnímá jednání ve svém okolí, se projevuje v jeho verbálním vyjadřování, v kresbě, protestu nebo zlobení.²⁴⁴

Nezastupitelným odreagováním se od školních povinností je hlavně hra. Ta se stává i neocenitelným pomocníkem při pedagogické činnosti. U dítěte se objevují počátky zájmů, ty jsou však spíše přechodného charakteru, dítě se jen orientuje v možnostech různých aktivit i ve svých schopnostech. Zájmová oblast je pro dítě velmi důležitá, protože úspěšná seberealizace v zájmové činnosti dítě rozvíjí a obohacuje. Možnost seberealizace patří po celý život k nejsilnějším lidským potřebám.²⁴⁵

²³⁹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 98.

²⁴⁰ Srov. LISÁ, L. – KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. s. 192-193.

²⁴¹ Srov. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s. 132-133.

²⁴² Srov. LISÁ, L. – KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. s. 192-193.

²⁴³ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 97.

²⁴⁴ Srov. LISÁ, L. – KŇOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. s. 193.

²⁴⁵ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s. 99.

Pokud dojde v tomto období k rozvodu rodičů, děti potřebují, aby s ním každý rodič trávil čas zvlášť. Neboť se tím ujišťují, že je oba rodiče mají stále stejně rádi. Díky tomu také snáz pochopí a vyrovnají se s faktem, že se již rodiče k sobě nevrátí. Dítě se může ptát, kdo za rozvod může. Stává se, že zažívá pocit ztráty, podvedení, může cítit odmítnutí ze strany rodiče, který od rodiny odchází. Může mít pocit viny a chce dávat rodiče zase dohromady. Jeho nespokojenost se může projevovat smutkem, hněvem, zlostí, agresí, může začít ignorovat školu nebo mít problémy s vrstevníky. Varovnými signály mohou být bolesti hlavy, břicha, zvracení, nespavost apod. Děti starší zhruba devíti až dvanácti let se začínají více bavit zájmy a kroužky, do popředí se dostávají kamarádi a děti mohou i odmítat trávit čas s rodiči. Může se také stát, že začnou preferovat jednoho z rodičů, potřebují zjistit, kdo za to může. Prožívají hněv, ztrátu iluzí, cítí se samotné. Nemálo se stává, že dítě začíná s rodiči manipulovat, nebo se může začít chovat riskantně.²⁴⁶ Mohou se zde objevit drobné krádeže, které dítě udělá vědomě pro to, aby na sebe více upozornilo. Tímto způsobem touží po tom, aby se rodiče neřádali, urovnali své vztahy, všimli si dítěte, zajímali se o něj. Důležité je hned nevybuchnout, ale nechat dítě mluvit o svých pocitech, co se v něm děje, čeho se bojí, čemu nerozumí apod.²⁴⁷

V případech, že se rodiče dohodnou na střídavé výchově, je zapotřebí, aby také byli schopni udržet rodičovskou koalici ve vzdělávání. Oba by měli mít čas s dítětem dělat domácí úkoly, učit se. Rodiče by měli být schopni se domlouvat ohledně povinností a dalších důležitých věcí ohledně školy a kroužků. Dle Klimeše nesmí střídavá výchova znamenat střídání školního kolektivu. Střídání dětského kolektivu dělá z dítěte outsidera, protože s kamarády nesdílí společný osud. Kromě normální rodiny přijde i o normální vztahy v kolektivu.²⁴⁸

3.1.5 Období puberty a dospívání

Období je charakteristické zejména prvními známkami pohlavního zrání, kdy se objevují první sekundární pohlavní znaky. Dokončuje se plná pohlavní zralost a tělesný růst. Současně s biologickým zráním probíhá spousta důležitých a výrazných

²⁴⁶ Srov. DOUBRAVOVÁ, A. *Rozvod: jak ho snášejí děti* [online]. [cit.2018-11-30]. Dostupné na: <https://mojebetynka.maminka.cz/clanek/rozvod-jak-ho-snaseji-deti>

²⁴⁷ Srov. SPANHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s.47-48.

²⁴⁸ Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit.2018-12-27]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

psychických změn. Přicházejí nové pudové tendence a hledání způsobů jejich uspokojování a kontroly. Toto období je celkově charakterizované emoční labilitou a zároveň nástupem vyspělého způsobu myšlení.²⁴⁹

Hlavními znaky v emočním vývoji a socializaci je vymanění se z přílišné závislosti na rodičích a navazování odlišných a významnějších vztahů k vrstevníkům obojího pohlaví. Proces neustálého osamostatňování a rozšiřování sociálních vztahů je klíčový a rozhodující pro uspokojivé převzetí pozdějších základních rolí manželských a rodičovských. Rodina dítěti poskytuje základní citovou jistotu a bezpečí. Čím hlubší, jistější a méně konfliktní jsou vztahy, které dítě k rodičům navázalo, tím lehčeji probíhá osamostatňování se, což je nutné pro osobní zrání.²⁵⁰

Sociální vývoj je hlavně ovlivněn snahou po nezávislosti. To se projevuje tím, že se dítě chce samostatně rozhodovat a uplatňovat vlastní názor mezi dospělými. Potřebu nezávislosti může projevovat i tím, že napodobuje některá chování dospělých. Sem patří kouření, pití alkoholu i přehnané používání vulgarismů.

V tomto období se uvolňuje emoční vázanost k rodičům, děti odmítají citové projevy rodičů, jejich chování hodnotí více racionálně, neprojevují k nim příliš vřelosti a spontánnosti. Citové odpoutávání od rodičů vyvolává potřebu sblížit se citově s někým jiným. Vznikají pevnější kamarádské vztahy. Ve vztahu k druhému pohlaví dochází ke vzájemnému sblížení, které má v počátku podobu škádlení, dochází i k prvnímu zamilování. Tyto vztahy mívají převážně erotický charakter, na konci období postupně dochází k sexuálním zkušenostem. Dítě má v tomto období k sobě city nevyrovnané, staví se k sobě velmi kriticky, porovnává se s ostatními, je více nejisté, pochybuje o vlastních kvalitách. Také precitlivěle reaguje na kritiku vůči své osobě, což může vést přechodně až k pocitům osamění a izolace. Ale může se projevit i druhý extrém ve vnímání sebe sama, který se projevuje pocitem vlastní jedinečnosti vedoucí k sebeobdivování až k narcismu. Typický je rozvoj vyšších citů morálních, estetických, přijímá mravní hodnoty vlastní rodiny a celé společnosti.²⁵¹

Pokud v tomto věku dojde k rozvodu rodičů, můžeme konstatovat, že se s rozvodem nejhůře vyrovnávají děti v období puberty mezi dvanáctým a patnáctým rokem. Je to z toho důvodu, že si v tomto věku děti samy řeší své nejistoty, a rozvod rodičů je může uvést do ještě větší nejistoty. Čím horší je rozvodový průběh,

²⁴⁹ Srov. LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. s 142.

²⁵⁰ Srov. Tamtéž. s 153.

²⁵¹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. s 108-109.

tím problematičtěji dítě reaguje. V období puberty, mezi dvanáctým a patnáctým rokem, mohou děti rodiče za rozvod obviňovat, mohou prosazovat svou vůli, požadovat, aby bydleli u jednoho, nebo se odstěhovaly k druhému rodiči. Je stále zapotřebí mít důslednou podporu rodičů, přestože s nimi odmítají trávit stejný čas jako dříve. Problémy se týkají náladovosti dětí, depresí, může se zhoršit jejich školní prospěch i chování ve škole. Mohou zažívat pocity osamělosti, nejistoty, zklamání, obavy z budoucnosti, které mohou vést k tíhnutí k alkoholu, drogám, sexuálním aktivitám. Chlapci se projevují spíše smutkem a poruchami chování a negativní vyjadřování matky o otci může uškodit jejich identifikaci se sexuální rolí a jejich sebeúctě. Dívky často bojují proti rozvodu a snaží se dát rodiče zase dohromady. Pokud jsou děti přítomny častým rodičovským konfliktům a vzájemného napadání rodičů, mohou přestat respektovat autority.²⁵²

V dospívání, mezi patnáctým a osmnáctým rokem, děti začínají žít vlastní život, chtějí být nezávislé a věnovat se svým zájmům. K problémům rodičů jsou málo tolerantní, vyžadují stále jejich podporu a péči. Starostmi rodičů jsou unaveny a znechuceny. To se může projevit problémy ve škole, úteký z domova či problémy se zákonem.²⁵³

Dle Klimeše je v tomto věku střídavá péče velmi prospěšná za předpokladu, že si rodiče dokážou zachovat jednotu v oblasti povinností. Dítě si rodiče již nemusí předávat, dítě je schopné samo přejít z jedné domácnosti do druhé. Je však zapotřebí, aby rodiče byli v neustálém kontaktu ohledně výchovy, a je žádoucí, aby byly děti přítomny jejich konstruktivní komunikaci. Děti v pubertě jsou již schopné důrazně vyjádřit svůj názor a zpravidla o týdenní stěhování nestojí.²⁵⁴

²⁵² Srov. DOUBRAVOVÁ, A. *Rozvod: jak ho snášejí děti* [online]. [cit.2018-11-30]. Dostupné na: <https://mojebetynka.maminka.cz/clanek/rozvod-jak-ho-snaseji-deti>

²⁵³ Srov. Tamtéž.

²⁵⁴ Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit.2018-12-27] Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

3.2 Nežádoucí socioemocionální fenomény jako důsledek patologického chování rodičů v rozvodovém procesu.

Vědecky bylo prokázáno, že rozpad rodiny je pro dítě vždy traumatické. Děti však nejvíce ničí intenzita sporu mezi rodiči.²⁵⁵ Většina dětí se s občasnými chybami svých rodičů dokáže vyrovnat. Avšak opakovaná selhání, pokud se z nich stanou zaběhané vzorce chování, mohou mít negativní dopad na děti.²⁵⁶ Apelujeme na to, že dítě rozvodovou situací v rodině má možnost zvládnout tehdy, pokud rodiče svůj konflikt zvládnou. Ať rodiče jakkoli zraňují chování druhého rodiče, musí své dítě absolutně uchránit od jakéhokoliv jejich konfliktu. Nejvíce negativním faktorem v dalším vývoji dítěte po rozvodu rodičů je intenzita konfliktu mezi rodiči.²⁵⁷

Konstatujeme, že porozvodové reakce dětí závisí na kvalitě rodičovského chování. Není to však jediný faktor, který tyto reakce ovlivňuje, a patří sem i věk dítěte, jeho pohlaví, temperament, charakterové vlastnosti. Určitě je důležité, jaký mělo dítě vztah s oběma rodiči před rozvodem, jak se rodiče dohodli na uspořádání výchovy dítěte, jak často se bude stýkat s druhým rodičem apod.

Nyní se budeme věnovat některým úkazům, které jsou důsledkem dlouhodobých sporů či bojů rodičů, jimž je dítě přítomno.

3.2.1 Syndrom zavrženého rodiče

Po rozvodu rodičů nastává několik variant kontaktu rodiče s dítětem. Jak už jsme několikrát uvedli, pro dítě je významné, aby mělo kontakt s oběma svými rodiči. Důležité je, aby si rodiče neřešili své konflikty přes dítě a aby bývalého partnera netrestali tím, že mu dítě nedají, z důvodu, že je nemocné.²⁵⁸

Na úvod musíme poukázat na to, že rozvody nejsou jedinou příčinou zavržení rodiče. V některých případech je zavržení přehnanou reakcí dítěte na pro ně těžkou

²⁵⁵ Srov. PTÁČEK, R. *Rozvod je pro dítě vždycky rána. Když v ní budou rodiče dál rýpat, nezahojí se nikdy, říká psycholog.* [online]. [cit.2019-01-02]. Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/rozvod-je-pro-dite-vzdycky-rana-kdyz-v-ni-budou-rodice-dal-r/r~9b7a101691b111e88a270cc47ab5f122/?redirected=1546397300>

²⁵⁶ Srov. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy.* s. 32.

²⁵⁷ Srov. PTÁČEK, R. *Rozvod je pro dítě vždycky rána. Když v ní budou rodiče dál rýpat, nezahojí se nikdy, říká psycholog.* [online]. [cit.2019-01-02]. Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/rozvod-je-pro-dite-vzdycky-rana-kdyz-v-ni-budou-rodice-dal-r/r~9b7a101691b111e88a270cc47ab5f122/?redirected=1546397300>

²⁵⁸ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů.* s. 131.

situaci. Jde o případy, kdy otec dítě i matku dlouhodobě zastrašoval a choval se k nim sadisticky, dítě je svědkem domácího násilí, projevů zuřivosti i následků agrese. Těžké psychické týrání, zanedbávání, opuštění nebo špatná péče tohoto rodiče může také vyústit v zavržení.²⁵⁹

Pokud je v rozvodovém procesu dítě využíváno jako nástroj pomsty jednoho rodiče proti druhému a je proti rodiči neustále popouzeno, může být důsledkem tohoto nevhodného chování právě syndrom zavrženého rodiče. Nevhodné chování pečujícího rodiče se projevuje tím, že brání dítěti v kontaktu s druhým rodičem a vyvolává u něj příznaky strachu z návštěvy druhého rodiče. Někdy se stává, že navíc druhého rodiče obviní ze špatného zacházení s dítětem, případně i ze sexuálního nebo jiného zneužívání.²⁶⁰ Dle Warshaka mají tato obvinění takovou sílu, že končí okamžitým soudním zákazem jakéhokoliv běžného kontaktu obviněného rodiče s dítětem. A tento zákaz kontaktu může vystupňovat zmíněné zavržení rodiče.²⁶¹

Klimes termín syndrom zavrženého rodiče přirovnává k jisté době oidipovského komplexu. Když chtěl Oidipus milovat svou matku, musel zavraždit svého otce. Když se posléze přiklonil k otcovským hodnotám, musel zavrhnout matku. Výsledkem toho bylo sebeničení a sebepoškozování. V uvedeném případě dítě přijímá jednoho rodiče a druhého odmítá, brání se kontaktu s rodičem, který je relativně normální. Jedná se tak o skutečné narušení mysli dítěte, která může být vyvolána druhým rodičem, ale přesto má trvalé následky nejen v dospělosti při navazování vlastních partnerských vztahů, ale třeba už ve škole.²⁶²

Syndrom se projevuje tím, že rodič permanentně před dítětem shazuje druhého rodiče. Pro odůvodnění své nenávisti používá až nesmyslných odůvodnění, sám se pokládá za oběť a nepřipisuje si žádnou vinu. Tuto nenávist se pokouší rozšířit i na celou svou rodinu, od které automaticky očekává podporu.²⁶³ Dle Warshaka se dítě permanentně vystavované tomuto nevhodnému chování pečujícího rodiče projevuje tím, že neumí uznat kladné vlastnosti zavrhovaného rodiče, nemá pocit viny za své projevené nepřátelské chování vůči zavrhovanému rodiči, nebere ohled na jeho city. Dítě má jen banální odůvodnění k nenávisti k zavrženému rodiči. Dítě popisuje zavrhovaného rodiče jen v negativním světle, nevybaví si žádné hezké vzpomínky

²⁵⁹ Srov. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. s. 32.

²⁶⁰ Srov. MATOUŠEK, O – PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny*. s. 159.

²⁶¹ Srov. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. s. 67.

²⁶² Srov. KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf

²⁶³ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. s. 83.

nebo zážitky s ním. Papouškuje věty pečujícího (preferovaného) rodiče, které ve skutečnosti ani nechápe. Dítě však popírá jakékoliv ovlivnění ze strany pečujícího rodiče, vždy říká, že je to jeho vlastní rozhodnutí. Dítě rozšiřuje nenávist i na příbuzné, přátele i dokonce na zvířata, která se spojují se zavrhaným rodičem bez ohledu na předchozí pozitivní vztahy s nimi.²⁶⁴

Warshak, který se zabýval touto problematikou, se zaměřoval na děti, které mají odmítavý postoj k jednomu z rodičů pramenící z ovlivňování druhým rodičem. Tento rodič může toho druhého zahrnovat výčitkami, urážkami a to před svými dětmi. Děti jsou neustále vystavovány tvrdé kritice svých druhých rodičů, mohou být vedeny k tomu, aby se urážení samy účastnily. Někdy dochází i k tomu, že jsou vystaveny úmyslnému a intenzivnímu úsilí je od druhého rodiče oddělit a vzájemně odcizit. Děti mají úplně zapomenout na pozitivní a láskyplné city k druhému rodiči. Tyto děti přestávají chtít se s druhým rodičem stýkat. V nejhorším případě dochází k úplnému zprětrhání vztahu druhého rodiče s dítětem, což vede k tomu, že tito rodiče nejsou dětmi přizváni na promoci, svatbu, nemají možnost se stýkat s vnoučaty apod.²⁶⁵

Co se týče věku dítěte, ve kterém může nejčastěji dojít k odcizení rodiče, se odborníci neshodují. Někteří odborníci se domnívají, že více odcizení podléhají starší děti. Odůvodňují to tím, že u mladších dětí nelze očekávat, že si negativní postoj vůči jednomu z rodičů udrží. Důvodem je, že pokud se dostanou z dosahu manipulujícího rodiče, zapomenou, že se mají druhého rodiče bát nebo že se mají na něj zlobit. Avšak praxe Warshaka toto nepotvrzuje a uvádí, že existuje racionální předpoklad, že mladší děti jsou více ovlivnitelné než ty starší. Je tedy snazší malému dítěti vnutit falešné vzpomínky na týrání. Pokud se tyto vzpomínky pevně uchytí, je téměř nemožné, aby dítě s domnělým rodičem tyranem navázalo jakýkoliv přátelský vztah.²⁶⁶

Nyní zmíníme, jak může k takové situaci docházet. Jako příklad uvádíme sdělená odůvodnění dětí, proč odmítají kontakt s druhým rodičem. Dítě mladšího školního věku na dotaz devítiletého dítěte, proč nechce k tátovi, se vyjádřilo, že nechce k tátovi, protože je zlý. A na dotaz, jak to vypadá, když je táta zlý, dítě odpovědělo, že táta nechtěl, aby se vůbec narodilo, nechtěl jej přebalovat, koupat. A na otázku, jak takové věci může vědět, dítě odpovědělo, že mu to říkala maminka. Také dítě může říkat, že nechce jít na kontakt s tátou, protože se táty bojí. Na dotaz, zda mu otec ublížil, něco

²⁶⁴ Srov. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. s. 85.

²⁶⁵ Srov. Tamtéž. s. 17.

²⁶⁶ Srov. Tamtéž. s. 57.

se mu u táty stalo, dítě odpovědělo, že jemu se nic nestalo, ale maminka říkala, že je táta zlý, protože nás opustil.

3.2.2 Separační úzkostná porucha

Fyziologická separační úzkost, která je běžná pro batolecí období, na jehož konci se běžně vytrácí. Separační úzkost je úzkostlivý stav, který dítě prožívá, ocitlo-li se bez jednoho rodiče, který je pro něj jistotou. Objevuje se, když dítě stabilně žije u matky a s otcem nemá příliš zkušeností a otec se rozhodne, že si dítě bude brát do svého bytu na tři dny. Dítě může zareagovat velmi dobře, ale také může zareagovat separační úzkostí, tzn., že bude mít velký strach, bude v neustálém napětí, které nebude ventilováno. Separační úzkost se může projevit tím, že dítě je apatické, nehraje si, jen tak sedí a dívá se, nekomunikuje, více se v noci budí, má noční děsy nebo noční můry.²⁶⁷

Warshak zmiňuje příklad týkající se dítěte ve věku sedmnácti měsíců a separační úzkost u něj vysvětluje takto. Bylo-li dítě v péči obou rodičů, s oběma vycházelo velmi dobře. V době, kdy dítě muselo opustit jeden domov a přesunout se do druhého, křičelo a křečovitě se drželo rodiče, od kterého mělo odejít. Jiné dítě, patnáctiměsíční, zase plakalo a schovávalo se za matku vždy, když se u dveří objevil otec, který si je přišel vyzvednout. V přítomnosti matky si děti s otcem bez problému hrály. V těchto případech je třeba, aby rodiče byli informováni, že jde o normální vývoj dětské psychiky a dítě musí dostat příležitost naučit se otci důvěřovat.²⁶⁸ Může se stát, že matka před návštěvou otce projevuje úzkost, kterou přenáší i na dítě, tónem hlasu, a dítě má potom s odloučením větší problémy.²⁶⁹ Pokud dítě projevuje strach u otce zůstat, není dobré kontakt s ním odmítat ani tento strach ignorovat. Nejlépe je pracovat na tom, aby se dítě u otce začalo cítit příjemně. Rodiče se musí přizpůsobit potřebám dítěte, některé děti mají prostě větší problém se přizpůsobit novým situacím a změnám.²⁷⁰

Je zapotřebí, aby si dítě zvykalo pomalu, a pokud je to jen trochu možné, na druhého rodiče si zvykalo za přítomnosti rodiče pečujícího, aby k separační úzkosti

²⁶⁷ Srov. SPANHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s. 70.

²⁶⁸ Srov. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. s. 99.

²⁶⁹ Srov. Tamtéž. s. 100.

²⁷⁰ Srov. Tamtéž. s. 101.

nedocházelo. Je důležité, aby oba rodiče byli rozumní a viděli hlavně zájem dítěte a nezaměřovali se sami na sebe a na dítě, i když nevědomě, zapomněli.²⁷¹

Separční úzkostná porucha je emoční poruchou, které často předchází nějaká traumatizující událost v rodině, kterou může být mimo jiné rozvod, k němuž patří i stěhování, změna školy dítěte apod. Je třeba ji odlišit od té běžné separční úzkosti, kterou jsme popisovali, tím, že přetrvává nad hranici obvyklého věkového období a zřetelně narušuje sociální fungování.²⁷² Tato porucha je charakterizována jako nadměrná úzkost při odloučení se od blízké osoby, obzvláště od matky, a vyskytuje se v předškolním a školním období, někdy i v dospívání. Vyskytuje se u čtyř procent dětí. Tyto děti mají problémy s adaptací na nové prostředí. Děti mají strach, že se matce něco stane a už se k němu nevrátí, má strach z cizích lidí, má strach být samo doma, a to i ve dne, odmítá chodit do školky i školy, špatně usíná bez přítomnosti matky, má strach ze tmy, dítě mívá noční můry o odloučení. Tato porucha může mít i somatické projevy, jakými jsou nevolnost, zvracení, bolest břicha, hlavy, zvýšená teplota. Dítě si jako vyrovnávání se z úzkostí může cucat palec nebo kousat nehty.²⁷³

Nedávno jsem se setkala v rámci porozvodového období se situací, kdy se otec domáhal samostatného kontaktu se svou roční dcerou, o kterou se v průběhu celého roku jejího života téměř nezajímal, veškerá péče o dceru byla na bedrech matky. Z tohoto důvodu byl soudem vydán rozsudek, že kontakt otce s dcerou bude probíhat pouze za přítomnosti matky. Dcera je na matku velice fixovaná, pokud se jí matka ztratí z očí, dcera velmi pláče, nedá se utišit. Kontakty otce s dcerou za přítomnosti matky takto trvají několik měsíců a dcera se neustále potřebuje ubezpečovat, že je její matka na blízku. Oba rodiče mají zcela rozdílný pohled na výchovu dcery, otec chování matky vnímá jako rozmazlování dcery (nejraději by měl dceru bez přítomnosti matky a nechal by dceru „vyřvat“) a matka se snaží vnímat potřeby dítěte a raději chce kontaktu otce s dcerou být na blízku (nechce, aby dceru otec nechal „vyřvat“). Jelikož se v názorech rodiče rozcházejí, řeší svou situaci často s OSPOD. Aktuálně jsou kontakty otce s dcerou ve fázi, že kontakty buď probíhají v prostředí u matky, kdy se matka pomalu a postupně od dcery vzdaluje, chodí do jiné místnosti a v případě

²⁷¹ Srov. SPANHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. s.71.

²⁷² Srov. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Poruchy chování a emoci s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání*. [online]. [cit.2019-01-02]. Dostupné na: <https://www.uzis.cz/cz/mkn/F90-F98.html>

²⁷³ Srov. KONUPKOVÁ, E. *Separční úzkostná porucha (SAD) - příznaky, projevy, symptomy, příčina, léčba, diagnostika*. [online]. [cit.2019-01-02]. Dostupné na: <https://www.priznaky-projevy.cz/psychiatrie-sexuologie/1321-separacni-uzkostna-porucha-sad-priznaky-projevy-symptomy>

potřeby je dceři na blízku, anebo venku, kdy jdou všichni tři na procházku a matka se pomalu více a více oddaluje, ale tak, aby jí dcera v případě potřeby viděla. Pro rodiče není tato situace jednoduchá už vzhledem k tomu, že je komunikace mezi nimi problémová, ale je zde nejdůležitější dbát na potřeby dítěte a vyvarovat se nekontrolované separační úzkosti dítěte.

Důsledkem opakované nezvládnuté separační úzkosti může nastat vývojová regrese, což lze vysvětlit jako návrat dítěte na nižší vývojový stupeň. Dítě zapomene to, co již umělo, a může to trvat týdny až měsíce.²⁷⁴

3.2.3 Problém identity

Pro každého jedince je vytvoření identity významné pro začlenění do lidské společnosti a fungování v ní. Každý by měl znát sám sebe, své silné i slabé stránky a rozumět tomu, co vnitřně prožívá. Dle Eriksona si jedinec v každém vývojovém stadiu musí zažít nějakou krizi, kterou je třeba překonat. Pokud žije dítě v nevhodných rodinných podmínkách, kam můžeme zařadit i problémový rozvodový proces, pak většinou nemůže dojít k vytvoření úplné a zdravé identity. Můžou vzniknout různá narušení v jeho osobnosti a chování k okolí, což mu výrazně komplikuje život.²⁷⁵

Z psychologického hlediska se vedle primárních a sekundárních pohlavních znaků hovoří i o tzv. terciárních pohlavních znacích s variantami maskulinita a feminita, které jsou charakterizované určitými projevy chování a prožívání. Tradičně jsou považované v dané kultuře za „typicky mužské“ a „typicky ženské“. Jsou ovlivněné sociálním očekáváním. Maskulinita, čili mužnost, se vyznačuje silou, sebejistotou, aktivitou, výkonností, racionální přístupem k problémům, samostatností. Feminita, čili ženskost, se vyznačuje spíše slabostí, měkkostí, poddajností, pasivitou, závislostí, řešení problémů je spíše citové a prožívající než racionální. Jedná se o abstraktní vlastnosti, které provází společenské představy o „podstatě“ mužských a ženských vlastností, čili o určitou generalizovanou mužskou či ženskou sociální roli.²⁷⁶

Ze slov Warshaka vyplývá, že nemá-li chlapec nablízku otce, který by jej učil být mužem, je pro něj obtížnější v sobě najít uspokojivý pocit maskulinity. Konflikt při sexuální identifikaci je jedním z nejvýznamnějších úskalí pro chlapce žijící ve výhradní

²⁷⁴ Srov. NOVÁK, T. – LÁSKOVÁ, H. *Peklo v duši - Deprese a mánie*. s. 14-15.

²⁷⁵ Srov. PROCHÁZKOVÁ, V. *Identita a osobnost člověka*. [online]. [cit.2018-12-30]. Dostupné na: <http://ruce.cz/clanky/964-identita-a-osobnost-cloveka>

²⁷⁶ Srov. PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. s.185.

péči svých matek.²⁷⁷ Vztahy dítěte s otcem a s matkou jsou rozdílné a nejsou vzájemně nahraditelné, pouze se doplňují. Warshak připouští, že některým chlapcům může být po rozvodu lépe s otcem. Na druhé straně dívkám se může dařit u otce hůře. Taktéž může být některým chlapcům lépe u matky a dívkám lépe u otce. Warshak zmiňuje, že některé americké studie, v nichž jsou děti ve výlučné péči rodiče stejného pohlaví, jsou psychicky zralejší a samostatnější. Jsou méně úzkostnější.²⁷⁸

Normální průběh sexuální identifikace probíhá takto. O většinu kojenců a batolat pečují primárně matky. S nimi tráví všechn svůj čas, začínají se s ní identifikovat a přebírat určité charakteristiky. Malé děti, jak dívky, tak chlapci, rádi napodobují své matky. Již v raném věku začínají chlapci chápat, že se od nich očekává, že se budou podobat spíše svým otcům než matkám, začínají si tak brát vzor ze svých otců. Dívky pro vhodné ženské chování zůstávají u původních modelů matky. Pro získání pocitu jistoty role muže u chlapců je důležité, aby byl fyzicky přítomen otec, který je se synem v dobrém vzájemném vztahu, je s ním v častém kontaktu a dále matka, která chlapce podporuje a dává mu najevo hrdost za chlapcovo mužské chování. Špatnou skutečností po rozvodu je, že děti ve výhradní péči matky vidí otce postupně stále méně a méně a chlapci mají stále méně příležitostí, aby se od svého otce něco naučili a cítili jeho blízkost.²⁷⁹

Více než nedostatek kontaktu s otcem, může chlapci jeho identifikaci se sexuální rolí a sebeúctě uškodit negativní názor matky na otce, kdy se matka o otci nevhodně vyjadřuje před synem, a syn může tento negativní postoj matky převzít. Chlapci mají potřebu mít dobré pocity o sobě samém, což ale nejde, pokud matka před nimi snižuje cenu otce. Chlapec potřebuje vědět, kým vlastně je, což se odvozuje od identifikace s otcem. Právě v tom, že se chlapec zřekne otce, se zřídá ústřední části svého já. Dle Warshaka nám to pomáhá vysvětlit, proč tolik chlapců vychovávaných matkami samoživitelkami trpí pocity méněcennosti.²⁸⁰

Není-li otec trvale přítomen, nastává riziko, že se stane chlapec příliš závislým na matce, což ještě více ohrožuje jeho pocit maskulinity. To může být důvodem mnohých z poruch chování. Někteří se uchylují i k extrémnějším formám chování, aby se ujistili o své maskulinitě. Výzkum Warshaka prokázal, že velký počet mladistvých delikventů pochází z rodiny, kde není přítomen otec. Často právě násilné

²⁷⁷ Srov. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s.137-138.

²⁷⁸ Srov. NOVÁK, T. *O otcovské roli, význam otce ve výchově*. s. 67.

²⁷⁹ Srov. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s.137-138.

²⁸⁰ Srov. Tamtéž, s.140.

a protizákonné projevy jsou zoufalými pokusy dokázat, že jde o „skutečné muže“²⁸¹ Dle Nováka je indikátorem delikvence jak u mládeže, tak i dospělých špatný vztah mezi otcem a synem.²⁸²

Mnohem horší je pro chlapce, když místo aby dosáhli maskulinní sebedůvěry, začnou se až příliš identifikovat s matčinou feminitou. Nepředvádí se jako „super-macho“, ale tlumí svoji rozhodnost a pasivně se nechají ovládat jinými. Často dochází k tomu, že matce a synovi tento vztah vyhovuje a nevidí žádnou potřebu změny. Tyto chlapce můžeme nazývat „maminčinými mazánky“. Tito chlapci mají problém vyjít s ostatními chlapci, raději si hrají s děvčaty a s mladšími dětmi.²⁸³

Problémy sexuální identity nejsou u obou pohlaví dětí stejné. Děti si nejprve vytváří identifikaci s matkou a teprve potom s otcem. Proto jsou chlapci zranitelnější, je-li pouto s otcem oslabeno. Dívky jsou na druhé straně tímto konfliktem méně zranitelné. Ačkoli přebírají mnohé od svých otců, jen velmi málo se s nimi identifikují, aby začaly mít starosti se svým „ženstvím“ podobně jako chlapci se svým „mužstvím“. Také je to tím, že dívky mají v naší společnosti širší kontakt s dospělými osobami stejného pohlaví, než je tomu u chlapců. Většina učitelů v základních školách, školních družinách jsou ženy. Takto dívky snáze najdou pro svou roli náhradní model.²⁸⁴

Za patologii lze považovat fakt, že u dívek vyrůstajících bez otce se zvyšuje pravděpodobnost volby výrazně staršího, již rozvedeného partnera. To se někdy označuje jako „komplex z nedostatku otcovství“. Dívky bez otce mají výrazně větší problémy se vztahy s muži, s chlapci začínají chodit velmi mladé, jsou sexuálně aktivnější, dříve se vdávají a v manželství jsou posléze více nespokojené. Dívky vyrůstající bez otce jsou často depresivní, častěji přerušují střední školu, častěji se pokouší o sebevraždu. Jako nejvýraznější dopad absence otce, s nímž se dívky setkávají, je v oblasti sexu.²⁸⁵

3.2.4 Parentifikace a spousifikace

Již několikrát jsme uvedli, že rozpad rodiny nebo dlouhodobý konflikt mezi rodiči je závažnou životní situací pro všechny její členy. Mezi jednotlivými členy v rodině jsou

²⁸¹ Srov. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s.142.

²⁸² Srov. NOVÁK, T. *O otcovské roli, význam otce ve výchově*. s. 68.

²⁸³ Srov. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. s.143.

²⁸⁴ Srov. Tamtéž. s.144.

²⁸⁵ Srov. NOVÁK, T. *O otcovské roli, význam otce ve výchově*. s. 69-70.

určité vazby a hranice, které se díky rozvodu, rozpadu rodiny mění. Často je velmi obtížné udržet stávající hranice a kompetence dříve nastavené. Někdy se může stát, že začne kompetence chybějícího rodiče přebírat v rodině dítě. Tyto změny ve vztazích mezi dětmi a rodiči mohou výrazně ovlivnit sociální a emocionální vývoj a je zde zvýšené riziko rozvoje psychopatologického vývoje dítěte.²⁸⁶

V neúplných rodinách chybí opuštěné ženě mužský prvek a opuštěnému muži ženská ruka. Vším tím jim jsou děti a na děti tak přenáší odpovědnost, která však přesahuje síly a možnosti dítěte.²⁸⁷

Parentifikace je termín, který je spojován s narušením hranic v rodině a může mít více podob. Dítě se může chovat jako rodič, částečně přebírá roli rodiče, čímž se narušují hranice rodinného systému. Rozlišujeme parentifikaci emocionální, kdy dítě reaguje na emoční potřeby rodiče nebo sourozence, a instrumentální, kdy dítě vykonává řadu povinností, příprava jídla, zacházení s finančními prostředky apod. Instrumentální parentifikace představuje nižší riziko pro psychosociální vývoj dítěte než emocionální parentifikace. To lze vysvětlit tím, že starost o emoční potřeby rodiče je pro dítě mnohem náročnější než zajišťovat běžný chod domácnosti a mívá téměř vždy ničivé důsledky jak pro dítě, tak dospělého.²⁸⁸ Dle Hooperové, když se rodiče spoléhají na to, že své dítě mají dlouhodobě jako „důvěrníka“, poškozují tím dlouhodobě emocionální pohodu dítěte. Dle Jurkoviče, děti, které zastávají rodičovskou roli, později sužuje mezilidská nedůvěra a snadno podlehnou škodlivým vztahům.²⁸⁹ Parentifikace narušující zdravý vývoj dítěte vede k navazování chudších vztahů, nejisté citové vazbě a také se dítě těžce odpoutává z původní rodiny, a to i v dospělosti.²⁹⁰

Dlouhodobá a destruktivní parentifikace, kdy rodič nerespektuje vývojové období dítěte, má vliv na emoční jistotu dítěte a má negativní dopady v dospělosti jedince. Děti zatohované do rodičovského konfliktu trpí častěji depresemi, pokusy o sebevraždu, mají nízké sebevědomí, pocit viny, že dítě nedokáže splnit očekávání rodičů, děti se sociálně

²⁸⁶ Srov. PIVODOVÁ, L. – LACINOVÁ, L. *Fenomén spousifikace: studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem*. s. 2.

²⁸⁷ Srov. NOVÁK, T. *O otcovské roli, význam otce ve výchově*. s. 81.

²⁸⁸ Srov. PIVODOVÁ, L. – LACINOVÁ, L. *Fenomén spousifikace: studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem*. s. 2.

²⁸⁹ Srov. LAMOTHE, C. *Your child is not your confidant*. [online]. [cit.2018-12-28]. Dostupné na: https://www.washingtonpost.com/news/parenting/wp/2017/03/23/your-child-is-not-your-confidant/?noredirect=on&utm_term=.d89d5531cfec

²⁹⁰ Srov. PIVODOVÁ, L. – LACINOVÁ, L. *Fenomén spousifikace: studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem*. s. 2.

izolují, mají psychosomatické symptomy a agrese, poruchy chování.²⁹¹ Bylo prokázáno, že parentifikace brání identitě a rozvoji a formování osobnosti dítěte, brání kvalitě mezilidských vztahů. Také bylo zjištěno, že je parentifikace spojena s pozdějším vznikem duševních nemocí, vznikem masochistické a narcistické poruchy osobnosti.²⁹²

Novák konstatuje, že zvýšené vazby matka-dcera v dětství a dospívání souvisí s vyšší mírou úzkosti v dospělosti. Podobná vazba otce a dcery směřuje v dospělosti k depresivním projevům. V oidipovské variantě „matka a syn“ jsou vloženy základy pro nedostatek empatie k budoucí partnerce, muž se k ní chová tak, jak je zvyklý vůči matce. A varianta Elektra „otec a dcera“ nese v pozdějším partnerském vztahu dominanci na straně ženy, nebo se projevuje nadměrnou péčí.²⁹³

Spousifikaci lze vysvětlit jako proces, kdy se dítě stává rodiči partnerem. V rodině kde nastal partnerský konflikt, nejsou stanovené běžné hranice. Spousifikaci můžeme popsat jako intimní vztah mezi rodičem a dítětem, ve kterém rodič hledá u dítěte oporu, a dítě se tak dostává na pozici partnera. Spousifikaci rozdělujeme na dva typy, a to na spousifikaci milující, kdy vzniká velmi těsný až intimní vztah mezi rodičem a dítětem. Rodiče si z různých důvodů kompenzují vztah partnerský. Druhý typ nazýváme hostilní, kdy je vztah mezi rodičem a dítětem kritický až negativní. Hostilní spousifikace vzniká v případě, kdy konflikt mezi rodiči ovlivňuje jejich rodičovský vztah k dítěti. Vnímání partnera v konfliktní situaci se přeneso na vnímání svého dítěte stejně negativním pohledem („Chováš se stejně jako tvoje matka“).²⁹⁴

Rodič, který si uspokojuje citové potřeby na úkor dítěte a přespříliš potřebuje blízkost dítěte a to po dlouhou dobu, bude sotva podporovat dítě v jeho nezávislosti. Dítě může pociťovat, že připoutání se k člověku mimo rodinu je něco jako zrada. Pokud se toto neřeší, dítě vyrostne sice v jedince věkem dospělého, ale je citově handicapovaný, neschopný milovat někoho jiného bez pocitů úzkosti a viny.²⁹⁵

Dle psychoanalytiků se tyto osoby se svými zážitky „falešného Já“ vyrovnávají dvěma způsoby. A to buď narcistně – snaží se získat úspěch, prosadit se a vládnout,

²⁹¹ Srov. PIVODOVÁ, L. – LACINOVÁ, L. *Fenomén spousifikace: studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem.* s. 3-4.

²⁹² Srov. ENGELHARDT, J. A. *The Developmental Implications of Parentification: Effects on Childhood Attachment.* s. 47. [online]. [cit.2018-12-28]. Dostupné na: https://www.tc.columbia.edu/publications/gsjp/gsjp-volumes-archive/gsjp-volume-14-2012/25227_Engelhardt_Parentification.pdf

²⁹³ Srov. NOVÁK, T. *O otcovské roli, význam otce ve výchově.* s. 83.

²⁹⁴ Srov. PIVODOVÁ, L. – LACINOVÁ, L. *Fenomén spousifikace: studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem.* s. 2-3.

²⁹⁵ Srov. WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti.* s. 135.

anebo masochisticky – pomáhat druhým, a to i na úkor sebe sama. V obou případech však hrozí syndrom vyhoření.²⁹⁶

3.3 Shrnutí

- V raném vývojovém stadiu dítěte hraje nejdůležitější roli primární pečující osoba. Toto místo v běžné rodině zaujímá zejména matka. Odloučení dítěte od matky může dítě vnímat velmi negativně.
- V každém vývojovém období dítě určitým způsobem na rozvodový proces reaguje. Vnímání rozvodu je u dítěte ovlivněno určitými faktory.
- Pro dítě jsou důležité časté kontakty s oběma rodiči. Existuje možnost, kdy se rodiče mohou v péči o dítě střídat. Střídavá péče ale není vhodná pro všechna vývojová období dítěte a také by měla splňovat určitá kritéria zohledňující hlavně potřeby a zájmy dítěte.
- Problémové rozvody a patologické chování rodičů v rozvodovém procesu má nežádoucí vliv na socioemocionální vývoj dětí.
- Syndrom zavrženého rodiče, separační úzkostná porucha, porucha identity, parentifikace či spousifikace mohou patřit mezi nežádoucí socioemocionální fenomény týkající se rozvodového procesu.

²⁹⁶ Srov. NOVÁK, T. *O otcovské roli, význam otce ve výchově*. s. 84.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsme si kladli za cíl objasnit, zda rozvodový proces ovlivňuje socioemocionální vývoj dětí. Zkoumáním teoretických informací jsme usilovali o to, poukázat na složitost dané problematiky a zmínit situace, které s sebou přináší dlouhodobé konfliktní stavy mezi rodiči.

Než jsme se pustili do podstatné části práce, zaměřili jsme se na samotnou rodinu jakožto významného subjektu pro socioemocionální vývoj dětí a její důležitou, nenahraditelnou roli pro dítě. Rodina je tím nejdůležitějším místem pro začlenění dítěte do společnosti, v ní se dítě učí fungovat v mezilidských vztazích, osvojuje si vzorce chování a získává zde své první návyky. Povinností rodičů je co nejlépe o dítě pečovat, rodiče odpovídají za zdravý vývoj dítěte, uspokojují jeho nezbytné potřeby a připravují ho k samostatnému životu. Prokázali jsme, že důležitým aspektem pro zdravý vývoj dítěte je přítomnost obou rodičů. Oba rodiče mají pro dítě svou specifickou, nezastupitelnou úlohu. Pokud v rodině jeden rodič chybí, což bývá rozvodem velmi často způsobeno, dítě nemá možnost si osvojit žádoucí modely chování obou pohlaví, což je důležité pro vývoj jeho identity.

V práci jsme čerpali teoretické poznatky od odborníků, kteří se rozvodovou tematikou zabývají. Zcela se ztotožňujeme s jejich konstatováním, že pro dítě je podstatné především stabilní a milující prostředí. Bohužel se stává, a v současné době velmi často, že tuto stabilitu poněkud narušují rozvody, které se staly běžnou rodinnou událostí a společností jsou brány téměř jako norma.

Rozvodový proces a jeho vliv na socioemocionální vývoj dítěte se stal hlavním jádrem diplomové práce. V práci jsme pronikli do samotného rozvodového procesu jak po legislativní stránce, tak v rámci emocionální náročnosti pro všechny zúčastněné, zejména pak pro děti. Dá se říci, že každý z nás se setkal s lidmi, co prožívali rozvodovou situaci, a můžeme souhlasit s tím, že rozvod patří mezi krizovou událost v rodině. Rozvod znamená pro rodinu radikální změnu a může narušit vztahy mezi blízkými lidmi.

Už v počátku rozvodového procesu, kdy rodiče řeší úpravu poměrů k dětem, se objevuje nepříjemný konflikt mezi rodiči. Shledáváme, že se rodiče často opírají o svá rodičovská práva a většinou, zahleděni do svých vzájemných konfliktů, zapomínají na potřeby a zájmy svých dětí. Tyto spory mohou mít někdy dlouhodobé trvání, trvají i po rozvodu a jsou pro dítě škodlivější než samotný rozvod. Týká se to

hlavně situací, kdy rodiče své děti do konfliktů vtahují. Proto dlouhotrvající konflikty zařazujeme mezi nejzávažnější porozvodové konflikty a vyhrocenými spory jsou děti velmi stresovány.

Bylo třeba připomenout, že dítě má v naší společnosti významné postavení a jeho ochrana a péče o něj je legislativně upravena a z právního hlediska je na něj pamatováno i v případě rozvodové situace v rodině. Žádná legislativa však dítěti nezajistí klidný průběh rozvodového procesu. Za průběh procesu odpovídají hlavně rodiče. Zjistili jsme, že dítě může mít v rozvodovém procesu nelehké, jeho věku nepřírozené postavení. Někdy se dítě, byť nevědomky rodičů, stává pro rodiče prostředníkem a důvěrníkem, ale také spolubojovníkem proti druhému rodiči. Také není výjimkou situace, kdy jsou děti používány jako nástroj pomsty druhému rodiči. Rodiče si v zápalu své pomsty mnohdy neuvědomují, že jejich pomstychtivé chování může mít negativní dopad na zdravý vývoj jejich dětí.

Po představení problematiky rozvodového procesu jsme se v práci soustředili na socioemocionální vývoj dětí a na důsledky problémového rozvodového procesu na tento vývoj. Analyzováním konkrétních věkových období jsme zaznamenali, že u dětí mladších tří let není vhodná střídavá péče, k čemuž se přiklání hlavně Klimeš. Dle něj je pro dítě v tomto období nezbytný častý kontakt s oběma rodiči, ale důležité je pro dítě usínat u jednoho rodiče, a to toho primárního, pečujícího.

Dále jsme zaznamenali, že změny nálad rodičů dokážou vnímat i kojenci a batolata, od batolecího období dítě vnímá, že se jeden rodič odstěhoval. Děti v těchto obdobích jsou schopné vnímat napětí mezi rodiči a mohou pak reagovat plačtivostí či podrážděností. U dětí v období předškolního a mladšího školního věku je typické, že prožívají pocit viny, že za odchod jednoho rodiče mohou ony samy. Jejich reakcemi může být smutek, zlost až agrese, mohou mít problémy s vrstevníky. Zde je důležité vědět, že je zapotřebí nechat dítě mluvit o svých pocitech, čeho se bojí, čemu nerozumí apod.

Nelze přesně určit, v jakém období je dítě rozvodem zasaženo nejvíce, jelikož v každém období se přidávají i další vnější okolnosti, které vnímání rozvodu u dětí ovlivňují, ale zaznamenali jsme, že děti ve věku dvanácti až patnácti let, což je období puberty a dospívání, se s rozvodem rodičů vyrovnávají nejhůře. Je to dáno tím, že si v tomto věku řeší svoje vlastní nejistoty, mají k sobě nevyrovnané city, jsou k sobě velmi kritické, porovnávají se s ostatními a pochybují o sobě. Právě tyto děti mohou tíhnout k rizikovému chování, jako je sklon k alkoholu, drogám, sexuálním aktivitám.

Důležitým faktem je, že pokud jsou rodiče s dětmi otevření v komunikaci vzhledem k jejich věku, pokud rodiče před dětmi ovládají své vzájemné útoky a urážky, dokážou uchovat jednotnou výchovnou koalici, můžeme předpokládat, že jsou děti schopné v kterémkoliv vývojovém období se lépe vyrovnat s novou rodinnou situací, byť pro ně nepříjemnou.

V praxi se stále častěji setkáváme s tím, že komunikace mezi rodiči příliš nefunguje. V závěrečné části jsme se proto věnovali nežádoucím patologickým úkazům týkajících se socioemocionálního vývoje dětí. Tyto úkazy se objevují právě v důsledku patologického chování rodičů v rozvodovém procesu při jejich dlouhodobých sporech a bojích o děti.

Uvědomujeme si, že nelze obsáhnout všechny patologické fenomény, proto jsme specifikovali hlavně ty, které se nejčastěji dotýkají praktických zkušeností v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Odhalili jsme, že oblast socioemocionálního vývoje dětí může být konfliktními rozvody rodičů velmi silně narušena, a následky tohoto nezodpovědného jednání rodičů si děti mnohdy nesou až do dospělých let. Prvním tímto patologickým fenoménem je dnes často zmiňovaný syndrom zavrženého rodiče, jehož problematikou se zabýval Warshak. Z jeho poznatků je patrné, že výskyt tohoto syndromu je pro socioemocionální vývoj dětí velmi nebezpečný. Dítě je jedním rodičem úmyslně a intenzívně ovlivňováno proti druhému rodiči s úmyslem ho od druhého rodiče oddělit a vzájemně odcizit. Děti zapomínají na pozitivní city k druhému rodiči a přestávají se chtít stýkat s druhým rodičem. Toto odcizení v nejkrajnějším případě může trvat až do dospělých let.

Zjistili jsme, že velmi nepříjemná je i úzkostná separační porucha u dětí. Ta je způsobena traumatickou událostí, kterou může být právě rozvod. Dítě trpící úzkostnou separační poruchou má strach se od rodiče odloučit nebo být samo doma. Ve spánku má noční můry z odloučení.

Neméně důležitým poznatkem je také problém vytvoření si vlastní identity z důvodu nepřítomnosti jednoho rodiče, což jsme pojali jako další úkaz, který následkem konfliktního rozvodu může nastat. Problém se týká hlavně chlapců, kteří bývají ve výhradní péči matek a otce vídají velmi málo a od matek slyšávají většinou jen negativní názory o otci, které tímto snižují jejich cenu. Chlapci si tak nemohou vážit sami sebe, často mívají nízké sebevědomí.

V poslední kapitole jsme se také dozvěděli, že výrazně může socioemocionální vývoj ovlivnit změna ve vztazích mezi dětmi a rodiči, kdy dítě přebírá kompetence

chybějícího rodiče. V rodině nastává narušení hranic, dítě se chová jako rodič, který vykonává řadu povinností, nebo dítě naplňuje emoční potřeby rodiče, což dlouhodobě poškozuje emocionální pohodu dítěte a narušuje se tak zdravý vývoj dítěte a má to negativní dopady na jeho dospělý život.

Dovolujeme si tvrdit, že práce s rodinou je v rámci sociální práce jedna z nejsložitějších a rozvodovým tématům se v současné době zabývá velké množství odborníků, z jejichž teoretických poznatků jsme také čerpali. Konstatujeme, že všechny zmíněné patologické fenomény jsou pro socioemocionální vývoj dětí nebezpečné, zasahují do budoucího života dítěte a často ovlivňují i jeho dospělý věk. Vnímáme, že společnost si toto uvědomuje a problematiku konfliktního rozvodového procesu se snaží řešit. Do problematiky nejsou zainteresovaní pouze sociální pracovníci OSPOD, ale i neziskové organizace či psychologové. Sociální pracovníci OSPOD jsou první při kontaktu s rodinou a snaží se v problémových situacích zajistit spolupráci rodiny s jinými vhodnými odborníky. Zainteresovaní odborníci spolupracují v rámci interdisciplinárního týmu, tzv Cochemské praxe. Jejich společným cílem je pomoci rodině zmírnit negativní dopady rozvodu na děti. I když to není cesta jednoduchá, ale pro své děti by rodiče tuto cestu měli podniknout a nahlédnout skrze odborníky do své situace očima svých dětí.

Závěrem si dovoluujeme konstatovat, že došlo k naplnění cíle práce a také, že informace z diplomové práce mohou být přínosem pro praktický výkon sociální práce v oblasti sociálně-právní ochrany dětí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

Bibliografie

- ADLER, A. *Psychologie dětí. Děti s výchovnými problémy*. 1. vydání, Praha: Práh, 1994. 155 s. ISBN 80-85809-22-2.
- DUDOVÁ, R. – HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2007. 129 s. ISBN 978-80-7330-124-8.
- ŘURKOVSKÝ, P. *Münchhausenov syndróm v zastúpení v kontexte sociálnej práce s rodinou*. In HARDY, M. – BRIŠŠÁKOVÁ, J. – PAVELOVÁ Ľ. – TOMKA M. in *Metódy sociálnej práce s rodinou*. 2012. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 461 s. ISBN 978-80-8132-050-7.
- FORWARDOVÁ, S. – BUCK, C. *Když nám rodiče ničí život*. Praha, 2008. 1. vydání. 345 s. ISBN 978-80-7246-417-3.
- FULA, M. Rozvod a jeho dosledky ako výzva pre rodinné poradenstvo. In HARDY, M. – BRIŠŠÁKOVÁ, J. – PAVELOVÁ Ľ. – TOMKA M. *Metódy sociálnej práce s rodinou*. 2012. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 461 s. ISBN 978-80-8132-050-7
- HASMANOVÁ-MARHÁNKOVÁ, J. 2011. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice*. 1. vyd. Praha: Gender Studies, o. p. 2011. s. 18 s.
- HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004. 232 s. ISBN 80-7178-888-0.
- HOLUB, M. – NOVÁ, H. *Zákon o rodině, komentář a předpisy souvisící*. 6. aktualizované vydání. Linde Praha, 2004. 750 s. ISBN 80-7201-451-X.
- JŮN, H. – VARGOVA MARVANOVÁ, B. *Metodika práce asistenta pedagoga. Prevence a zvládání problémového chování*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4706-3.
- LANGMEIER, J. – MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 4. doplněné vydání. Praha: Karolinum, 2011. 577 s. ISBN 978-80-246-1983-5.
- LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 4. vydání, Praha: Grada Publishing, 2006. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.
- LEVICKÁ, J. a kol. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava, 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6.

- LISÁ, L. – KNOURKOVÁ, M. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*, 1. vydání. Praha: Avicenum, 1986. 276 s.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 2007. 112 s. ISBN 978-80-7367-504-2.
- MÁTEL, A. *Metódy a prístupy v sociálnej práci*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2013. 240 s. ISBN 978-80-558-0243-5.
- MÁTEL, A. – HARDY, M. 2013. *Vybrané kapitoly z metód sociálnej práce II*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2013. 507 s. ISBN 978-80-8132-074-3.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. Rozšířené vydání. Praha: sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. 1. Vydání. Praha: Portál, 2015. 256 s. ISBN 978-80-262-0968-3.
- MATOUŠEK, O. – PAZLAROVÁ, H. a kol. *Podpora rodiny*. 1. vydání. Praha: Portál, s.r.o., 2014. 176 s. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Národní zpráva o rodině*. 2004. 225 s.
- MOTEJL, O. – ČERNÁ, I. – PANOVSÁ, K. *Rodina a dítě*. Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Praha: Aspi, 2007. 215 s.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Akademia, 1995. 336 s. ISBN 80-200-525-0.
- NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*. Academia, 2000. 336 s. ISBN 80-200-0763-6.
- NOVÁK, T. *O otcovské roli, význam otce ve výchově*. Grada Publishing, a.s., 2013. 128 s. ISBN 978-80-247-4498-8.
- NOVÁK, T. *Sourozenecké vztahy*. Grada Publishing, a.s. 2007. 124 s. ISBN 978-80-247-2057-3.
- NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. 1. vydání. Grada Publishing, a.s. 2012. 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9.
- NOVÁKOVÁ, M. *Manuál etablování interdisciplinární spolupráce*. 30 s.
- NOVÁK, T. – LÁSKOVÁ, H. *Peklo v duši Deprese a mánie*. 1. vydání. Grada Publishing, a.s. 2016. 144 s. ISBN 978-80247-5851-0.
- PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. 1. vydání. Grada Publishing, a.s. 2017. 368 s. ISBN 978-80-247-5646-2.
- PREKOPOVÁ, J. *I rodiče by měli dělat chyby*, Praha: Portál, 2010. 78 s. ISBN 978-80-7367-766-4.

- ROGALEWICZOVÁ, R. – CIRBUSOVÁ, M. *Cochemská praxe v České republice*. Úřad pro mezinárodní ochranu dětí, 2015. 46 s. ISBN 978-80-263-0999-4.
- RUDOLF, J. *Ty jsi moje dítě, „Cochemská praxe“ – cesty k lidštějšímu rodinnému právu*. Drážďany, 2009. 77 s.
- SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva*. Vyšehrad, 2010. 132 s. ISBN 978-80-7429-036-7.
- SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*. Svoboda, 1995. 93 s. ISBN 25-036-95.
- SPANHELOVA, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Grada Publishing, 2010. 184 s. ISBN 978-80-247-3181-0.
- ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, J. a kol, *Přehled vývojové psychologie*, 2. vydání, Olomouc, 2005. 173 s. ISBN 80-244-0629-2.
- ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2005. 248 s. ISBN 80-246-0877-4.
- WARSHAK, R. A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996. 240 s. ISBN 80-7178-089-8
- WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vydání. Praha: Triton, 2003, 389 s. ISBN 80-7254-139-X.

Periodika:

- DUDOVÁ, R. - VOHLÍDALOVÁ, M. 2005. „*Rodina a rodičovství v individualizované společnosti*.“ Gender, rovné příležitosti, výzkum 6 (1): s. 1-3. ISSN 1213-0028.
- VOHLÍDALOVÁ, M. – MAŘÍKOVÁ, H. 2011. *Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/nebo stejné sociální fenomény?* Gender, rovné příležitosti, výzkum 12 (2): s. 3-12. ISSN 1213-0028.
- PIVODOVÁ, L. – LACINOVÁ, L. *Fenomén spousifikace: studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem*. E-psychologie, 2016, roč. 10, č. 1, s. 1-17. ISSN 1802-8853.

Elektronické zdroje

- BUCHANEC, J. a kol. 2003. *Münchhasenov syndróm*. *Pediatric pro praxi* 6, 2003. s. 320. [online]. Dostupné na: <https://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2003/06/06.pdf>
- BŮŽEK, A. *Století dítěte a práva dítěte*. [online]. [cit.2018-11-20]. Dostupné na: <http://dcicz.org/userfiles/file/sdspd.pdf>
- DOUBRAVOVÁ, A. *Rozvod: jak ho snášejí děti*. [online]. 13. června 2012, [cit.2018-11-30]. Dostupné na: <https://mojebetynka.maminka.cz/clanek/rozvod-jak-ho-snaseji-deti>
- Já rodič – o rodičích a dětech. *Role prarodičů ve výchově vnoučat*. [online]. 22. listopadu 2013. [cit.2018-10-30]. Dostupné na: <http://www.jarodic.cz/cz1/role-prarodicu-ve-vychove-vnoucat.php>
- ENGELHARDT, J. A. *The Developmental Implications of Parentification: Effects on Childhood Attachment*. Department of Counseling and Clinical Psychology Teachers College, Columbia University. [online]. 2012. cit.2018-12-28]. Dostupné na: https://www.tc.columbia.edu/publications/gsjp/gsjp-volumes-archive/gsjp-volume-14-2012/25227_Engelhardt_Parentification.pdf
- JANÁKOVÁ, B. *Dítě na prvním místě, snaží se soudci. Rodiče i advokáti jsou často proti*. [online]. 9. února 2018; 0:01. [cit.2018-11-27]. Dostupné na: https://zpravy.idnes.cz/soud-civilni-rizeni-opatrovnictvi-cochemsky-model-rozvod-deti-majetek-socialka-dohoda-g50-/domaci.aspx?c=A180201_171023_domaci_bja
- Kde jsi táto. *Výchova v rodině*. [online]. ©2012-2017. [cit.2018-10-25]. Dostupné na: <http://www.kdejsitato.cz/rodina/vychova-v-rodine.html>
- KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. 2009. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf
- KLIMEŠ, J. *Vymáhání styku s nezletilým dítětem v případě manipulace ze strany rodiče*. [online]. 2011. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/prosazovani_styku.pdf
- KOVAŘÍKOVÁ, M. *Péče o dítě po rozvodu*. [online]. © 2011-2018. [cit.2018-11-26]. Dostupné na: <https://www.nahoda.com/stranka-pece-o-dite-po-rozvodu-568>
- KONUPKOVÁ, E. *Separční úzkostná porucha (SAD) - příznaky, projevy, symptomy, příčina, léčba, diagnostika*. [online]. 2. února 2017. [cit.2019-01-02]. Dostupné na:

- <https://www.priznaky-projevy.cz/psychiatrie-sexuologie/1321-separacni-uzkostna-porucha-sad-priznaky-projevy-symptomy>
- KOZELKA, P. *Vyšetřovatelka: Proč jsou rozvádějící se otcové tak často obviňováni ze zneužívání dětí.* [online]. 26. dubna 2018; 5:00. [cit.2019-01-19]. Dostupné na: <https://www.novinky.cz/domaci/469690-vysetrovatelka-proc-jsou-rozvadajici-se-otcove-tak-casto-obvinovani-ze-zneuzivani-deti.html>
- KUNCOVÁ, M. *Rozvod je jako malá smrt, děti jsou pozůstalí na pohřbu.* [online]. 15.8.2012. [cit.2018-11-29]. Dostupné na: <https://zena.aktualne.cz/rodina/rozvod-je-jako-mala-smrt-deti-jsou-pozustali-na-pohrbu/r~i:article:754310/?redirected=1538918827>
- LABUSOVÁ, E. *Kolik času svých rodičů potřebují současné děti? Šance dětem.* [online]. ©2011–2019, Poslední aktualizace 24.1.2019. [cit.2018-11-06]. Dostupné na: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/kolik-casu-svych-rodicu-potrebuji-soucasne-deti-103.html>
- LAMOTHE, C. *Your child is not your confidant.* [online]. 23. Března. 2017. [cit.2018-12-28]. Dostupné na: https://www.washingtonpost.com/news/parenting/wp/2017/03/23/your-child-is-not-your-confidant/?noredirect=on&utm_term=.d89d5531cfec
- Lidská práva. *Všeobecná deklarace lidských práv* [online]. [cit.2018-11-20]. Dostupné na: <http://www.lidskaprava.cz/student/uvod-do-lidskych-prav/clanky/vseobecna-deklarace-lidskych-prav>
- MLČOCH, Z. *Nejčastější příčiny a důvody rozvodu manželství, statistiky rozvodovosti v ČR.* [online]. 11. září 2008. [cit.2018-11-19]. Dostupné na: <http://www.zbynekmlcoch.cz/informace/vztahy/rozchod-rozvod-vyzivne/nejcastejsi-priciny-a-duvody-rozvodu-manzelstvi-statistiky-rozvodovosti-v-cr>
- PROCHÁZKOVÁ, V. *Identita a osobnost člověka.* [online]. 21.2. 2012. [cit.2018-12-30]. Dostupné na: <http://ruce.cz/clanky/964-identita-a-osobnost-cloveka>
- PTÁČEK, R. *Rozvod je pro dítě vždycky rána. Když v ní budou rodiče dál rýpat, nezahojí se nikdy, říká psycholog.* [online]. 1. 8. 2018; 5:30. [cit.2019-01-02]. Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/rozvod-je-pro-dite-vzdycky-rana-kdyz-v-ni-budou-rodice-dal-r/r~9b7a101691b111e88a270cc47ab5f122/?redirected=1546397300>

- RODNÁ, K. *Rozvod: jak ven z bludného kruhu? Přizvěte mediátora!* [online]. 24.3.2014. [cit.2018-11-28]. Dostupné na: <http://www.rodina.cz/clanek9664.htm>
- SAKAŘ, P. *Sourozenecké vztahy, jak ovlivňují život dětí?* In *Šance dětem*. [online]. ©2011–2019. [cit.2018-10-29]. Dostupné na: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/sourozenecke-vztahy-jak-ovlivnuji-zivot-deti-135.html>.
- UNICEF. *Úmluva o právech dítěte*. [online]. © 2004-2019, [cit.2018-11-20]. Dostupné na: <https://www.unicef.cz/aktualne/82292-umluva-o-pravech-ditete>.
- Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a v dospívání*. [online]. 7.3.2018. [cit.2019-01-02]. Dostupné na: <https://www.uzis.cz/cz/mkn/F90-F98.html>

Legislativa:

- Zákon 89/2013 Sb. Občanský zákoník.
- Zákon 359/1999 Sb. O sociálně-právní ochraně dětí.
- Zákon 292/2013 Sb. O zvláštních řízeních soudních.

Televizní pořady a přednášky:

- PROCHÁZKOVÁ, J. v pořadu *Pro a proti*. Střídavá péče. ČT 24.
- VRABCOVÁ, D. *Základy sociální práce ve sporech rodičů o děti*. (přednáška) Plzeň: E Centrum. Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR. 4.9.2018.
- NADACE SIRIUS. *Cochemská praxe*. (přednáška) Plzeň: Krajský úřad. 20.3.2018

ABSTRAKT

TOLAROVA, J. *Rozvodový proces a jeho vliv na socioemocionální vývoj dětí*. České Budějovice 2019. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Karolína Diallo, PhD.

Klíčová slova: cochemská praxe, kolizní opatrovník, rodičovská odpovědnost, rozvodový proces, sociálně-právní ochrana dítěte, socioemocionální vývoj, střídavá péče, syndrom zavrženého rodiče.

Diplomová práce se zabývá rozvodovým procesem, jehož problémový průběh má negativní vliv na vývoj dětí. Cílem práce je objasnit, zda rozvodový proces ovlivňuje socioemocionální vývoj dětí, popsat problematiku rozvodu v současné společnosti a zabývat se vznikem nežádoucích fenoménů, které s sebou přináší dlouhodobé konfliktní stavy mezi rodiči. Komplikované případy dětí, ocitajících se ve středu vztahových sporů mezi rodiči, mají stále rostoucí hodnotu.

ABSTRACT

TOLAROVA, J. *Divorce process and its influence on the socioemotional development of children*. České Budějovice 2019. The thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of ethic, psychology and charity work. Supervisor Mgr. et Mgr. Karolína Diallo, PhD.

Key words: cochem practice, collision curator, parentel responsibility, divorce process, socio-law child protection, socioemotional development, alternace care, abandoned parent syndrome.

The thesis deals with the divorce process, whose problem course has a negative influence on the development of children. The aim of the thesis is to clarify whether the divorce process influences the socioemotional development of children, to describe the issue of divorce in contemporary society, and persue source of undesirable phenomena that bring long-term conflicts between parents. Complicated cases of children who find themselves in the middle of relationship between parents are still increasing.